

MANIFESTO

RAKYAT

"Suara Rakyat, Manifesto Rakyat"

manifestorakyat2021.org

gbM
Gabungan Bertindak
Malaysia

CSO
PLATFORM FOR REFORM

Hak Cipta Terpelihara © 2022 Manifesto Rakyat

Hak cipta laporan ini adalah milik Manifesto Rakyat. Keseluruhan atau mana-mana bahagian laporan ini boleh diterbitkan semula dengan syarat pengakuan sumber dilakukan atau dengan kebenaran Manifesto Rakyat. Manifesto Rakyat tidak menggalas tanggungjawab, waranti dan liabiliti, sama ada tersurat atau tersirat melalui pengeluaran semula penerbitan ini tanpa kebenaran Manifesto Rakyat. Pemberitahuan tentang sebarang penggunaan laporan ini adalah dikehendaki.

Diterbitkan di Malaysia oleh

PUSAT KOMAS

A-2-10, Jalan Sungai Jernih 8/1

Seksyen 8, 46050 Petaling Jaya

Selangor Darul Ehsan, Malaysia

Tel/Fax: +603-79685415

Email: info@komas.org

Laman Sesawang: www.komas.org

Grafik dan Seni Reka oleh

Nizam Andan

Reka bentuk logo Manifesto Rakyat oleh

Lee Ching Ching

Penulisan disumbangkan oleh

Ryan Chua, Helen Ting Mu Hung, Jeremy Robeiro (Identiti Budaya & Keharmonian Agama) | Wathshlah Naidu, Nalini Elumalai (Kebebasan Berekspresi) | Firdaus Husni, Anusha Arumugam (Hak Asasi Manusia) | Rusni Tajari, Abinaya Dhivya Mohan, Lilian Kok (Wanita) | Tan Wee Hieng (Belia) | Wong Poai Hong, Thulasi Munisamy, Cathryn Anila, Melani Yeoh, Srividhya Ganapathy, Raj Abdul Karim, Bina Ramanand, Melinda Anne Sharlini, Corina Robert Managharam, Gill Raja, Mariammah Subramaniam (Kanak-kanak) | Meera Samanther, Brian Lariche (Orang Kurang Upaya) | Tijah Yok Chopil (Orang Asli) | Irene Xavier, Adrian Pereira (Pekerja Migran) | Maalini Ramalo (Individu-individu Tanpa Dokumen) | Tham Hui Ying (Pelarian & Pencari Suaka) | Chong Yee Shan (Gender) | Cherlanne Patrick, Nelson Dino, Mohd Asraf Sharafi (Sabah) | William Mangor (Sarawak) | Danesh Prakash Chacko, Thomas Fann, Mohd Asraf Sharafi (Pembaharuan Parlimen & Pembaharuan Pilihanraya) | Andrew Khoo (Pembaharuan Kehakiman) | May Leong (Anti-Korupsi) | Jayanath Appudurai (Keadilan Ekonomi) | Tan Ai Mei, Suguna Papachan, Chong Kok Boon (Pendidikan) | Jeffrey Phang (Demokrasi Tempatan) | Irene Xavier, Ng Yap Hwa (Buruh) | Lim Chee Han, Akmal Syafiq (Kesihatan) | Leela Panikkar, Muhammad Sha'ani Bin Abdullah, Siti Fatimah Jafar (Alam Sekitar) | Chong Yoong Wai (Pengangkutan) | Nur Fitri Amir Muhammad (Pertanian)

Disusun oleh
Sekretariat Manifesto Rakyat
Disunting oleh
Chuah Siew Eng & Lim Su Lin
Diterjemah oleh
Andi Suraidah & Rayner Yeo

Perpustakaan Negara Malaysia / Data Pengkatalogan-dalam-Penerbitan
Manifesto Rakyat
ISBN XXX

Dicetak Oleh:
Fussian Advertising & Printing Sdn. Bhd.
(Pejabat)
No. 26 & 28, Jalan Vivekananda,
Brickfields, 50470 Kuala Lumpur.
(Kilang)
No. 57, Jalan PBS 14/3,
Taman Perindustrian Bukit Serdang
43300 Seri Kembangan, Selangor.
Tel : 603.2260.5511
Fax : 603.2273.1190
Laman Sesawang: <https://www.fussianadvertising.com.my/>

Kandungan

Senarai Singkatan	i
Kata Pengantar oleh Gabungan Bertindak Malaysia	iii
Kata Pengantar oleh CSO Platform for Reform	v
Tentang Manifesto Rakyat	vii

Tonggak 1 Manifesto Rakyat: Perpaduan dalam Kepelbagaian/Bangsa Malaysia	1
---	----------

1: Identiti Budaya & Keharmonian Agama	1
---	----------

Pengenalan	1
------------------	---

I: Identiti Nasional & Keluhuran Perlembagaan yang Inklusif	1
--	----------

1. Mengintegrasikan kecelikan perlembagaan dan menghormati hak individu lain ke dalam kurikulum persekolahan 1
2. Mengubahsuaikan kurikulum sejarah dan buku teks bagi menggalakkan rasa kekitaan kebangsaan bersama. 2
3. Mengadakan kempen pendidikan melalui saluran rasmi kerajaan untuk meningkatkan kecelikan perlembagaan dan mempopularkan naratif sejarah yang lebih inklusif. 2
4. Mengkaji semula perundangan Syariah supaya selaras dengan Perlembagaan Persekutuan dan prinsip hak asasi manusia yang berkaitan. 2
5. Mengkaji dan menyemak keberkesanan Pelan Tindakan Perpaduan Nasional dan Rangka Tindakan Perpaduan Nasional, dan memperhalusnya secara berkala untuk memberi tumpuan kepada menggalakkan perpaduan nasional dan bukannya simbolisme semata. 3
6. Mengembalikan fungsi Kementerian Perpaduan kepada fokus asalnya. 3

II: Penghormatan terhadap Martabat dan Keadilan Manusia	3
--	----------

7. Tubuhkan Suruhanjaya Keharmonian dan Perdamaian Nasional.....4
8. Semak dan rombak langkah tindakan afirmatif berasaskan kaum sedia ada.....4
9. Melaksanakan dasar yang menggalakkan perwakilan yang pelbagai termasuklah wakil kumpulan minoriti dalam badan pembuat keputusan di semua peringkat kerajaan.5

III: Budaya & Bahasa Minoriti5

10. Menyediakan sokongan institusi kepada golongan minoriti Orang Asli/Asal untuk memelihara bahasa dan budaya serta meningkatkan prestasi akademik mereka.....6
11. Peruntukkan sumber yang mencukupi untuk pembangunan holistik Orang Asli/Asal.....6

IV: Kewarganegaraan Inklusif & Demokratik.....7

12. Perkukuh pendidikan kewarganegaraan demokratik di sekolah.7
- Kata-kata Penutup7

Manifesto Rakyat Tonggak ke-2: Mempromosikan, Memperbaiki & Mempertahankan Hak & Kebebasan Sipil..... 9

2a: Kebebasan Berekspresi.....9

Pengenalan9

I: Rangka Kerja Perundangan tentang Kebebasan Bersuara10

1. Hentikan segera ugutan, gangguan dan sekatan terhadap wartawan, pembela hak asasi manusia dan pelaku masyarakat sivil lain di Malaysia yang menggunakan hak mereka untuk bersuara, membantah dan menuntut ketelusan daripada kerajaan.10
2. Melaksanakan moratorium serta-merta ke atas penggunaan, dan bergerak ke arah pemansuhan, undang-undang yang menyekat kebebasan bersuara.10

3. Pembaharuan atau pindaan Seksyen 504 dan 505(b) Kanun Keseksaan, yang mempunyai peruntukan yang terlalu luas untuk menjenayahkan ucapan yang membawa kepada pelanggaran "keamanan awam" dan "ketenangan awam" 11
4. Pembaharuan Akta Universiti dan Kolej Universiti 1971 berhubung dengan kebebasan pelajar untuk bersuara. 11
5. Membangunkan garis masa yang konkrit dan pelan tindakan ke arah penyegeraan ratifikasi perjanjian hak asasi manusia antarabangsa. 11
6. Hanya sekat kebebasan bersuara dan berhimpun jika wujud asas undang-undang ke atasnya dan benar-benar perlu dan mematuhi norma hak asasi manusia. 11
7. Fokus pada pendidikan dan penyebaran maklumat awam menentang "berita palsu". 12

II: Rejim Maklumat Progresif 12

8. Gubal undang-undang hak untuk mendapatkan maklumat tanpa berlengah lagi dan hapuskan undang-undang kerahsiaan yang menyekat ekspresi. 12
9. Kaji dan pinda Akta Perlindungan Pemberi Maklumat 2010 untuk meluaskan skop imuniti. 12

III: Persekitaran yang Membolehkan bagi Mempromosikan Kebebasan Media 13

10. Gugurkan semua siasatan dan berikrar untuk menghentikan semua tindakan ugutan terhadap media dan wartawan. 13
11. Merealisasikan cadangan penubuhan Majlis Media Malaysia 13
12. Mansuhkan Akta Mesin Cetak dan Penerbitan 1984 dan Seksyen 233 Akta Komunikasi dan Multimedia 1998. 13
13. Mengguna pakai dan melaksanakan Pelan Tindakan PBB mengenai Keselamatan Wartawan dan Isu Impuniti serta resolusi Majlis Hak Asasi Manusia PBB yang berkaitan. 13

IV: Penapisan 14

- 14. Jangan menapis kandungan artistik yang boleh diakses secara umum; sebaliknya, kawal melalui penilaian kandungan..... 14
- 15. Kaji dan pinda semua sistem pelesenan dan rangka kerja undang-undang untuk mengurangkan beban artis..... 14
- 16. Bentuk sebuah badan bebas, profesional, telus dan bertanggungjawab bagi ahli industri, artis dan masyarakat sivil yang berkecualan untuk mengawal selia filem..... 14

V: Potensi Seni dalam Pembangunan Manusia 15

- 17. Mengiktiraf hak artis dan melindungi kebebasan mereka bersuara..... 15
- 18. Membangunkan dasar seni dan budaya kontemporari. 15
- 19. Beri sokongan pembiayaan kepada institusi yang terlibat dalam pembangunan seni dan budaya..... 15
- 20. Sediakan saluran rasmi bagi sokongan pembiayaan dan sebuah mekanisme untuk menyediakan keselamatan sosial bagi artis bebas.. 15
- 21. Peruntukan sumber untuk meluaskan pendidikan seni dalam sistem pendidikan negara, dari peringkat rendah sehingga ke peringkat pengajian tinggi..... 15

2b: Hak Asasi Manusia 16

Pengenalan 16

I: Bantuan Guaman 16

- 1. Meluaskan kapasiti Biro Bantuan Guaman untuk mewakili semua aspek keadilan sosial dan asasi..... 16

II: Penyeksaan & Kematian Dalam Tahanan, Kematian Akibat ditembak Polis 17

- 2. Kecam dan hukum semua anggota polis yang didapati bersalah secara langsung atau tidak langsung yang mengakibatkan kematian seseorang tahanan. 17

3. Gubal undang-undang anti penyeksaan untuk menghukum pegawai penguat kuasa yang secara fizikal atau mental menyeksa tahanan.17
4. Tubuhkan Suruhanjaya Bebas Aduan dan Salah Laku Polis (IPCMC).17
5. Ratifikasi Konvensyen PBB Menentang Penyeksaan dan Layanan atau Hukuman Lain yang Kejam, Tidak Berperikemanusiaan atau Menghinakan (UNCAT).....18
6. Perbaharui Akta Kaedah-Kaedah Lokap 1953 untuk memastikan hak kesihatan tahanan.....18
7. Perkenalkan Akta Mahkamah Koroner untuk mengukuhkan peranan koroner.18
8. Pinda Akta Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia untuk menghadkan tempoh soal siasat.18

III: Perancangan Pembangunan yang patuh hak asasi manusia18

9. Agensi penguatkuasa dan pegawai yang terlibat dalam perancangan pembangunan mesti mengikuti latihan hak asasi manusia.....18
10. Di samping penilaian kesan alam sekitar, masukkan juga penilaian kesan hak asasi manusia dalam semua projek perancangan pembangunan..19

IV: Keadilan Peralihan19

11. Gubal undang-undang keadilan peralihan sebagai permohonan maaf daripada kerajaan kepada semua mangsa pencabulan hak asasi manusia.19
12. Tubuhkan muzium hak asasi manusia.19

V: Kerajaan yang Bertanggungjawab, Adil & Telus19

13. Wakil rakyat yang menganut kepercayaan Kristian mesti mempromosikan nilai teras kasih sayang, belas kasihan dan rahmat, terutamanya sebagaimana yang dianuti dalam kitab suci.20

VI: Hukuman Mati20

14. Mansuh segera undang-undang semasa yang membawa hukuman mati mandatori melalui tali gantung.20

15. Mansuh hukuman mati secara keseluruhan dalam jangka masa panjang.
.....20

VII: Undang-undang Menindas.....20

16. Mansuh semua undang-undang penahanan tanpa perbicaraan.....21

17. Gubal undang-undang keselamatan alternatif atau langkah-langkah yang mematuhi piawaian hak asasi manusia antarabangsa.....21

VIII: Pembaharuan Dasar Dadah Negara21

18. Tubuhkan pasukan petugas pelbagai sektor untuk mengkaji semula undang-undang dan dasar berkaitan seperti Akta Penagih Dadah (Rawatan & Pemulihan) 1983.21

19. Bezakan kemudaratan yang disebabkan oleh dadah terlarang yang berlainan jenis, dan antara penggunaan dan pengedaran dadah.22

20. Guna pendekatan penggunaan dadah sebagai isu kesihatan dan sosial, dan tingkatkan akses kepada rawatan, kaunseling, sokongan sosial dan kebajikan.22

21. Hapuskan dasar dadah punitif yang menghalang dasar dadah yang berasaskan bukti.22

IX: Pembaharuan Dasar Penjara22

22. Perkenalkan alternatif kepada pemenjaraan bagi kesalahan dadah.22

23. Laksana program pra dan pasca pembebasan bagi setiap penjara.22

25. Sediakan akses sama rata untuk banduan yang hidup dengan HIV ke kelas, program, pekerjaan, parol, dan memastikan tiada jurang akses dalam ubat atau rawatan.23

26. Sediakan akses kepada pekerjaan perkhidmatan awam untuk bekas banduan.....23

27. Hapus larangan pinjaman Perbadanan Tabung Pendidikan Tinggi Nasional untuk bekas banduan.23

28. Pastikan semua banduan mempunyai MyKad sebaik dibebaskan.....23

29. Naik taraf kemudahan penjara.23

X. Kebebasan Berhimpun23

30. Pinda Akta Perhimpunan Aman 2012 untuk hanya mengenakan sekatan yang munasabah selaras dengan piawaian hak asasi manusia antarabangsa yang mengawal perhimpunan.23

2c: Wanita25

Pengenalan25

I: Pembaharuan Perlembagaan dan Perundangan26

1. Memperkenalkan undang-undang anti-menghendap26
2. Pinda Akta Pekerjaan 1955 supaya mematuhi Pemerhatian Akhir ILO dan CEDAW27
3. Bentangkan dan laksanakan Rang Undang-undang Gangguan Seksual dengan segera.....28
4. Tetapkan garis masa untuk memuktamadkan dan membentangkan Rang Undang-undang Kesaksamaan Gender.29

II: Keganasan Rumah Tangga & Keganasan Seksual berasaskan Gender....29

5. Pinda Akta Keganasan Rumah Tangga 1994 untuk memasukkan peruntukan bagi pasangan intim yang tidak berkahwin.30
6. Jenayahkan rogol dalam perkahwinan.....30
7. Pinda Seksyen 375 Kanun Keseksaan supaya neutral gender dan menyediakan perlindungan menyeluruh terhadap semua bentuk keganasan seksual.....30
8. Pastikan lebih banyak perundingan dan dialog kerajaan dengan pertubuhan bukan kerajaan (NGO) wanita dan kanak-kanak yang mengusahakan keganasan seksual dan berasaskan gender.30
9. Guna pakai dasar dan perundangan yang berasaskan bukti dan hak...30
10. Peruntukkan geran tahunan untuk CSO yang menyediakan perkhidmatan kritikal di lapangan untuk wanita dan kanak-kanak.....30

11. Pastikan bahawa wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya mempunyai akses yang saksama kepada perlindungan daripada semua bentuk keganasan setanding dengan wanita dan kanak-kanak perempuan bukan kurang upaya.31
12. Latih agensi kerajaan untuk menjadi lebih peka dan profesional apabila berinteraksi dengan pemandiri.....31
13. Bekerjasama dengan CSO hak wanita untuk meningkatkan kesedaran.31
14. Agensi-agensi kerajaan harus bekerja secara bersepadu untuk memastikan penyediaan sokongan yang lancar bagi pemandiri untuk mengakses hak mereka.31
15. Bangunkan sistem pengumpulan data awam yang menyeluruh yang merangkumi data CSO.....31
16. Tingkatkan bilangan pegawai tetap dalam Jabatan Kebajikan Masyarakat untuk menguruskan kes.31
17. Tingkatkan bilangan rumah perlindungan di seluruh negara.31
18. Anjur kempen untuk menghentikan keganasan rumah tangga di semua tempat.31
19. Tingkatkan belanjawan latihan untuk menambah baik perkhidmatan polis yang berkaitan dengan pengurusan dan layanan wanita yang tampil melaporkan jenayah dan mereka yang diletakkan dalam tahanan.32
20. Dukung dan lindungi hak wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya.32
- III: Kesihatan yang Sistemik & Menyeluruh untuk Wanita.....32**
21. Wujudkan tindak balas penjagaan kesihatan yang sistematik terhadap keganasan rumah tangga atau keganasan berasaskan gender.32
22. Memperkasa dan mengembangkan perkhidmatan model Pusat Krisis Seheni (OSCC) di hospital ke klinik kesihatan tempatan.....33

- 23. Pastikan bahawa wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya mempunyai akses kepada pengetahuan dan perkhidmatan kesihatan seksual dan reproduktif, secara saksama dengan rakan sebaya mereka. 33
- 24. Tangani kemiskinan haid dengan mengiktiraf dan menyokong autonomi badan dan integriti wanita dan kanak-kanak perempuan. 33

IV: Penyertaan Politik Wanita dalam Kehidupan Politik & Awam 33

- 25. Bangunkan strategi untuk melaksanakan dan menginstitusikan kuota minimum 30% untuk perwakilan wanita yang pelbagai dalam badan pembuat keputusan peringkat negeri dan persekutuan, termasuk badan perundangan dan sektor swasta..... 34
- 26. Peraturan parlimen dan badan perundangan negeri harus melaksanakan dasar toleransi sifar terhadap keganasan dan diskriminasi berasaskan gender. 34
- 27. Membolehkan dan menyokong secara aktif wanita terpinggir, iaitu wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya, dalam mengambil bahagian dalam kehidupan politik dan awam. 34

V: Jentera & Dasar Negara untuk Kemajuan Wanita 35

- 28. Menggabungkan pengarusperdanaan kesaksamaan gender dan belanjawan peka gender di semua peringkat kerajaan. 35
- 29. Lancarkan Dasar Wanita Negara dan Pelan Tindakan Pembangunan Wanita untuk 2021–2030. 35

VI: Wanita (& Lelaki) Warga Malaysia Dalam Perkahwinan Dwi Nasional .. 36

- 30. Semak undang-undang kewarganegaraan, dasar dan amalan imigresen yang menghalang atau menyekat kesaksamaan gender dan hak kesaksamaan untuk wanita. 37

VII: Perkahwinan Kanak-Kanak/Bawah Umur..... 38

- 31. Tetapkan had umur minimum perkahwinan yang tegas merentas semua undang-undang (sivil, syariah, anak negeri) tanpa pengecualian..... 38

2d: Belia 39

Pengenalan 39

I: Penyertaan Politik Belia..... 39

- 1. Mansuhkan AUKU dan gantikannya dengan undang-undang yang lebih menyeluruh untuk memulihkan kebebasan akademik. 40
- 2. Pinda undang-undang seperti Akta Kesalahan Pilihan Raya 1954 untuk menurunkan syarat umur calon dan mengenakan kuota berkaitan umur untuk meningkatkan peratusan calon yang lebih muda. 40

II: Celik Politik 41

- 3. Masukkan kecelikan politik ke dalam kurikulum pendidikan negara. .. 41

Kata-kata Penutup 42

2e: Kanak-Kanak 43

I: Penyertaan Kanak-Kanak..... 43

- 1. Perkasakan kanak-kanak sebagai pembela hak kanak-kanak dan pemegang hak..... 43
- 2. Wujudkan kesedaran kanak-kanak tentang hak mereka. 43
- 3. Tubuhkan Rukun Tetangga, persatuan kediaman dan institusi pendidikan sebagai ruang selamat untuk memupuk, mendidik dan memperkasakan kanak-kanak untuk melahirkan pendapat. 44
- 4. Tingkatkan proses membuat keputusan bersama yang dimulakan oleh orang dewasa dengan kanak-kanak dan penyertaan yang dimulakan dan diarahkan oleh kanak-kanak dalam tempoh lima tahun akan datang. .44
- 5. Galakkan keterangkuman dan penyertaan holistik di sekolah. 44
- 6. Galakkan guru bertindak sebagai pembimbing dan bukannya pengajar.44

II: Hak Untuk Rasa Selamat..... 44

- 7. Sinergikan undang-undang dan dasar negara berkaitan untuk diselaraskan dengan UNCRC, CEDAW dan instrumen dan rangka kerja undang-undang antarabangsa yang lain. 46

8. Terima dan laksanakan Resolusi PBB 71/175 untuk menghentikan perkahwinan kanak-kanak.....46
9. Arusperdanakan perlindungan kanak-kanak dan pencegahan eksploitasi dan penderaan seksual ke dalam semua organisasi.46
10. Tubuhkan Pesuruhjaya Kanak-Kanak Bebas yang melaporkan terus kepada Parlimen.46
11. Institusikan kurikulum berasaskan komuniti dan mesra kanak-kanak mengenai hak kanak-kanak, perkembangan kanak-kanak, perlindungan kanak-kanak, termasuk pelaporan mandatori dan pendidikan seksualiti yang menyeluruh dalam sistem pendidikan kebangsaan dan swasta. .47
12. Tingkatkan dana dan sumber untuk kes perlindungan kanak-kanak antara agensi nasional dan sistem maklumat serta perkhidmatan.47
13. Wujudkan maklumat perlindungan kanak-kanak antara agensi dan sistem pengurusan kes termasuk laluan rujukan untuk penyedia perkhidmatan perlindungan kanak-kanak dan penyedia penjagaan alternatif.47
14. Lakukan pemetaan, tingkatkan dan pastikan perkhidmatan mesra kanak-kanak yang boleh diakses untuk semua kanak-kanak dan keluarga.....48
15. Wujudkan dan pantau pengaturan penjagaan alternatif khusus untuk anak yatim, kanak-kanak yang tidak ditemani dan berasingan serta berisiko, memfokuskan kepada penjagaan persaudaraan, jagaan angkat dan penjagaan berasaskan komuniti.48
16. Wujudkan dan pantau program pemulihan untuk pesalah seks bawah umur dan kanak-kanak yang menunjukkan tingkah laku seksual berisiko yang tidak sesuai.....48
17. Libatkan kanak-kanak, keluarga dan komuniti secara bermakna, termasuklah kumpulan terpinggir, untuk mengambil bahagian dalam keputusan yang mempengaruhi mereka.....48
18. Perkuat penyelidikan berorientasikan tindakan mengenai keganasan terhadap kanak-kanak dan gunakan data berasaskan bukti sebagai asas

untuk menyokong pembaharuan undang-undang dan dasar, program pencegahan dan tindak balas.	49
19. Mencontohi inisiatif Majlis Kanak-Kanak Petaling Jaya.....	49
20. Hentikan penangkapan, penahanan dan pengusiran kanak-kanak tanpa izin, pelarian dan pencari suaka dan tanpa kerakyatan.	49
III: Halangan kepada Pendidikan.....	49
21. Pinda Akta Pendidikan 1996 untuk membenarkan semua kanak-kanak di Malaysia mendapat akses yang sama kepada pendidikan rendah, menengah dan pengajian tinggi.....	50
22. Perluaskan program bantuan kebajikan kepada semua pelajar tanpa mengira status kewarganegaraan.....	50
23. Seragamkan pendaftaran murid.	50
24. Kekalkan dan tingkatkan kehadiran dan pendaftaran di sekolah.	50
25. Kuatkuasakan penilaian pembelajaran yang berkesan.	51
26. Mantapkan sukatan pelajaran dan metodologi pengajaran.....	51
27. Sediakan sokongan khusus kepada kanak-kanak yang rentan.	51
28. Tingkatkan perlindungan dan kesejahteraan kanak-kanak.	52
29. Institusikan pembinaan kapasiti untuk semua guru dalam metodologi pendidikan dan pengajaran dalam talian, mesra kanak-kanak dan inklusif.	52
30. Institusikan kewajipan penjagaan untuk semua tenaga kerja sekolah untuk mengelakkan fenomena lain (<i>burnout</i>) dan ketidakcekapan.	52
IV: Halangan kepada Kesihatan	52
31. Sektor kesihatan mesti menyediakan penjagaan kanak-kanak yang menyeluruh serta holistik dan menangani semua aspek UNCRC, iaitu kelangsungan hidup kanak-kanak, perlindungan, perkembangan dan penyertaan.	53

32. Perkukuh dan institusikan usaha penyelarasan dan kerjasama antara agensi bagi membolehkan tindak balas pelbagai sektor untuk mengatasi isu kesihatan merentas sektor.....53
33. Perbaiki jurang pengetahuan dan penyelidikan untuk menangani isu kesihatan kanak-kanak yang baru muncul.54
34. Tingkatkan peruntukan belanjawan untuk program kesihatan, perkhidmatan dan pengambilan lebih ramai kakitangan terlatih mengenai kesihatan kanak-kanak dan ibu di semua hospital dan klinik kerajaan.....54
35. Memudahkan dan memaksimumkan penggabungan sumber antara sektor kesihatan swasta dan awam.54
36. Wujudkan data yang diasingkan antara agensi mengenai isu kesihatan kanak-kanak dan ibu dan jadikan maklumat ini boleh diakses oleh semua pihak berkepentingan untuk advokasi dan program campur tangan...54
37. Mudahkan perundingan terbuka dan sulit yang sistematik dan tetap dengan agensi kerajaan utama, NGO, masyarakat sivil dan kanak-kanak, keluarga dan komuniti untuk meningkatkan kualiti perkhidmatan kesihatan dan penjagaan pemandiri kanak-kanak.....54
38. Perkuatkan pasukan Penderaan dan Pengabaian Kanak-kanak yang Disyaki (SCAN) di bawah Pusat Krisis Sehenti di semua hospital dan klinik kerajaan di semua negeri.54
39. Institusikan dasar perlindungan kanak-kanak, proses berpusatkan kanak-kanak dan teknik perundingan mesra kanak-kanak di semua hospital dan klinik negara dan swasta melalui triaj untuk mencegah penganiayaan semula.54
40. Sediakan perkhidmatan dan program penjagaan kesihatan yang mesra remaja kepada semua remaja daripada komuniti yang pelbagai dan terpinggir.54
41. Pastikan kecekapan semua kakitangan hospital dan klinik mengenai hak kanak-kanak, perkembangan kanak-kanak, perlindungan kanak-kanak dan pelaporan mandatori.....54

- 42. Sediakan program dan perkhidmatan pendidikan seksualiti, kesihatan seksual dan reproduktif serta kesihatan mental yang menyeluruh kepada semua kanak-kanak, keluarga dan masyarakat daripada pelbagai latar belakang dan terpinggir.55
- 43. Benarkan semua kanak-kanak yang mempunyai ibu bapa warganegara Malaysia dan anak-anak yang dilahirkan di luar negara kepada rakyat Malaysia yang mungkin tidak memiliki sijil kelahiran Malaysia untuk mengakses penjagaan kesihatan awam pada kadar yang sama seperti rakyat Malaysia.55
- 44. Benarkan kanak-kanak tanpa dokumen, migran, tanpa kerakyatan dan LGBTIQ+ akses tanpa diskriminasi kepada penjagaan kesihatan dan pendidikan tanpa sebarang kos.55
- 45. Beri perkhidmatan penjagaan ibu, vaksinasi dan imunisasi secara percuma kepada kanak-kanak dan ibu bapa bukan warganegara.....55
- 46. Hapuskan had dua tahun dalam memfailkan dokumentasi untuk kewarganegaraan dengan Jabatan Pendaftaran Negara.55
- 47. Libatkan semua kanak-kanak tanpa mengira status dan dokumentasi dalam program pencegahan dan tindak balas yang kerap serta perkhidmatan oleh Kementerian Kesihatan (KKM).55

IV: Halangan kepada Memperoleh Kewarganegaraan Malaysia55

- 48. Berikan kewarganegaraan Malaysia kepada anak-anak sama ada ibu bapa atau ibu bapa angkat adalah warganegara Malaysia, tanpa mengira status perkahwinan ibu bapa dan tanpa mengira tempat kelahiran anak itu.56
- 49. Tegakkan hak semua warganegara Malaysia untuk memberikan kewarganegaraan mereka kepada anak-anak mereka tanpa mengira gender, status perkahwinan, serta tempat lahir dan status pengangkutan.56
- 50. Tarik balik reservasi kepada Artikel 9(2) CEDAW dan Artikel 7 UNCRC.56

V: Hak Ibu Bapa Warga Asing yang Bercerai.....56

51. Berikan Visa Jangka Panjang atau Pas Kediaman kepada ibu bapa warga asing yang bercerai, atau kedua-duanya, dengan hak untuk mendapatkan pekerjaan bagi membolehkan sokongan kewangan, lawatan dan keibubapaan bersama anak warganegara Malaysia.....56

VI: Kanak-kanak Pelarian56

52. Libatkan kanak-kanak dan keluarga pelarian dalam pelan tindakan negara, program dan perkhidmatan mengenai pencegahan dan tindak balas perlindungan kanak-kanak.57

53. Ratifikasi Konvensyen Pelarian 1951 dan Protokol 1967 yang berkaitan, menarik balik semua reservasi kepada UNCRC (Artikel 2 dan 37) dan mengharmonikan Akta Imigresen dengan undang-undang dan dasar negara untuk melindungi kanak-kanak, mengikut UNCRC (Artikel 22) dan CEDAW.57

54. Perkuatkan penyelidikan berasaskan bukti dan berorientasikan tindakan mengenai isu yang melibatkan kanak-kanak pelarian.58

55. Sediakan alternatif kepada penahanan, terutamanya penjagaan tanpa institusi, untuk semua kanak-kanak tanpa pendamping dan terpisah. 58

56. Institusikan dialog, peningkatan kesedaran yang kerap dan pembinaan kapasiti mengenai isu pelarian, undang-undang dan dasar yang berkaitan dengan semua pihak berkepentingan.....58

57. Berikan kanak-kanak dan keluarga pelarian perkhidmatan interpretasi serta bahan pendidikan dan komunikasi yang mesra kanak-kanak, peka gender, budaya dan komunikasi dalam bahasa pelarian tersebut tentang hak kanak-kanak, perlindungan dan perkhidmatan sokongan.....58

58. Wujudkan kes antara agensi dan sistem pengurusan maklumat mengenai kanak-kanak pelarian.58

59. Libatkan kanak-kanak pelarian dalam parlimen kanak-kanak atau kumpulan penyertaan kanak-kanak, untuk memupuk penyertaan mereka dalam proses dan keputusan pemrograman dan penggubalan dasar..58

VII: Kanak-kanak Yang Tinggal di Kawasan Terpencil.....58

60. Pastikan pelaksanaan perkhidmatan adalah sesuai, direka bentuk untuk menjadi inklusif dan peka budaya, dan bertujuan untuk menjangkau kanak-kanak di lokasi asal mereka.....59
61. Wujudkan pemeraksanaan perkongsian bersama komuniti terpencil untuk menghasilkan penyelesaian yang boleh dilaksanakan.....59
62. Pembiayaan pagar lingkaran (*ring-fence*) untuk memastikan belanjawan untuk membangunkan perkhidmatan dilindungi.59
63. Sediakan pengangkutan yang berpatutan dan selamat ke sekolah untuk kanak-kanak di kawasan terpencil.60
64. Percepatkan sambungan internet di kawasan luar bandar untuk menghubungkan orang ramai kepada perkhidmatan.....60
65. Bantu kanak-kanak yang tidak mempunyai akses kepada kelas dalam talian dan membuat susulan dengan mereka yang tercicir dari sekolah.60
66. Benarkan semua kanak-kanak di kawasan terpencil menghadiri sekolah dan mengakses perkhidmatan kebajikan dan penjagaan kesihatan sementara status kewarganegaraan mereka diperjelaskan.....60
67. Bawa budaya dan pengetahuan Orang Asli ke dalam bilik darjah untuk meningkatkan minat, harga diri dan perpaduan dalam kalangan kanak-kanak yang berbeza latar belakang.....60
68. Pisahkan data untuk mengesan maklumat secara bermakna tentang apa yang berlaku kepada kanak-kanak daripada komuniti Orang Asli yang berbeza.....60

2f: Orang-orang Kurang Berkeupayaan 61

Pengenalan 61

I: Hak perundangan..... 61

1. Harmonikan Akta Orang Kurang Upaya 2008 dengan CRPD untuk membetulkan sebarang percanggahan di dalam Akta itu..... 61
2. Tubuhkan Suruhanjaya Kurang Upaya yang bebas..... 62

II. Pekerjaan 62

3. Beri lebih banyak latihan pekerjaan untuk kemahiran atas permintaan kepada OKU yang memenuhi keperluan berkembang pasaran buruh. 62
4. Tingkatkan kesedaran, dengan insentif, untuk ketua-ketua jabatan dalam perkhidmatan awam untuk mengambil dan mengekalkan pekerja kurang upaya..... 63
5. Perkenalkan dasar menyeluruh mengenai peningkatan kesedaran kemasukan orang kurang upaya, serta inisiatif kewangan dan percukaian untuk sektor swasta. 63

2g1: Orang Asli 64

Pengenalan 64

I: Pengiktirafan Tanah & Wilayah Adat 64

1. Kenakan moratorium ke atas projek pihak ketiga yang melibatkan tanah adat Orang Asli..... 64
2. Sediakan suruhanjaya khas 64
3. Kerajaan persekutuan dan negeri mesti mempunyai tanggungjawab yang sama dan bersama ke atas tanah adat Orang Asli. 65
4. Pinda dan harmonikan undang-undang sedia ada yang memberi kesan kepada Orang Asli untuk melindungi tanah adat mereka, dan gubal undang-undang baharu untuk menjamin hak mereka. 65

II: Projek Pembangunan 65

5. Pastikan program pembangunan dirancang dan diselaraskan secara berhati-hati..... 66
6. Pastikan projek yang dirancang siap. 66
7. Rujuk dan maklumkan kepada masyarakat setempat tentang sebarang cadangan projek pembangunan tanah. 66

III: Pembangunan Ekonomi..... 67

8. Benarkan Orang Asli memohon bantuan kerajaan dan lesen atau sijil yang diperlukan. 67

IV: Kebebasan Beragama.....	67
9. Hentikan pengislaman tanpa rela, permudahkan pembatalan pertukaran agama tersebut.....	68

2g2: Pekerja Migran..... 69

Pengenalan	69
------------------	----

I: Dasar Menyeluruh untuk Pekerja Migran 69

1. Buka laporan Jawatankuasa Bebas Khas Pengurusan Pekerja Asing kepada umum.....	70
2. Hentikan dasar <i>ad hoc</i>	70
3. Tubuhkan prosedur berkesan di bawah Kementerian Sumber Manusia untuk mengurus pekerja migran.....	70
4. Hentikan penangkapan dan penahanan sewenang-wenang migran tanpa dokumen.....	71
5. Mudahkan akses kepada keadilan bagi pekerja migran yang memfailkan aduan terhadap majikan mereka.....	71
6. Berikan pekerja migran penjagaan kesihatan secepat.....	71
7. Beri pekerja migran hak untuk bekerja dengan layak mengikut undang-undang buruh di Malaysia.....	71
8. Pinda undang-undang untuk mengukuhkan tindakan terhadap buruh paksa dan perhambaan zaman moden.....	72
9. Ratifikasi kesemua konvensyen asas terhadap pekerja migran dan pekerja oleh ILO dan PBB.....	72

2g3: Individu tanpa Dokumen 73

Pengenalan	73
------------------	----

I: Undang-undang & Dasar Kewarganegaraan yang Mendiskriminasi Gender 74

1. Terima dan laksanakan keputusan Mahkamah Tinggi dalam <i>Suriani Kempe & Ors lwn Kerajaan Malaysia & Ors</i>	75
---	----

- 2. Pinda undang-undang kewarganegaraan yang mendiskriminasi gender untuk memastikan semua kanak-kanak yang dilahirkan di Malaysia atau kepada ibu bapa Malaysia boleh memperoleh kewarganegaraan Malaysia.....75
- 3. Pinda peruntukan yang berkaitan dalam Perlembagaan Persekutuan untuk membolehkan warganegara Malaysia memberikan kewarganegaraan kepada pasangan warga asing mereka secara sama rata, tanpa mengira gender pasangan.76

II: Kanak-kanak Tanpa Kewarganegaraan.....76

- 4. Pastikan pematuhan birokrasi dengan perlindungan perlembagaan terhadap kanak-kanak tanpa kewarganegaraan77
- 5. Tarik reservasi kepada Artikel 7 UNCRC.....77
- 6. Mudahkan integrasi dan kemasukan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan, tidak berdokumen dan terlantar ke dalam sistem pendidikan negara.77

III. Hak Kewarganegaraan untuk Setiap Orang78

- 7. Wujudkan Sistem Pengenalan Tanpa Kewarganegaraan.79
 - 8. Memperkemaskan permohonan kewarganegaraan.....79
- Kata-kata Penutup79

2g4: Pelarian & Pencari Suaka.....80

Pengenalan80

I: Penahanan Imigresen.....80

- 1. Dengan segera berikan UNHCR akses kepada pusat tahanan imigresen untuk menjalankan pemeriksaan dan pengesahan pelarian dan pencari suaka yang ditahan.81
- 2. Perbaiki keadaan dalam pusat tahanan imigresen.81
- 3. Bangunkan dasar formal dengan kerjasama UNHCR Malaysia dan organisasi masyarakat sivil untuk menghentikan penahanan imigresen pelarian dan pencari suaka.....81

4. Bangunkan pemeriksaan dan mekanisme rujukan untuk pelarian dan pencari suaka81
5. Bangunkan dasar formal untuk menghentikan tahanan imigresen ke atas semua kanak-kanak.....82
6. Terbitkan data secara kerap tentang bilangan pelarian, pencari suaka dan kanak-kanak dalam tahanan imigresen.....82

II: Rangka Kerja Perundangan & Dasar Menyeluruh untuk Pelarian82

7. Bangunkan rangka kerja undang-undang dan dasar yang menyeluruh untuk pengurusan dan perlindungan semua pelarian dan pencari suaka di Malaysia.....82
8. Wujudkan jawatankuasa antara agensi mengenai tadbir urus dan perlindungan pelarian.....83
9. Kecualikan semua pelarian dan pencari suaka berdaftar UNHCR daripada pendakwaan.83
10. Pastikan akses kepada hak asasi.83

III: Akses kepada Kesihatan83

11. Mansuhkan Pekeliling KKM Bilangan 10/2001, dan mana-mana pekeling berikutnya yang mengandungi arahan untuk penyedia penjagaan kesihatan mengenal pasti dan melaporkan pesakit tanpa dokumen yang mendapatkan rawatan kepada pihak berkuasa penguatkuasaan undang-undang.....84
12. Perkenalkan tembok api (*firewall*) antara penyedia penjagaan kesihatan dan imigresen serta penguatkuasaan keselamatan.....84
13. Mulakan skim pembiayaan kesihatan yang mampan dan menyeluruh dalam sistem kesihatan awam untuk pelarian dan pencari suaka.84
14. Laksanakan respons kesihatan awam yang inklusif kepada semua, tanpa mengira status undang-undang.....84

- 15. Tingkatkan kapasiti penyedia penjagaan kesihatan untuk menyediakan perkhidmatan terjemahan dan interpretasi, dan pendidikan kesihatan untuk meningkatkan celik kesihatan..... 84
- 16. Perkukuhkan pelaksanaan dasar kesihatan dan garis panduan dalam semua tempat tahanan. 85
- 17. Pinda Perintah Fi (Perubatan) 1982 untuk memastikan kanak-kanak bukan warganegara Malaysia mempunyai akses kepada vaksinasi percuma..... 85

IV: Perlindungan Buruh 85

- 18. Kuatkuasakan perlindungan buruh untuk pelarian dan pekerja yang mencari suaka, selaras dengan Akta Pekerjaan 1955 dan Akta Perhubungan Perusahaan 1967..... 85
- 19. Gubal atau pinda undang-undang dan dasar berkaitan yang akan memberikan pelarian dan pencari suaka hak untuk tinggal dan akses yang munasabah kepada peluang kerja. 86
- 20. Bentuk jawatankuasa teknikal antara kementerian kerajaan, UNHCR dan masyarakat sivil untuk menginstitusikan penyelarasan hak kerja..... 86
- 21. Pastikan sistem pengambilan kerja dan pemantauan yang menyeluruh.86

2g5: Gender 87

Pengenalan 87

I: Layanan sama rata untuk komuniti LGBTIQ+ 87

- 1. Hentikan semua pendakwaan dan inisiatif untuk mendakwa individu-individu LGBTIQ+ berdasarkan orientasi seksual, identiti gender dan ekspresi gender..... 87
- 2. Kenakan moratorium ke atas undang-undang yang menjenayahkan komuniti LGBTIQ+. 87
- 3. Hentikan semua ucapan yang mendiskriminasi terhadap individu-individu LGBTIQ+ 88

4. Libatkan kumpulan hak asasi manusia SUHAKAM dan LGBTIQ+ untuk menangani kesan sistemik penjenayahan dan pempatologian individu-individu LGBTIQ+.....88

II: Hak Kewarganegaraan Wanita Malaysia88

5. Pinda Perkara 14(1)(b) Perlembagaan Persekutuan untuk memastikan Wanita Malaysia boleh memberikan kewarganegaraan melalui kuat kuasa undang-undang setara dengan lelaki Malaysia, kepada anak-anak kelahiran luar negara mereka.....89
6. Bangunkan prosedur operasi standard (SOP) yang jelas dan boleh diakses untuk meningkatkan kebolehpercayaan dan ketelusan dalam pemprosesan permohonan kewarganegaraan dan visa untuk kanak-kanak bukan warganegara Malaysia.....89
7. Peruntukkan sumber yang diperlukan untuk memproses tunggakan permohonan kewarganegaraan dalam tempoh masa yang munasabah.89
8. Benarkan penyerahan permohonan kewarganegaraan di perwakilan Malaysia di luar negara.89

Kata-kata Penutup89

2h1: Sabah90

Pengenalan90

I: Status Bajau Laut dari segi undang-undang90

1. Tangani isu-isu tentang akses kewarganegaraan bagi Bajau Laut.91
2. Pinda undang-undang imigresen untuk kembalikan hak orang-orang yang lahir di Sabah.91

II: Pendidikan Orang Asal.....91

- 3: Masukkan bahan-bahan tempatan khususnya mengenai budaya Orang Asal Sabah dan Sarawak dalam sukatan pelajaran.92

2h2: Sarawak93

Pengenalan93

I: Kehidupan Terganggu, Kehilangan Harta Akibat Pembalakan Haram	94
1. Pastikan perhutanan yang mampan dan merangka dasar hijau.	94
II: Hak Mengundi Orang Sarawak bukan Pemastautin.....	94
2. Perkenalkan undian pos/undi tidak hadir.	94
III: Peminggiran OKU	95
3. Tingkatkan kehidupan OKU melalui perwakilan yang lebih baik, kebolehcapaian awam dan akses kepada pendidikan dan pekerjaan. .	95
Tonggak ke-3 Manifesto Rakyat: Ke arah Masyarakat Adil, Saksama dan Demokrasi	97
3a: Pembaharuan Pilihan Raya.....	97
Pengenalan	97
I: Undang-undang/Mekanisme Anti-lompat-parti.....	97
1. Berusaha ke arah mewujudkan mekanisme anti-lompat-parti yang tidak memerlukan pilihan raya semula.....	97
2. Gubal undang-undang berdasarkan pertimbangan pada anti-lompat dan pilihan raya pecat.....	98
II: Perwakilan	98
3. Beri insentif untuk meletakkan lebih ramai calon wanita dalam pilihan raya.....	99
4. Sempadan bahagian pilihan raya yang lebih adil.....	99
III: Tadbir Urus & Akauntabiliti	99
5. Mereka bentuk Petunjuk Prestasi Utama (KPI) tahunan untuk wakil rakyat.....	100
IV: Pemisahan Politik & Perniagaan	100
6. Larang wakil rakyat daripada terlibat dalam perniagaan.....	100
7. Perkenalkan tender terbuka dalam pemberian projek kerajaan.....	100

8. Haramkan pelantikan wakil rakyat ke lembaga pengarah syarikat berkaitan kerajaan, syarikat pelaburan berkaitan kerajaan dan lembaga berkanun.101

Kata-kata Penutup101

3b: Pembaharuan Parlimen102

Pengenalan102

I: Pelantikan Ketua Institusi Awam Utama102

1. Ketua-ketua utama institusi awam mesti dilantik oleh jawatankuasa pilihan khas parlimen masing-masing.....102

II: Kerajaan Bertanggungjawab.....102

2. Tubuhkan Jabatan Ombudsman.....103

III. Agihan Dana Pembangunan Bahagian Pilihan Raya.....103

3. Peruntukkan dana untuk setiap ahli parlimen atau wakil DUN untuk membayar gaji kakitangan pusat khidmat mereka.....103

IV: Pendanaan Politik104

4. Peruntukkan dana kepada parti politik mengikut peratusan undi yang dimenangi dalam pilihan raya lepas seluruh negara.....104

Kata-kata Penutup104

3c: Pembaharuan Badan Kehakiman105

Pengenalan105

I: Kebebasan Kehakiman105

1. Membalikkan pindaan Perkara 121(1) Perlembagaan Persekutuan yang merendahkan kuasa kehakiman agar patuh kepada undang-undang yang diluluskan oleh Parlimen.105
2. Pinda Perlembagaan Persekutuan untuk memisahkan badan kehakiman rendah daripada perkhidmatan awam dan menjadikannya perkhidmatan bebas atau sebahagian daripada Badan Kehakiman secara keseluruhan.105

3. Pinda Perlembagaan Persekutuan bagi menggantikan peranan Perdana Menteri dalam proses pelantikan hakim dengan Suruhanjaya Pelantikan Kehakiman.105
4. Pinda Akta Suruhanjaya Pelantikan Kehakiman (JAC) 2009 untuk mengukuhkan kebebasannya.106
5. Pindahkan bidang kuasa dan pengawasan latihan kehakiman daripada Akademi Kehakiman kepada Pejabat Ketua Pendaftar.106

II: Memperkukuh Kebebasan/Tadbir Urus Pendakwaan107

6. Pinda Perkara 145 Perlembagaan Persekutuan untuk memisahkan fungsi Pendakwa Raya daripada Jabatan Peguam Negara.107

3d: Anti-rasuah108

Pengenalan108

I. Jurang Pendapatan yang Meningkatkan Antara Isi Rumah 20% Atas & 40% Bawah.....108

1. Perkenal strategi pendapatan asas.108

II. Akses Terhadap terhadap Maklumat108

2. Wujudkan masyarakat sivil dan media yang bebas.109

III: Politik Wang109

3. Perkenalkan Akta Pembiayaan Politik.....110

IV: Kemerosotan Persepsi Umum Terhadap Rasuah110

4. Wujudkan sistem integriti nasional.....110

V: Halangan Kawal Selia & Proses & Kemudahan Menjalankan Perniagaan111

5. Mantapkan penyampaian perkhidmatan awam.....112

VI: Ketirisan & Penyalahgunaan dalam Perolehan Awam112

6. Tingkatkan kecekapan dan ketelusan perolehan awam.113

VII: Kekurangan Pengawasan Bebas113

7. Tubuhkan Ombudsman Awam Bebas.114

VIII: Kekurangan Perlindungan untuk Pemberi Maklumat	114
8. Tingkatkan perlindungan pemberi maklumat.	115
Kata-kata Penutup	115
3e: Keadilan Ekonomi	116
Pengenalan	116
I. Masyarakat Inklusif	116
1. Membina masyarakat bersatu padu berasaskan kesaksamaan dan keadilan.	116
2. Tubuhkan Suruhanjaya Peluang Pekerjaan Saksama untuk melindungi kumpulan minoriti daripada diskriminasi di tempat kerja.	117
3. Isytiharkan Akta Keterangan Sosial dan menubuhkan Suruhanjaya Keterangan Sosial bebas yang bertanggungjawab terus kepada Parlimen.	117
II: Kesan COVID-19 terhadap Kelompok Rentan.....	117
4: Pastikan perlindungan sosial untuk isi rumah berpendapatan rendah yang diketuai oleh wanita.	118
5. Jalankan projek perintis Pendapatan Asas Sejangat (UBI) untuk menilai kesesuaian pelaksanaan penuh menjelang 2025.	118
III. Perumahan Awam Mampu Milik untuk Kumpulan Sasar yang Memerlukan Tempat Tinggal yang Memuaskan	119
6. Ambil langkah ke arah perumahan kolaboratif, mampu milik, berasaskan komuniti.	119
7. Amalkan dasar perumahan awam yang cekap.	119
8. Isytiharkan Akta Perumahan Pekerja Ladang.	120
9. Berhenti mengusir peneroka bandar.	120
10. Majlis tempatan mesti bertanggungjawab ke atas penyelenggaraan rumah pangsa kos rendah.	121
IV: Hak Saksama untuk Pasangan Dwinasional.....	121

11. Beri pasangan bukan warganegara hak yang sama kepada pekerjaan dan perkhidmatan sosial.....122

Kata-kata Penutup122

3f: Pendidikan123

Pengenalan123

I: Pengaruh Politik Partisan.....123

1. Wujudkan sistem akauntabiliti yang menyeluruh dan padu.....123

2. Mansuhkan AUKU.....125

3. Kembalikan pendidikan sivik dan kewarganegaraan di sekolah kebangsaan.....125

II: Pendidikan Inklusif126

4. Laksanakan dasar dan undang-undang pelbagai budaya yang menunjukkan rasa hormat, dan menghargai kepelbagaian dalam budaya, bahasa dan gender di sekolah dan institusi pembelajaran.126

5. Lindungi dan kuatkuasakan hak perlembagaan rakyat Malaysia untuk mengakses pendidikan bahasa pertama.....126

6. Sokong dasar kesaksamaan gender yang melarang diskriminasi gender.127

7. Sediakan akses kepada pendidikan untuk semua kanak-kanak tanpa kerakyatan dan tidak berdokumen.....127

III: Autonomi Sekolah & Penyahpusatan Pendidikan.....128

8. Kembalikan autonomi dalam pelbagai peringkat—negeri, daerah, sekolah.128

9. Jalankan inisiatif pendidikan ternyahpusat perintis untuk memulihkan autonomi sekolah.128

10. Wujudkan kurikulum sekolah tahunan, kad laporan integriti dan keselamatan yang dirangka oleh sekolah.....129

11. Dedahkan data statistik dalam talian tentang profil sekolah dan laporan penyelidikan tentang pendidikan di negara ini.	129
12. Jadikan data yang dikumpul daripada guru boleh diakses merentas semua agensi.	129
13. Maksimumkan penyertaan awam dalam penggubalan dasar.	129
14. Perkasakan persatuan ibu bapa dan guru untuk melaksanakan peranan mereka dalam menjaga kesejahteraan pelajar dan memeriksa amalan tidak teratur di sekolah.	130
15. Baik pulih dan perbaharui sistem pembayaran KPM.	130
16. Kaji semula kuasa eksekutif dan kecekapan profesional Pejabat Pendidikan Daerah untuk menerajui perubahan di peringkat sekolah.	130
IV: Pendidikan Holistik.....	130
17. Laksanakan penilaian kompetensi piawai bagi menggantikan UPSR. .	131
18. Bebaskan guru daripada mentaliti yang taksub gred dan galakkan mereka memainkan peranan sebagai fasilitator pembelajaran.....	131
19. Mengenai pengajaran bahasa, tumpukan kepada kemahiran dan kecekapan dan bukannya untuk lulus peperiksaan.	132
20. Pulihkan kurikulum sejarah, dengan penekanan kepada fakta dan penghayatan kepelbagaian.....	132
21. Jalankan pendidikan hak asasi manusia melalui bengkel dan kerja projek di sekolah rendah sehingga ke universiti.	133
22. Siasat kehilangan pembelajaran dan keciciran akibat penutupan sekolah.	133
V: Guru Tidak Berprestasi & Profesionalisme Guru	134
23. KPM dan Jabatan Perkhidmatan Awam mesti menunjukkan akauntabiliti dalam mengendalikan guru bermasalah.	134
24. Kaji kuasa mutlak yang dipegang oleh Suruhanjaya Perkhidmatan Pendidikan dalam melaksanakan pengambilan, pelantikan dan kenaikan pangkat pegawai pendidikan.....	135

25. Alihkan kuasa penyiasatan yang diberikan kepada Kementerian Pendidikan kepada Ombudsman atau Panel Bebas.....135
26. Pastikan guru dalam perkhidmatan mengikuti pembangunan pembelajaran profesional bulanan.....135
27. Kembalikan semula dasar pembaharuan tiga tahun lesen mengajar. 135
28. Tubuhkan badan profesional yang tidak berat sebelah untuk menilai kecekapan guru sebelum sebarang kenaikan pangkat.136
29. Keluarkan guru daripada perkhidmatan awam dan letakkan mereka di bawah bidang kuasa pihak berkuasa sekolah.....136

VI: Kesihatan Fizikal & Mental Pelajar.....136

30. Jadikan sistem sekolah sebagai bahagian penting dalam sistem kesihatan mental negara.....136
31. Sekolah hendaklah menubuhkan Jawatankuasa Program Kesihatan Pelajar.....137
32. Ambil guru terlatih profesional untuk mengajar mata pelajaran pendidikan jasmani dan kesihatan.....137
33. Ambil pendekatan proses sistemik untuk menangani kekurangan ketahanan diri pelajar, termasuk isu kesihatan mental.137

VII: Penjagaan Awal Kanak-Kanak.....138

34. Wujudkan Sistem Pendidikan Asuhan Kanak-Kanak Awal yang bersepadu dan menyeluruh.....138

Kata-kata Penutup139

3g: Demokrasi Tempatan.....140

Pengenalan140

I: Perwakilan Tempatan.....140

1. Kembalikan semula pilihan raya majlis tempatan.140

II: Kebebasan Maklumat & Penyertaan Awam.....141

2. Sediakan maklumat kepada orang ramai melalui perubahan dasar dan perundangan.....141

Kata-kata Penutup142

3h: Buruh143

Pengenalan143

I: Hak Kebebasan untuk Berpersatuan144

1. Pinda Akta Kesatuan Sekerja 1959 untuk menghapuskan halangan kepada penubuhan organisasi dan mengukuhkan peranan Badan Kehakiman ke atas Eksekutif.144
2. Pinda IRA untuk menghapuskan semua halangan kepada kebebasan berpersatuan dan berhimpun pekerja.145

II: Hak untuk Bekerja, Mendapat Faedah & Tempat Kerja Lebih Selamat 145

3. Pinda Akta Pekerjaan 1955 untuk mendorong tempat kerja mematuhi piawaian kerja yang baik, seperti yang ditakrifkan oleh ILO.146
4. Mansuhkan buruh kontrak dalam perkhidmatan awam.....146
5. Pastikan masa depan yang lebih baik untuk warga Malaysia yang bekerja dalam kategori pendapatan rendah melalui perundangan yang mengutamakan pekerja warga Malaysia.147
6. Kuatkuasa undang-undang buruh untuk melindungi pekerja asing daripada eksploitasi.147

3i: Kesihatan148

Pengenalan148

I: Pelaburan dalam Kesihatan Awam & Penjagaan Kesihatan Awam148

1. Utamakan kesihatan dengan menyalurkan belanjawan melebihi 4% daripada keluaran dalam negara kasar.149
2. Pastikan ekuiti dalam pembiayaan penjagaan kesihatan dengan melaksanakan mekanisme subsidi silang berdasarkan prinsip percukaian progresif.149

II: Kapasiti & Pembangunan Penjagaan Kesihatan dalam Sektor Awam ..	150
3. Kenakan moratorium ke atas hospital swasta baharu.....	150
4. Bina lebih banyak hospital di kawasan bandar.....	150
III: Kelestarian Tenaga Kerja Kesihatan	150
5. Pengecualian pengambilan kakitangan kesihatan daripada Dasar Pengoptimuman Sumber Manusia.	151
6. Tubuhkan Suruhanjaya Perkhidmatan Kesihatan Awam untuk memperkenalkan sistem kenaikan pangkat yang telus.	151
IV: Penjagaan Kesihatan Utama.....	151
7. Laksanakan Sistem Doktor Keluarga.	152
8. Integrasikan perkhidmatan penjagaan primer swasta dan awam.....	152
V: Penjagaan Sosial & Inklusif.....	153
9. Rangka pelan tindakan menyeluruh untuk kesihatan mental dan sokongan psikososial untuk wanita.	153
10. Gunakan pendekatan sejagat dalam kesihatan yang menumpukan migran.	153
11. Beri individu tanpa kerakyatan akses universal kepada perkhidmatan asas penjagaan kesihatan dan hapuskan halangan kos untuk kanak-kanak bukan warganegara.....	154
12. Rangka pelan persediaan wabak.....	154
Kata-kata Penutup	155
3j: Alam Sekitar	156
Pengenalan	156
I: Tindakan Perubahan Iklim	156
1. Isytiharkan kecemasan iklim negara dan arus perdanakan tindakan perubahan iklim dalam perancangan pembangunan negara.....	156
II: Ketelusan dalam Proses Membuat Keputusan	157

2. Libatkan orang awam sebagai pembuat keputusan dalam proses perancangan pembangunan.....157

3. Institusikan proses penglibatan orang awam dan wajibkan kelulusan dewan undangan negeri untuk penyahwartaan hutan simpan.....158

III: Pemuliharaan Sumber Asli.....158

4. Gabungkan belanjawan dan perancangan hijau.....158

5. Lindungi hutan tadahan air.....159

6. Tingkatkan kesalinghubungan hutan dalam landskap yang berpecah-pecah.....159

7. Takrif semula perlindungan hutan.....159

8. Membolehkan pemuliharaan hutan yang mampan.....160

IV: Penilaian Kesan Alam Sekitar.....160

9. Semak semula proses kelulusan dan penilaian untuk EIA.....161

10. Semak semula piawaian pembalakan EIA Sarawak.....162

11. Gantikan EIA dengan sistem penilaian kesan alam sekitar dan hak asasi manusia.....162

V: Pembangunan Lestari.....162

12. Menambah baik pengurusan sisa pepejal.....162

13. Menghadkan penyelerakkan kawasan perbandaran untuk melindungi hutan.....163

14. Meningkatkan infrastruktur laluan pejalan kaki dan usaha untuk memulihara kawasan hijau terbuka awam.....163

3k: Pengangkutan164

Pengenalan164

I: Penyahpusatan Perancangan Pengangkutan164

- 1. Turunkan pengurusan perkhidmatan pengangkutan daripada kerajaan persekutuan kepada kerajaan negeri dan/atau pihak berkuasa tempatan.165
- 2. Kaji semula Dasar Pengangkutan Negara ke arah memenuhi matlamat bandar yang lebih luas iaitu kejiranan dalam jarak 20 minit untuk mengurangkan pergantungan kepada kereta di bandar dan wilayah.165
- 3. Tingkatkan kemahiran kakitangan awam yang bekerja dalam perancangan pengangkutan bandar dengan latihan berterusan dan profesional.....165

II: Pembangunan Saksama.....165

- 4. Wujudkan rangka kerja pembiayaan pengangkutan nasional untuk memastikan pembangunan wilayah yang saksama.....166

III: Dasar Progresif untuk Kelestarian.....166

- 5. Integrasikan garis panduan dan dasar perancangan negeri dan tempatan ke dalam Dasar Pengangkutan Negara yang disemak dan Rancangan Fizikal Negara yang menggalakkan pertumbuhan pilihan pengangkutan yang mampan.166
- 6. Tanamkan amalan terbaik perancangan bandar baharu dalam dasar perancangan negeri dan tempatan kita.166

3I: Pertanian168

Pengenalan168

I. Keselamatan dan Kedaulatan Makanan168

- 1. Beri kebebasan petani ke atas input benih, pertanian dan pilihan pasaran.....169
- 2. Jangan menandatangani sebarang perjanjian perdagangan bebas (FTA).169
- 3. Nyahpusat ekosistem pertanian—iaitu mewujudkan ekosistem baharu berasaskan alam semula jadi tempatan.....169

4. Perkasakan Lembaga Pemasaran Pertanian Persekutuan (FAMA) untuk membeli produk petani melalui sistem penyimpanan sejuk di setiap lokaliti.....	169
5. Laksanakan skala ekonomi yang sederhana melalui penubuhan koperasi atau syarikat tempatan yang terhad di kawasan tersebut.....	170
6. Hadkan kawasan ladang.....	170
7. Tukar sistem subsidi semasa kepada bantuan terus kepada petani...	170
8. Bantu usahawan pertanian kecil dan sederhana bersaing di peringkat yang lebih tinggi tanpa melibatkan syarikat korporat yang telah bertapak.....	170
II. Hak Petani.....	170
9. Naik taraf komponen hak petani sebagai sebahagian daripada dasar Kementerian Pertanian dan Industri Makanan (KPIM).	171
III: Akses kepada Tanah.....	171
10. Selenggara kawasan pertanian untuk penanaman makanan.....	171
11. Beri petani kecil pajakan selama 20 tahun.	172
12. Ubah suai prosedur operasi standard kerajaan negeri yang berkaitan dengan pelupusan tanah (bermilik tanah) untuk mencerminkan pendekatan hak petani untuk mendapatkan akses kepada tanah.	172
Kata-kata Penutup	172
Lampiran: Tajuk & kod penyerahan Manifesto	173

Senarai Singkatan

AKM	Akta Komunikasi dan Multimedia 1998
AMCP	Akta Mesin Cetak dan Penerbitan 1984
AP	Ahli Parlimen
APP	Akta Perhubungan Perusahaan 1967
ARR	Akta Rahsia Rasmi 1972
AUKU	Akta Universiti dan Kolej Universiti 1971
BIM	Bahasa Isyarat Malaysia
CEDAW	Konvensyen Penghapusan Segala Jenis Diskriminasi Terhadap Wanita
CRPD	Konvensyen mengenai Hak Orang Kurang Upaya
CSO	Organisasi masyarakat sivil
ECCE	Pendidikan awal penjagaan kanak-kanak
GBM	Gabungan Bertindak Malaysia
GLC	Syarikat berkaitan kerajaan
ILO	Pertubuhan Buruh Antarabangsa
IPCMC	Suruhanjaya Bebas Aduan Polis Terhadap Salah Laku
JAC	Suruhanjaya Pelantikan Kehakiman
JKOASM	Jaringan Kampung Orang Asli Semenanjung Malaysia
LGBTIQ+	Lesbian, gay, bisexual, transgender, intersex, queer and others
MCCHR	Pusat Perlembagaan dan Hak Asasi Manusia Malaysia
MEB	Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia
KDNK	Keluaran dalam Negara Kasar
KK	Kementerian Kewangan
KPI	Petunjuk Prestasi Utama
KPM	Kementerian Pendidikan
KDN	Kementerian Dalam Negeri
KKM	Kementerian Kesihatan
KPIM	Kementerian Pertanian dan Industri Makanan
KPPK	Kementerian Perusahaan Perladangan dan Komoditi
KPWKM	Kementerian Pembangunan Wanita, Keluarga dan Masyarakat
KWSP	Kumpulan Wang Simpanan Pekerja
NGO	Pertubuhan Bukan Kerajaan
NUAP	Pelan Tindakan Perpaduan Negara
NUB	Rangka Tindakan Perpaduan Negara
OKU	Orang Kurang Upaya
OSCC	Pusat Krisis Sehati
PERAIS	Persatuan Anak Istimewa Sarawak
PERKESO	Pertubuhan Keselamatan Sosial
ROL	Kedaulatan Undang-undang
SJKC	Sekolah Jenis Kebangsaan Cina
SME	Perusahaan kecil dan sederhana
SPR	Suruhanjaya Pilihan Raya
SPRM	Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia

SRHR	Kesehatan dan hak seksual dan reproduktif
SUHAKAM	Suruhanjaya Hak Asasi Manusia
UBI	Pendapatan Asas Sejagat
UNCRC	Konvensyen Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu mengenai Hak Kanak-kanak
UNDRIP	Deklarasi Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu tentang Hak Orang Asal
UNESCO	Pertubuhan Pendidikan, Sainifik dan Kebudayaan Bangsa-Bangsa Bersatu
UNHCR	Pesuruhjaya Tinggi Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu bagi Pelarian
WAO	Pertubuhan Bantuan Wanita

Kata Pengantar oleh Gabungan Bertindak Malaysia

Gabungan Bertindak Malaysia (GBM) merupakan gabungan dua puluh tujuh (27) pertubuhan ahli (MO) yang terdiri daripada kumpulan bukan kerajaan berbilang etnik dan agama. MO terikat dengan Piagam yang menyatakan komitmen mereka antaranya, terhadap perpaduan dalam kepelbagaian, keadilan ekonomi, rangkuman sosial dan pendidikan untuk semua. Semangat GBM adalah untuk bekerjasama demi kebaikan bersama berdasarkan asas, objektif dan nilai yang sama. Sebarang isu kontroversi hendaklah diselesaikan secara baik melalui dialog dan libat urus. Secara ringkasnya, objektif utama GBM adalah untuk mewujudkan Malaysia yang lebih baik.

Manifesto Rakyat wujud untuk merakamkan hasrat rakyat biasa yang dahagakan pembaharuan ke arah Malaysia yang lebih baik. Manifesto ini bertujuan untuk menjadi, dalam kata-kata Abraham Lincoln yang banyak dihuraikan, manifesto Rakyat, oleh Rakyat dan untuk Rakyat. Ini adalah manifesto yang menggunakan pendekatan dari bawah ke atas dan bukannya pendekatan dari atas ke bawah yang sering digunakan oleh parti-parti politik.

GBM telah dipertanggungjawabkan untuk Tonggak ke-3: “Ke arah masyarakat yang adil, saksama dan demokratik”. Tema ini mencerminkan keinginan rakyat untuk masyarakat yang menjunjung nilai keadilan, kesaksamaan dan demokrasi—masyarakat yang memelihara pengasingan kuasa antara tiga cabang kerajaan; masyarakat yang bebas rasuah; masyarakat yang menegakkan keadilan, tanpa mengira etnik, kelas dan kedudukan; dan masyarakat yang saksama dan menggalakkan demokrasi penyertaan.

Kami menerima penghujahan yang baik daripada orang ramai mengenai visi mereka untuk Malaysia dan apa yang perlu dilakukan untuk mencapainya, termasuk beberapa cadangan yang luar biasa. Ini menunjukkan bahawa ramai bijak pandai di negara ini yang duduk bersama Rakyat, dan ini membuktikan kewajaran idea manifesto ini.

Kami ingin memuji semua yang telah terlibat dan yang telah bekerja tanpa jemu untuk merangka dasar dan pembaharuan yang terkandung dalam semua Tonggak.

Kami juga ingin mengucapkan terima kasih kepada penganjur bersama kami, CSO Platform for Reform, kerana menyertai perjalanan ini bersama-sama.

Kami berharap usaha ini akan membina momentum ke arah masyarakat yang adil, saksama dan demokratik.

Kami berterima kasih kepada Rakyat kerana mewujudkan Manifesto Rakyat.

BADLISHAH SHAM BIN BAHARIN

Pengerusi

Gabungan Bertindak Malaysia

Kata Pengantar oleh CSO Platform for Reform

Selepas kejatuhan rejim pemerintah paling lama di Malaysia—Barisan Nasional—CSO Platform for Reform telah menghasilkan dua laporan analisis bagi setiap kerajaan jangka pendek yang memerintah—Pakatan Harapan (yang memerintah selama 22 bulan), dan Perikatan Nasional (17 bulan). Imbasan penting daripada tempoh kemelut ini ialah gabungan politik yang berpecah-belah mengakibatkan kerajaan yang rapuh. Sememangnya, arus politik semenjak itu sangat tidak menentu sehingga, dalam tempoh singkat lebih sedikit dari tiga tahun, Malaysia telah diperintah oleh tiga kerajaan berbeza di peringkat persekutuan! Ini tidak pernah berlaku sebelum ini dalam sejarah negara kita sebagaimana wabak COVID-19.

Sebanyak dua kali dalam tempoh tiga tahun yang lalu, kerajaan mendapat tampuk kekuasaan tanpa melalui pilihan raya. Dalam konteks inilah ahli-ahli CSO Platform for Reform memutuskan untuk menggubah Manifesto Rakyat. Tidak seperti kebanyakan manifesto politik, yang lazimnya digunakan sebagai alat kempen oleh parti politik, manifesto yang digubal rakyat adalah sebuah dokumen yang merakamkan suara dan kehendak rakyat, dan mungkin berfungsi sebagai cara untuk memastikan kerajaan hari ini bertanggungjawab terhadap kepentingan awam. Dengan cara ini, Manifesto Rakyat melangkaui dokumen propaganda semata-mata di mana parti politik jarang dipertanggungjawabkan atas janji kempen mereka.

Memandangkan Rakyatlah yang menentukan siapa yang sepatutnya berkuasa, maka wajarlah mereka terus meneliti tindakan dan rekod prestasi ahli politik yang berhasrat untuk bertanding dalam pilihan raya—malah mereka yang tidak bertanding dalam pilihan raya tetapi tetap mendapat kuasa.

CSO Platform for Reform dengan itu memutuskan bahawa Rakyat harus mengambil bahagian secara aktif dalam merangka manifesto pilihan raya untuk ahli politik dan tidak menyerahkan bulat-bulat kepada mereka dan parti mereka. Bersama Gabungan Bertindak Malaysia, CSO Platform for Reform mengumpulkan sumber daripada organisasi masyarakat sivil dan orang awam secara amnya dan menyelaraskan usaha untuk membangunkan Manifesto Rakyat.

Pada dasarnya, Manifesto Rakyat merakamkan suara dan aspirasi akar umbi, tentang rakyat yang ingin melihat masyarakat yang lebih inklusif; yang bebas daripada rasuah; sebuah Negara yang saksama, adil dan hijau.

CSO Platform for Reform dan para ahlinya akan secara aktif menggunakan dokumen ini sebagai alat advokasi untuk melibatkan diri dengan ahli politik merentasi jurang politik, dan mendapatkan komitmen mereka terhadap pembaharuan institusi yang telah dimulakan oleh kerajaan pada Mei 2018.

Kami, Sekretariat Bersama CSO Platform for Reform, ingin mengucapkan terima kasih kepada penulis, penyumbang dan editor atas komitmen terpuji mereka dalam membangunkan manifesto ini.

Kami juga ingin menyampaikan penghargaan kami kepada ahli CSO Platform for Reform atas solidariti, sokongan dan kerjasama berterusan mereka. Kami berharap Manifesto Rakyat akan memberi manfaat kepada Rakyat dan penggubal dasar, untuk sebuah negara yang mengamalkan demokrasi, ketelusan, kesaksamaan dan tadbir urus yang baik.

Terima kasih.

Urusetia Bersama

CSO Platform for Reform

JERALD JOSEPH

Penasihat

Pusat KOMAS

SEVAN DORAISAMY

Pengurus Eksekutif

SUARAM

Tentang Manifesto Rakyat

Manifesto Rakyat adalah projek kerjasama antara Gabungan Bertindak Malaysia (GBM) dan CSO Platform for Reform (CSO Platform). Dimulakan pada tahun 2021, projek ini bertujuan untuk mengumpulkan kepelbagaian suara masyarakat dan mencerminkan kemahuan, tuntutan dan kepedulian rakyat dalam pelbagai bidang dasar. Manifesto ini bertujuan untuk menjadi rujukan kontemporari bagi parti politik dan platform advokasi untuk masyarakat sivil secara keseluruhan.

Ciri khusus Manifesto ini adalah penyebutan idea-idea khusus yang disumbangkan oleh masyarakat sivil dan orang awam menerusi nama individu atau organisasi mereka sendiri. Manifesto juga terbuka untuk pengesahan awam mengikut bab dan keseluruhannya. Laman sesawang khusus (manifestorakyat2021.org) membenarkan kemas kini dan pindaan Manifesto pada masa hadapan supaya dapat disesuaikan dengan perubahan sosiopolitik—oleh itu, Manifesto Rakyat berusaha untuk menjadi relevan sebagai 'dokumen hidup'.

Konsep projek yang diilhamkan oleh kluster politik GBM pada Februari 2021 dan diterima oleh Jawatankuasa Eksekutif GBM pada bulan berikutnya, dan kerjasama dengan CSO Platform telah disahkan tidak lama kemudian. Sebuah [pasukan teras khusus](#) telah dibentuk untuk menyelaraskan projek ini. [Sidang media pertama](#) pada 11 Mei 2021 mengundang cadangan¹ daripada orang ramai di bawah 27 bidang dasar yang dikenal pasti yang dikategorikan kepada 3 tonggak. Proses penyerahan awam berlangsung selama tiga bulan dan pada penghujungnya, lebih 280 cadangan telah diterima. Setelah disemak oleh pasukan pakar dalaman berpandukan [terma dan syarat](#), cadangan tersebut kemudiannya diterbitkan di laman sesawang.

Mesyuarat Dialog Awam Dasar selama dua hari telah diadakan dalam talian dari 2 hingga 3 Oktober 2021. Dua sesi selari yang melalui semua 27 bidang dasar dijalankan

¹ Setiap penyerahan Cadangan sepatutnya mematuhi garis panduan had 400 patah perkataan dan struktur rangka kerja: Tajuk, Pernyataan Isu/Masalah, Nilai/Kepercayaan, Penyelesaian/Seruan untuk bertindak. Kebanyakan penyerahan dibuat dalam talian melalui Borang Google; ada yang melalui e-mel dengan mengisi borang penyerahan rasmi.

serentak melalui saluran Zoom Platform GBM dan CSO dan Facebook Live. Kirakira 220 cadangan terpilih dan cadangan tambahan yang dikemukakan semasa mesyuarat telah dibincangkan, dan pencadang telah dijemput untuk membentangkan idea mereka. Perbincangan ini berfungsi sebagai proses perbincangan utama untuk pemilihan akhir, dan cadangan yang dipilih kemudiannya disusun dan disusun ke dalam dokumen akhir yang anda ada di tangan anda sekarang.

MANIFESTO RAKYAT
GBM CSO

SESI TOWN HALL MENGENAI POLISI

SABTU, 2 OKTOBER

FACEBOOK LIVE (GBM & CSO) / ZOOM

BIDANG POLISI

<p>GBM <small>GABUNGAN BERTINDAK MALAYSIA (GBM)</small></p> <p>9 - 11AM BANGSA M'SIA + HARMONI KEAGAMAAN 11 - 12PM M'SIA TIMUR (SABAH & SARAWAK) 12 - 1PM ORANG KURANG UPAYA (OKU) 1 - 1.45PM REHAT 1.45 - 3.15PM MIGRAN 3.15 - 4.30PM PELARIAN & ORANG TANPA DOKUMEN 4.30 - 5.30PM ORANG ASAL</p>	<p>CSO <small>CSO PLATFORM FOR REFORM (CSO)</small></p> <p>HAK ASASI MANUSIA KEBEBASAN BERSUARA GENDER REHAT WANITA KANAK-KANAK ANAK MUDA</p>
---	--

DAFTAR SEKARANG UNTUK MENYERTAI ZOOM DI
<https://bit.ly/PolicyTownHallRegistration>

MANIFESTO RAKYAT
GBM CSO

SESI TOWN HALL MENGENAI POLISI

AHAD, 3 OKTOBER

FACEBOOK LIVE (GBM & CSO) / ZOOM

BIDANG POLISI

<p>GBM <small>GABUNGAN BERTINDAK MALAYSIA (GBM)</small></p> <p>9 - 11AM KEADILAN EKONOMI 11 - 1PM KESIHATAN 1 - 1.45PM REHAT 1.45 - 3.15PM ANTI-RASUAH 3.15 - 4.15PM DEMOKRASI TEMPATAN 4.15 - 5.15PM PENGANGKUTAN</p>	<p>CSO <small>CSO PLATFORM FOR REFORM (CSO)</small></p> <p>9 - 10.45AM PEMBAHARUAN PILIHAN RAYA, PEMBAHARUAN PARLIMEN 10.45 - 11.30AM PEMBAHARUAN KEHAKIMAN 11.30 - 1PM PENDIDIKAN (BAHAGIAN 1) 1 - 1.45PM REHAT 1.45 - 2.15PM PENDIDIKAN (BAHAGIAN 2) 2.15 - 3.15PM BURUH 3.15 - 4.45PM ALAM SEKITAR 4.45 - 5.30PM PERTANIAN</p>
---	--

DAFTAR SEKARANG UNTUK MENYERTAI ZOOM DI
<https://bit.ly/PolicyTownHallRegistration>

MANIFESTO RAKYAT
GBM CSO

SESI TOWN HALL MENGENAI POLISI

KEADILAN EKONOMI

Topik-topik yang akan dibincangkan:

- Keterangan Sosial
- Impak COVID-19
- Perumahan Awam
- Ekonomi dan Hak

**3 OKTOBER (AHAD)
9AM - 11AM**

**GABUNGAN BERTINDAK MALAYSIA (GBM)
FACEBOOK LIVE / ZOOM**

JAYANATH APPUDURAI
Moderator/Presenter

DR LIM CHEE HAN
Moderator

Presenters:
DR LEE HWOK AUN
CS LOH
MADHAVI SAHATUAN
LIM SU LIN

Daftar sekarang di
<https://bit.ly/PolicyTownHallRegistration>

MANIFESTO RAKYAT
GBM CSO

SESI TOWN HALL MENGENAI POLISI

PENDIDIKAN

Topik-topik yang akan dibincangkan:

- Pendidikan tanpa campur tangan politik
- Desentralisasi dan penstrukturan KPM
- Kurikulum yang diselaraskan
- Dasar Pendidikan Inklusif

**3 OKTOBER (AHAD)
Bhg 1: 11.30am - 1pm
Bhg 2: 1.45pm - 2.15pm**

**CSO PLATFORM FOR REFORM
FACEBOOK LIVE / ZOOM**

Penyampai:

G.25 (Tan Sri Mohd Sheriff)
Tidada Guru (Ch Fiah/Roslan)
IKRAM (Dr Nafi Azlan Ahmad Zanzali)
Agora Society (Mr Chan Yin Fei)
Dong Zong (Mr Kang Wee Cheng)
Education Cluster (Ms Suguna Pappachen & Dr Tan Ai Hui)
Childline Foundation (Datin Wong Poai Hong)
Family Frontiers (Ms. Iina Ramaniand) dan lain-lain.

Dr. Tan Ai Hui
Ms. Asha Singh

Mr K. Arumugam

Daftar sekarang di
<https://bit.ly/PolicyTownHallRegistration>

Pada 26 Mei 2022, Manifesto Rakyat telah dilancarkan. Kini dibuka untuk pengesahan awam dalam laman sesawang Manifesto Rakyat, <https://www.manifestorakyat2021.org/>

viii

Tonggak 1 Manifesto Rakyat: Perpaduan dalam Kepelembagaan/Bangsa Malaysia

1: Identiti Budaya & Keharmonian Agama

Pengenalan

Bidang dasar ini meliputi aspirasi rakyat untuk menggalakkan perpaduan nasional dan kesepaduan sosial. Cadangan di bawah mengambil inspirasi daripada beberapa cadangan terpilih yang terkandung di dalam laporan Majlis Perundingan Perpaduan Negara 2015. Semuanya mempunyai visi yang sama mengenai perpaduan dalam kepelembagaan, yang menegaskan, khususnya, kepelembagaan budaya dan bahasa sebagai aset negara.

I: Identiti Nasional & Keluhuran Perlembagaan yang Inklusif

Rakyat Malaysia secara amnya berbangga dalam mengekalkan hubungan mesra antara etnik dan antara agama; dan menghargai struktur negara yang berbilang budaya serta agama. Namun begitu, ketegangan antara kumpulan telah muncul di ruang awam dari masa ke semasa yang sering diburukkan oleh kumpulan berhaluan kanan yang menyebarkan wacana ketuanan agama atau kaum terhadap kelompok minoriti. Keadaan itu ditambah lagi dengan tahap pengetahuan perlembagaan masyarakat yang rendah dan perspektif sejarah berpaksikan Melayu dalam kurikulum subjek sejarah yang mengabaikan sumbangan golongan bukan Melayu. Keadaan ini perlu diperbetul berdasarkan identiti nasional yang terangkum dan penghormatan terhadap kedaulatan undang-undang untuk menggalakkan rasa saling menerima dan kekitaan di kalangan warganegara.

1. Mengintegrasikan kecelikan perlembagaan dan menghormati hak individu lain ke dalam kurikulum persekolahan

Ajar ciri-ciri utama Perlembagaan Persekutuan di peringkat sekolah menengah, termasuk konteks dan semangat sejarah, yang memperkenalkan peruntukan-peruntukan penting. Memberi penghargaan terhadap kebebasan asas yang dijamin

selaras dengan konsep kedaulatan undang-undang. Ini adalah bahagian penting dalam pendidikan sivik, yang harus diperkenalkan di sekolah memandangkan penurunan had umur mengundi.

(GBM; Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform)

2. Mengubahsuai kurikulum sejarah dan buku teks bagi menggalakkan rasa kekitaan kebangsaan bersama.

Naratif buku teks pada masa ini menyebarkan tafsiran sejarah yang terlalu berpusat kepada Melayu dan mengandungi sedikit maklumat tentang kehadiran dan peranan orang bukan Melayu dalam pembangunan negara. Ketidakseimbangan ini menjadi batu penghalang kepada penghayatan terhadap sejarah kemajmukan sosial dan agama di Malaysia, dan sumbangan semua kumpulan etnik dan sosial kepada transformasi negara. Ini juga tidak memupuk penerimaan bersama semua kumpulan etnik dan persefahaman sejarah yang seimbang di kalangan mereka. Sejarah imigrasi sendiri harus disajikan secara positif, kerana Malaysia pada hari ini terbentuk melalui penghijrahan berterusan dan penerapan terpilih budaya luar.

(GBM, Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform)

3. Mengadakan kempen pendidikan melalui saluran rasmi kerajaan untuk meningkatkan kecekapan perlembagaan dan mempopularkan naratif sejarah yang lebih inklusif.

Selain daripada sistem pendidikan yang formal, kerajaan juga harus menggunakan saluran rasminya—seperti program latihan untuk penjawat awam, Rukun Tetangga atau kepimpinan belia baharu—untuk mendidik orang ramai tentang tafsiran Perlembagaan Persekutuan yang tepat dan sejarah negara yang lebih inklusif.

(GBM, Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform)

4. Mengkaji semula perundangan Syariah supaya selaras dengan Perlembagaan Persekutuan dan prinsip hak asasi manusia yang berkaitan.

Beberapa penghakiman mahkamah baru-baru ini telah mendapati undang-undang tertentu di peringkat negeri adalah *ultra vires* dan bercanggah dengan perlembagaan. Oleh itu, terdapat keperluan mendesak untuk melaksanakan kajian semula bagi mengenal pasti klausa yang bercanggah dengan Perlembagaan Persekutuan, dan melakukan pindaan yang perlu dalam perundangan Syariah negeri bukan sahaja

berkaitan dengan prinsip keluhuran perlembagaan tetapi juga hak asasi manusia. Adalah amat mendesak terutamanya untuk mengkaji semula enakmen Kesalahan Jenayah Syariah negeri. Kerajaan harus bertegas di dalam memimpin dan melantik pemimpin yang dihormati agar dapat menggerakkan libat urus dengan pihak berkepentingan dan memperjuangkan wacana terbuka dan koheren mengenai pentadbiran undang-undang Islam berdasarkan keadilan, toleransi dan kesederhanaan.

(G25, Cadangan 1B-1)

5. Mengkaji dan menyemak keberkesanan Pelan Tindakan Perpaduan Nasional dan Rangka Tindakan Perpaduan Nasional, dan memperhalusnya secara berkala untuk memberi tumpuan kepada menggalakkan perpaduan nasional dan bukannya simbolisme semata.

Semakan terhadap Pelan Tindakan Perpaduan Nasional (NUAP) (2021–2030) dan Rangka Tindakan Perpaduan Nasional (RUB) (2021–2030) perlu dilakukan secara berkala dan memperkukuh kandungan dokumen ini untuk menangani isu yang menjejaskan perpaduan nasional dan kesepaduan sosial (contoh, diskriminasi kaum dan agama).

(Dato' Stanley Isaacs, Cadangan 1A-1; Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, Cadangan 1A-2)

6. Mengembalikan fungsi Kementerian Perpaduan kepada fokus asalnya.

Kementerian Perpaduan dilihat secara umum sebagai hanya prihatin dengan menguruskan hal-hal orang bukan Islam sahaja. Peranan dan tanggungjawab kementerian mesti dirombak untuk memberi tumpuan kepada menggalakkan perpaduan nasional dan kesepaduan sosial di kalangan semua rakyat.

(Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, Cadangan 1A-3)

II: Penghormatan terhadap Martabat dan Keadilan Manusia

Satu dasar atau perundangan khusus yang menangani isu diskriminasi kaum dan perkauman di Malaysia adalah penting untuk memelihara masyarakat yang harmoni, rakyat pelbagai etnik dilayan dan dihormati secara sama rata dan boleh mengamalkan budaya dan agama mereka sendiri dengan bebas. Pada masa ini, tiada dasar atau

undang-undang sedemikian. Sebaliknya, penyebaran dasar berasaskan perkauman dan agama dari masa ke semasa telah menyebabkan masyarakat kita yang dahulunya berbilang budaya menjadi semakin terasing dan berfikiran sempit; sebuah masyarakat di mana kumpulan minoriti sebahagian besarnya diketepikan daripada arus budaya, politik dan sosial arus perdana negara.

Cadangan-cadangan ini memberi tumpuan kepada usaha untuk mewujudkan rangka kerja dan dasar institusi-perundangan yang inklusif supaya setiap rakyat Malaysia tanpa mengira etnik, agama dan budaya dihormati dan diberi peluang yang saksama.

7. Tubuhkan Suruhanjaya Keharmonian dan Perdamaian Nasional.

Untuk menangani aduan mengenai diskriminasi atau fitnah kaum dan agama, sebuah badan berkanun bebas iaitu Suruhanjaya Keharmonian dan Perdamaian Nasional perlu ditubuhkan melalui perundangan khusus (cth., Akta Pemboleh atau Akta Anti Diskriminasi Menyeluruh). Suruhanjaya ini hendaklah mempunyai kuasa untuk menyiasat dan menjalankan siasatan nasional mengenai isu-isu tersebut. Antara tugasnya ialah menetapkan piawaian minimum terhadap diskriminasi kaum dan agama, dan mendidik orang ramai tentang hak mereka untuk keadilan, maruah dan kehormatan. Badan ini hendaklah menjadi titik hubungan penting bagi penggubal dasar, badan awam dan perniagaan.

(Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, Cadangan 1A-4; Badlishah Sham Baharin, GBM/IKRAM, Cadangan 1B-2; Goh You Ping, Cadangan, 1A-5; Dave, Cadangan 1A-6)

8. Semak dan rombak langkah tindakan afirmatif berasaskan kaum sedia ada.

Tindakan afirmatif berasaskan kaum selama beberapa dekad sejak pelaksanaan Dasar Ekonomi Baru telah berjaya mengubah keadaan sosio-ekonomi masyarakat Melayu dan, sedikit sebanyak, keadaan Orang Asal di Sabah dan Sarawak serta Orang Asli. Namun begitu, terdapat ketirisan dan penyalahgunaan dalam pengamalannya. Oleh itu kerajaan hendaklah:

- i. menilai dasar sedia ada dari segi keberkesanan dan kerelevanan penerusannya;
- ii. beralih secara progresif daripada pendekatan berasaskan kaum kepada pendekatan berasaskan keperluan supaya dapat menyalurkan sumber yang terhad kepada mereka yang paling memerlukannya;

- iii. mewujudkan dasar baharu tindakan afirmatif atas alasan yang inklusif, tanpa diskriminasi dan menyeru kepada rasa keadilan dan perpaduan di kalangan rakyat. Penekanan harus diberikan kepada program yang bertujuan membina daya tahan kumpulan sasaran dan bukannya mewujudkan kebergantungan atau mengukuhkan rasa berhak; dan
- iv. menggalakkan pemahaman yang tepat dari segi aspek sejarah mengenai Perkara 153—peruntukan perlembagaan yang menjadi asas perundangan untuk dasar tersebut —sejajar dengan peruntukan lain seperti Perkara 8 mengenai layanan sama rata terhadap semua warganegara.

(Fanks, Cadangan 1A-7; Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, Cadangan 1A-8; Sharmacheng, Cadangan 1A-9; L., Cadangan 1A-10)

9. Melaksanakan dasar yang menggalakkan perwakilan yang pelbagai termasuklah wakil kumpulan minoriti dalam badan pembuat keputusan di semua peringkat kerajaan.

Hal ini harus dilakukan terutamanya dalam majlis tempatan, dalam peralihan daripada politik komunal kepada bukan komunal.

(Anusha Arumugam, Yayasan Tamil/Yayasan Pendidikan, Kebajikan & Penyelidikan Malaysia, Cadangan 1A-11)

III: Budaya & Bahasa Minoriti

Orang Asli/Asal yang tinggal di kawasan luar bandar tidak menikmati hasil pembangunan sosio-ekonomi dan insan daripada dasar tindakan afirmatif yang telah dilaksanakan berdekad lamanya untuk memartabatkan Bumiputera. Sebaliknya, bukan sahaja bahasa dan budaya mereka terjejas dengan pesat, mereka juga berdepan dengan juga konflik mengenai pemeliharaan tanah adat mereka, akibat pembalakan dan aktiviti pembangunan lain. Generasi seterusnya iaitu golongan belia juga jauh ketinggalan di belakang rakan-rakan yang berada di bandar dalam pencapaian pendidikan.

10. Menyediakan sokongan institusi kepada golongan minoriti Orang Asli/Asal untuk memelihara bahasa dan budaya serta meningkatkan prestasi akademik mereka.

Bahasa dan budaya adalah sebahagian daripada perkembangan holistik kanak-kanak, dan bahasa dan budaya Orang Asli/Asal harus diiktiraf sebagai sumber pendidikan dalam membangunkan kecelikan awal, harga diri, identiti dan kreativiti dalam pendidikan pra-sekolah. Ini akhirnya akan membantu merapatkan jurang pencapaian dalam kalangan minoriti Orang Asli/Asal, membantutkan penghakisan pesat bahasa dan budaya mereka, dan menyumbang kepada penguasaan bahasa Melayu dan Inggeris.

- i. Membangunkan dasar kebangsaan mengenai pendidikan berbilang bahasa berasaskan bahasa ibunda di mana bahasa ibunda adalah bahasa pengantar pilihan dalam pendidikan prasekolah, dan menggalakkan dasar kecelikan bahasa ibunda yang menggunakan bahasa ibunda sebagai bahasa pengajaran bagi kecelikan awal jika bersesuaian di kedua-dua prasekolah dan sekolah rendah, di samping memastikan kejayaan peralihan kepada bahasa Melayu dan Inggeris.
- ii. Membiayai, melengkapkan, memantau dan menilai sekolah rendah rintis berasaskan bahasa ibunda di kawasan luar bandar dan Orang Asli/Asal melalui kerjasama dengan komuniti Orang Asli/Asal, persatuan bahasa, NGO dan universiti.
- iii. Memperkukuh, mempromosi dan menyelidik setiap bahasa di Malaysia melalui kerjasama dengan komuniti Orang Asli/Asal, persatuan bahasa, NGO dan universiti.

(PACOS Trust & Kadazandusun Language Foundation)

11. Peruntukkan sumber yang mencukupi untuk pembangunan holistik Orang Asli/Asal.

Implement policies to safeguard the right of the indigenous peoples to their customary land, as their ancestral land is an integral part of their culture and way of life. Prepare and implement community development programmes in genuine consultation with the community.

Melaksanakan dasar untuk melindungi hak Orang Asli/Asal ke atas tanah adat mereka, kerana tanah nenek moyang mereka adalah sebahagian daripada budaya dan

cara hidup mereka. Menyedia dan melaksanakan program pembangunan komuniti secara perundingan yang jujur dengan masyarakat Orang Asli/Asal.

(Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, Cadangan 1A-8; Sabah Reform Initiative, Cadangan 1A-12)

IV: Kewarganegaraan Inklusif & Demokratik

Selain daripada rangka kerja inklusif dan tanpa diskriminasi untuk pembinaan negara, kerjasama dan ketertiban warganegara adalah penentu penting kesepaduan sosial dalam masyarakat yang pelbagai budaya dan agama. Oleh itu, pendidikan kewarganegaraan adalah penting untuk memupuk identiti sivik yang bertanggungjawab yang komited untuk mempromosikan kebaikan bersama dan memastikan pihak berkuasa dalam politik bertanggungjawab melalui proses demokrasi.

12. Perkukuh pendidikan kewarganegaraan demokratik di sekolah.

Langkah-langkah berikut menjadi lebih penting memandangkan penurunan had umur mengundi dan peningkatan drastik jumlah pengundi muda:

- i. Meningkatkan kecelikan politik dan kematangan generasi muda bagi penglibatan demokrasi berdasarkan hak dan tanggungjawab seorang warganegara.
- ii. Memberi pengetahuan holistik dan seimbang mengenai Perlembagaan Persekutuan dan sejarah Malaysia.
- iii. Melatih guru untuk menghapuskan prasangka perkauman, dan menerapkan perkara yang sama dalam diri pelajar dalam setiap aspek kehidupan di sekolah.
- iv. Memupuk budaya dan amalan dialog dan rundingan, serta meningkatkan kapasiti untuk libat urus secara kritis dan inklusif.

(GBM; Dato' Stanley Isaacs, Cadangan 1A-1)

Kata-kata Penutup

12 pelan tindakan utama ini, walaupun tidak menyeluruh, menekankan mengenai keperluan pengiktirafan yang lebih baik untuk semua kumpulan etnik di Malaysia, termasuklah tindakan oleh kerajaan yang memberi kesan jangka panjang dan

substantif dalam memelihara dan melindungi hak minoriti dan merapatkan jurang perpecahan sosial. Pelan-pelan ini memerlukan komitmen jangka panjang oleh negara untuk merangka dasar-dasar bagi menjadikan perpaduan negara lebih mampan dan kesepaduan sosial lebih berdaya tahan. Kerajaan yang memerintah mesti bertanggungjawab untuk memperkasa agenda perpaduan dan kenegaraan yang inklusif.

Manifesto Rakyat Tonggak ke-2: Mempromosikan, Memperbaiki & Mempertahankan Hak & Kebebasan Sipil

2a: Kebebasan Berekspresi

Pengenalan

Perlembagaan Persekutuan menjamin hak kebebasan bersuara di Malaysia tetapi juga membenarkan had-had yang ditetapkan oleh Parlimen, sebahagian besarnya berkaitan dengan ketenteraman awam dan keselamatan negara. Selama bertahun-tahun, parti pemerintah sejak Merdeka terus meneguhkan undang-undang ini, kononnya demi mengekalkan keharmonian etnik dan agama, tetapi hakikatnya untuk meningkatkan cengkaman kuasa politik.

Ruang kebebasan kecil yang disingkap oleh kerajaan reformis Pakatan Harapan yang dipilih memegang tampuk kekuasaan pada Mei 2018 tidak lama kemudian terkatup selepas rampasan kuasa dalaman pada Februari 2020. Ketika keadaan politik yang tidak menentu semakin panas dengan lebih banyak perebutan kuasa melalui pakatan politik baharu dalam kerajaan negeri dan persekutuan, terdapat pelbagai ancaman baharu terhadap kebebasan bersuara, termasuk peningkatan kekerapan penggunaan undang-undang sebagai senjata penindasan untuk mengganggu, menakut-nakutkan dan mendiamkan suara-suara sumbang. Kerajaan berikutnya di bawah Tan Sri Mahiaddin Yasin daripada Perikatan Nasional mengisytiharkan darurat negara dan menggantung Parlimen pada Januari 2021, kemudian menggubal undang-undang zalim yang kononnya bertujuan memerangi berita palsu—kedua-dua tindakan itu dikatakan perlu untuk membendung wabak COVID-19. Parlimen hanya bersidang semula tujuh bulan kemudian berikutan tekanan daripada semua lapisan masyarakat, sehinggalah kepada Yang di-Pertuan Agong. Rakyat biasa telah menerima kesan dari taktik kerajaan yang sewenang-wenangnya menyekat kebebasan bersuara, seperti yang dibuktikan oleh pelbagai kertas siasatan yang dibuka untuk menyiasat warga siber berhubung siaran media sosial yang mengkritik kerajaan, kerabat diraja atau ahli

politik. Pihak berkuasa telah berulang kali menggunakan wabak itu sebagai alasan untuk mengekang perhimpunan aman, walaupun penganjur berusaha keras untuk menguatkuasakan pemakaian topeng, penjarakan sosial dan langkah kesihatan pencegahan lain. Trend regresif ini berterusan di bawah kerajaan semasa yang diketuai oleh Dato' Sri Ismail Sabri Yaakob daripada Barisan Nasional, yang dilantik sebagai perdana menteri berikutan peletakan jawatan Tan Sri Mahiaddin Yasin kerana kehilangan sokongan majoriti di Parlimen.

I: Rangka Kerja Perundangan tentang Kebebasan Bersuara

Bagi sebuah negara yang bercita-cita menjadi negara maju menjelang 2025, Malaysia seharusnya cukup yakin untuk memberi komitmen kepada prinsip demokrasi berdasarkan penghormatan terhadap hak asasi manusia sejagat dan kebebasan berekspresi, berhimpun dan bersuara. Sudah tiba masanya kerajaan memulakan program pembaharuan perundangan untuk menyelaraskan rangka kerja perundangan dengan kewajipan hak asasi manusia antarabangsa Malaysia dengan melakukan perkara berikut:

1. Hentikan segera ugutan, gangguan dan sekatan terhadap wartawan, pembela hak asasi manusia dan pelaku masyarakat sivil lain di Malaysia yang menggunakan hak mereka untuk bersuara, membantah dan menuntut ketelusan daripada kerajaan.

2. Melaksanakan moratorium serta-merta ke atas penggunaan, dan bergerak ke arah pemansuhan, undang-undang yang menyekat kebebasan bersuara.

Contohnya seperti Akta Hasutan 1948, Akta Rahsia Rasmi 1972, Akta Mesin Cetak dan Penerbitan 1984...

(Lew Guan Xi, Cadangan 2A-1)

...serta Seksyen 233 Akta Komunikasi dan Multimedia 1998, yang menjenayhkan komen yang menyebabkan kegusaran mana-mana orang, dan Seksyen 114A Akta Keterangan (Pindaan) (No. 2) 2012.

(Bilqis Hijjas, ReformARTsi, Cadangan 2A-2)

3. Pembaharuan atau pindaan Seksyen 504 dan 505(b) Kanun Keseksaan, yang mempunyai peruntukan yang terlalu luas untuk menjenayahkan ucapan yang membawa kepada pelanggaran "keamanan awam" dan "ketenangan awam".

(Bilqis Hijjas, ReformARTsi, Cadangan 2A-2)

4. Pembaharuan Akta Universiti dan Kolej Universiti 1971 berhubung dengan kebebasan pelajar untuk bersuara.

Menambahbaik Akta Universiti dan Kolej Universiti 1971 berhubung dengan kebebasan bersuara pelajar.

Universiti awam di Malaysia harus bercita-cita untuk memupuk wacana intelektual tahap tertinggi dengan memupuk pemikiran kritis dan menggalakkan debat terbuka, tidak terbelenggu oleh nilai moral yang sempit dan doktrin agama atau politik. Persatuan dan fakulti universiti awam di Malaysia harus dibenarkan untuk menganjurkan ceramah, debat dan acara kampus lain tanpa pengawasan sewenang-wenangnya atau risiko pembatalan. Perlu ada garis panduan yang jelas berkaitan dengan rantaian perintah di universiti, dan sistem yang telus yang menentukan siapa yang diberi kuasa untuk membatalkan acara dan atas alasan apa.

(Bilqis Hijjas, ReformARTsi, Cadangan 2A-3)

5. Membangunkan garis masa yang konkrit dan pelan tindakan ke arah penyegeraan ratifikasi perjanjian hak asasi manusia antarabangsa.

Khususnya, Perjanjian Antarabangsa mengenai Hak Sivill dan Politik (ICCPR) dan Perjanjian Antarabangsa mengenai Hak Ekonomi, Sosial dan Budaya (ICESCR).

6. Hanya sekat kebebasan bersuara dan berhimpun jika wujud asas undang-undang ke atasnya dan benar-benar perlu dan mematuhi norma hak asasi manusia.

Semasa kita mengharungi gerak balas terhadap COVID-19 dan krisis lain, sebarang sekatan terhadap kebebasan bersuara dan berhimpun mengikut perlembagaan mesti: (a) mempunyai asas undang-undang, (b) mematuhi norma hak asasi manusia dan piawaian hak asasi manusia antarabangsa, (c) berdasarkan keperluan mutlak dan tidak bersifat sewenang-wenangnya, dan (d) disemak secara berterusan untuk memastikan

semua tindakan yang diambil adalah berkadar dengan objektif tunggal untuk menghentikan penyebaran COVID-19 atau krisis lain.

(Wathshlah Naidu & Nalini Elumalai, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 2 Oktober 2021)

7. Fokus pada pendidikan dan penyebaran maklumat awam menentang "berita palsu".

Ikuti teladan Kementerian Komunikasi dan Multimedia, bukannya menumpukan kepada penjenayahan dan penganiayaan. Jadikan laman sesawang semakan fakta mudah untuk diakses.

(Lew Guan Xi, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 2 Oktober 2021)

II: Rejim Maklumat Progresif

Hak untuk mendapatkan maklumat mencerminkan premis asas bahawa semua maklumat yang dipegang oleh negeri dan institusi kerajaan yang berkaitan, pada dasarnya, adalah maklumat umum dan hanya boleh ditahan atau disekat jika terdapat alasan yang sah, seperti untuk tujuan keselamatan atau privasi negara.

Mesti ada jaminan asas kepada akses terbuka dan telus kepada maklumat yang dipegang oleh pihak berkuasa awam. Sebarang langkah untuk menyekat akses kepada maklumat mestilah sah, perlu, berkadar dan dibatasi masa. Sebelum menyekat akses kepada maklumat dan menjenayahkan pendedahannya, ujian kemudaran yang besar hendaklah sentiasa dijalankan untuk membuktikan bahawa pendedahan maklumat itu akan menyebabkan kemudaran yang besar kepada tujuan yang sah yang mungkin mewajarkan kerahsiaan.

(Wathshlah Naidu, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 2 Oktober 2021)

8. Gubal undang-undang hak untuk mendapatkan maklumat tanpa berlengah lagi dan hapuskan undang-undang kerahsiaan yang menyekat ekspresi.

9. Kaji dan pinda Akta Perlindungan Pemberi Maklumat 2010 untuk meluaskan skop imuniti.

(Arief Hamizan, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 2 Oktober 2021)

III: Persekitaran yang Membolehkan bagi Mempromosikan Kebebasan Media

Media mesti boleh berfungsi secara bebas dan tanpa rasa takut akan kesan negatif untuk menerbitkan atau menyebarkan maklumat dan idea, termasuk yang mengkritik kerajaan, sebagai sebahagian daripada tugas mereka.

10. Gugurkan semua siasatan dan berikrar untuk menghentikan semua tindakan ugutan terhadap media dan wartawan.

11. Merealisasikan cadangan penubuhan Majlis Media Malaysia

Majlis akan bertindak sebagai badan kawal selia sendiri yang telus dan bebas untuk industri.

(Lew Guan Xi, Cadangan 2A-1)

12. Mansuhkan Akta Mesin Cetak dan Penerbitan 1984 dan Seksyen 233 Akta Komunikasi dan Multimedia 1998.

(Lew Guan Xi, Cadangan 2A-1)

Menteri Dalam Negeri diberikan budi bicara yang luas untuk mengharamkan penerbitan tanpa mengambil kira kesahihan di dalam Akta Mesin Cetak dan Penerbitan 1984, dan ini mewujudkan suasana yang menakutkan bagi media cetak. Seksyen 233 Akta Komunikasi dan Multimedia 1998 menjenayahkan “penggunaan kemudahan atau perkhidmatan rangkaian yang tidak wajar”.

13. Mengguna pakai dan melaksanakan Pelan Tindakan PBB mengenai Keselamatan Wartawan dan Isu Impuniti serta resolusi Majlis Hak Asasi Manusia PBB yang berkaitan.

Laksanakan dengan mengadakan perundingan dengan pihak berkepentingan utama.

(Nalini Elumalai, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 2 Oktober 2021)

IV: Penapisan

Semak, perbaharui dan selaraskan rangka kerja kawal selia mengenai penapisan yang sering bercanggah dengan ekspresi kreatif artistik dan mewujudkan persekitaran yang menyekat pengamal seni.

14. Jangan menapis kandungan artistik yang boleh diakses secara umum; sebaliknya, kawal melalui penilaian kandungan.

Penilaian kandungan hendaklah dikelaskan mengikut umur, dan berdasarkan satu set garis panduan yang jelas dan tanpa berselindung, yang konsisten dengan piawaian antarabangsa. Penilaian harus dilaksanakan secara sendiri dan didedahkan kepada umum oleh pengamal seni yang terlibat, dan bukannya melalui pelesenan yang membebankan dan memakan masa. Penalti hendaklah dikenakan hanya kepada pesalah. Ini akan membolehkan khalayak tempatan ikut serta secara sukarela dengan persetujuan termaklum menikmati bahan yang mereka pilih.

(Bilqis Hijjas, ReformARTsi, Cadangan 2A-4)

15. Kaji dan pinda semua sistem pelesenan dan rangka kerja undang-undang untuk mengurangkan beban artis.

Hapus semua beban yang tidak sepatutnya ke atas artis tempatan, termasuk sekatan ke atas kapasiti kreatif dan keperluan mereka yang menimbulkan beban kewangan tambahan dan sangat menyempitkan kebebasan bersuara, seperti Akta Hiburan (Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur) 1992 dan Akta Penapisan Filem 2002.

(Bilqis Hijjas, ReformARTsi, Cadangan 2a-5; Arief Hamizan, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 2 Oktober 2021)

16. Bentuk sebuah badan bebas, profesional, telus dan bertanggungjawab bagi ahli industri, artis dan masyarakat sivil yang berkelayakan untuk mengawal selia filem.

Keputusan badan kawal selia bebas ini juga boleh dicabar di mahkamah.

V: Potensi Seni dalam Pembangunan Manusia

Kesenian harus menjadi keutamaan dalam agenda negara dan diiktiraf sebagai elemen penting untuk membangunkan peribadi, masyarakat dan negara, dan bukannya dilihat sebagai alat ekonomi semata-mata.

17. Mengiktiraf hak artis dan melindungi kebebasan mereka bersuara.

18. Membangunkan dasar seni dan budaya kontemporari.

Mulai dengan membangunkan pelan hala tuju berdasarkan perundingan yang inklusif dan pelbagai dengan pelbagai pihak berkepentingan, dan melaksanakan dasar melalui program dan insentif yang berkesan.

19. Beri sokongan pembiayaan kepada institusi yang terlibat dalam pembangunan seni dan budaya.

Ini termasuklah kedua-dua institusi awam dan swasta, serta projek komuniti.

20. Sediakan saluran rasmi bagi sokongan pembiayaan dan sebuah mekanisme untuk menyediakan keselamatan sosial bagi artis bebas.

Ini termasuklah mewujudkan daftar artis kebangsaan.

21. Peruntukan sumber untuk meluaskan pendidikan seni dalam sistem pendidikan negara, dari peringkat rendah sehingga ke peringkat pengajian tinggi.

(June Tan, ReformARTsi, Cadangan 2A-6)

2b: Hak Asasi Manusia

Pengenalan

Penghormatan terhadap hak asasi manusia dan Kedaulatan Undang-undang dianggap sebagai objektif teras dalam bidang dasar ini. Cadangan dalam bahagian ini berkaitan dengan beberapa kekhawatiran seperti kematian dalam tahanan, penyeksaan, hukuman mati dan undang-undang yang menindas—semua gejala pencabulan hak asasi manusia dalam rangka kerja institusi yang lebih luas yang gagal mengiktiraf kewujudan maruah dan hak Rakyat yang sama rata dan tidak boleh dipisahkan. Memperbaharui sistem penjara, dasar dadah dan bantuan guaman, seperti yang dinyatakan di bawah, adalah beberapa percubaan berbentuk struktur ke arah mewujudkan masyarakat yang lebih adil. Untuk melindungi hak asasi manusia, dan untuk mewujudkan akauntabiliti pemimpin kerajaan yang memegang kuasa awam, Malaysia mesti berfungsi dalam sistem undang-undang yang tetap dan boleh diramal, di mana setiap orang dilayan oleh semua pembuat keputusan dengan bermaruah, saksama dan rasional mengikut piawaian dan prinsip hak asasi manusia, dan berpeluang untuk mencabar keputusan di hadapan mahkamah yang bebas dan saksama melalui prosedur yang adil.

I: Bantuan Guaman

Sistem bantuan guaman yang sedia ada adalah terhad dan mesti diperbaharui untuk mewujudkan sistem yang lebih adil dan saksama untuk semua.

1. Meluaskan kapasiti Biro Bantuan Guaman untuk mewakili semua aspek keadilan sosial dan asasi.

Sistem bantuan guaman semasa adalah terhad dari aspek skop dan benefisiari. Ramai orang dari kelas pekerja tidak mampu membayar yuran peguam. Sistem ini mesti diperbaharui untuk mencapai keadilan sosial dan asasi untuk semua. Peguam yang diupah dan digunapakai oleh Biro Bantuan Guaman mestilah merupakan peguam profesional yang tulen dan berkelayakan.

(Uli Jon Rock, Cadangan 2B-1)

II: Penyeksaan & Kematian Dalam Tahanan, Kematian Akibat ditembak Polis

Seksyen 30(3)(a) Akta Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia 2009 semasa adalah contoh perundangan semasa yang mempunyai ruang untuk disalahgunakan, kerana membenarkan soal siasat berlarutan "dari hari ke hari". Ini adalah penyeksaan mental dan melanggar hak asasi manusia, seperti dalam kes mendiang Teoh Beng Hock, seorang pembantu politik yang meninggal dunia dalam keadaan misteri di ibu pejabat Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia (SPRM) Selangor selepas soal siasat sedemikian. Kes kematian dalam tahanan yang tidak berkesudahan, tanpa mengira kewarganegaraan mangsa, adalah pelanggaran hak untuk hidup (Perkara 5 Perlembagaan Persekutuan). Dari 2013 hingga April 2016, 721 individu dilaporkan telah meninggal dunia dalam tahanan polis. Kegagalan untuk memberikan rawatan perubatan yang diperlukan kepada tahanan juga merupakan kebimbangan yang mesti ditangani.

2. Kecam dan hukum semua anggota polis yang didapati bersalah secara langsung atau tidak langsung yang mengakibatkan kematian seseorang tahanan.

Peguam Negara juga mesti bertindak atas sebarang penemuan dan cadangan daripada badan yang berkaitan.

3. Gubal undang-undang anti penyeksaan untuk menghukum pegawai penguat kuasa yang secara fizikal atau mental menyeksa tahanan.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 2B-3)

4. Tubuhkan Suruhanjaya Bebas Aduan dan Salah Laku Polis (IPCMC).

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy Cadangan 2B-4; Kenneth Cheng, SUARAM, Cadangan 2B-2; Rule of Law (ROL) Cluster, CSO Platform for Reform & Yayasan Tamil/Yayasan Pendidikan, Kebajikan & Penyelidikan Malaysia, Cadangan 2B-5)

5. Ratifikasi Konvensyen PBB Menentang Penyeksaan dan Layanan atau Hukuman Lain yang Kejam, Tidak Berperikemanusiaan atau Menghinakan (UNCAT).

6. Perbaharui Akta Kaedah-Kaedah Lokap 1953 untuk memastikan hak kesihatan tahanan.

Ini termasuk akses kepada rawatan perubatan dan perubatan, dan kehadiran kakitangan perubatan di semua lokap dan tempat tahanan.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 2B-7; Kenneth Cheng, SUARAM, Cadangan 2B-2)

7. Perkenalkan Akta Mahkamah Koroner untuk mengukuhkan peranan koroner.

(Kenneth Cheng, SUARAM, Cadangan 2B-2)

8. Pinda Akta Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia untuk menghadkan tempoh soal siasat.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 2B-8)

III: Perancangan Pembangunan yang patuh hak asasi manusia

Perancangan pembangunan, terutamanya yang melibatkan projek mega, perlu mengambil kira hak dan kepentingan masyarakat yang terjejas, seperti Orang Asli/Asal, peneroka bandar, petani dan nelayan. Sepatutnya tidak ada sebarang pengusiran, dan pegawai penguatkuasa yang terlibat dalam perancangan pembangunan mesti menghormati, melindungi dan memenuhi hak asasi manusia dalam pendekatan mereka. Syarikat awam, swasta dan berkaitan kerajaan mesti mematuhi piawaian hak asasi manusia.

9. Agensi penguatkuasa dan pegawai yang terlibat dalam perancangan pembangunan mesti mengikuti latihan hak asasi manusia.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 2B-9)

10. Di samping penilaian kesan alam sekitar, masukkan juga penilaian kesan hak asasi manusia dalam semua projek perancangan pembangunan.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 2B-10)

IV: Keadilan Peralihan

Kerajaan mesti bertanggungjawab dan komited untuk menangani pencabulan hak asasi manusia terhadap rakyat dengan memberikan ganti rugi kepada semua mangsa yang menderita akibat kesan penahanan di bawah Akta Keselamatan Dalam Negeri yang kini sudah dimansuhkan, undang-undang darurat, insiden 13 Mei, Akta Hasutan 1948, termasuk mangsa kematian dalam tahanan.

11. Gubal undang-undang keadilan peralihan sebagai permohonan maaf daripada kerajaan kepada semua mangsa pencabulan hak asasi manusia.

Undang-undang itu juga akan memperuntukkan pampasan kepada mangsa dan mangsa pencabulan hak asasi manusia yang dilakukan oleh kerajaan.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 2B-11)

12. Tubuhkan muzium hak asasi manusia.

Ini bagi mengenang pengorbanan mereka yang terlibat dan telah menyumbang kepada perjuangan hak asasi manusia di Malaysia.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 2B-11)

V: Kerajaan yang Bertanggungjawab, Adil & Telus

Wujudnya perkauman yang berakar umbi yang bersilang dengan isu hak asasi manusia mengenai pemilikan tanah orang asli, kematian dalam tahanan, dan penderaan terhadap pelarian dan pendatang; wujudnya kebencian dan keganasan terhadap komuniti LGBTIQ+; dan cabaran terkini ialah wabak, yang telah meningkatkan ketidaksamaan ekonomi di negara ini dan menggalakkan perpecahan.

13. Wakil rakyat yang menganut kepercayaan Kristian mesti mempromosikan nilai teras kasih sayang, belas kasihan dan rahmat, terutamanya sebagaimana yang dianuti dalam kitab suci.

Mereka harus bertanggungjawab bukan sahaja sebagai rakyat yang membayar cukai tetapi juga sebagai saudara seiman.

(Penganut Kristian Progresif, Cadangan 2B-12)

VI: Hukuman Mati

Hukuman mati telah diperkenalkan ke Tanah Melayu oleh penjajah British sebagai hukuman bagi kesalahan bunuh dan kemudiannya dijadikan hukuman yang memerlukan budi bicara hakim bagi kesalahan pengedaran dadah. Di bawah pentadbiran Tun Dr. Mahathir Mohamad, kerajaan Malaysia melancarkan perang terhadap penyalahgunaan dadah dan melaksanakan hukuman mati mandatori bagi pengedaran dadah pada tahun 1983. Kerajaan reformis yang dipilih untuk memerintah pada tahun 2018 telah meminda Akta Dadah Berbahaya (1952) untuk membenarkan penggunaan budi bicara kehakiman bagi pelaksanaan hukuman penjara seumur hidup dan sebat dan sebagai ganti kepada hukuman mati. Kerajaan juga meletakkan moratorium terhadap hukuman mati dengan niat pemansuhan sepenuhnya. Pada masa ini, 33 kesalahan membawa hukuman ini, termasuk 12 kesalahan yang mana hukuman ini adalah mandatori.

14. Mansuh segera undang-undang semasa yang membawa hukuman mati mandatori melalui tali gantung.

15. Mansuh hukuman mati secara keseluruhan dalam jangka masa panjang.

(Kluster ROL (Amnesty International Malaysia), CSO Platform for Reform, Cadangan 2B-13)

VII: Undang-undang Menindas

Undang-undang yang membenarkan penahanan sewenang-wenangnya dan penafian kejam hak untuk percabaran yang adil tidak mempunyai tempat dalam masyarakat. Ini termasuk Akta Kesalahan Keselamatan (Langkah-Langkah Khas) 2012 (SOSMA), Akta Pencegahan Jenayah 1959 (POCA), Akta Pencegahan Keganasan

2015 (POTA), dan Akta Dadah Berbahaya (Langkah-Langkah Pencegahan Khas) 1985.

16. Mansuh semua undang-undang penahanan tanpa perbicaraan.

17. Gubal undang-undang keselamatan alternatif atau langkah-langkah yang mematuhi piawaian hak asasi manusia antarabangsa.

(Kluster ROI (SUARAM), CSO Platform for Reform, Cadangan 2B-14)

VIII: Pembaharuan Dasar Dadah Negara

Melayan pengguna dadah sebagai pesakit dan bukannya penjenayah akan membantu mengurangkan populasi dalam penjara. Sehingga Disember 2021, terdapat 52,078 banduan di 39 penjara, lebihan kapasiti sebanyak 18.4% (43,986), menurut Jabatan Penjara. Hampir 63% daripada banduan ini telah dipenjarakan kerana kesalahan berkaitan dadah. Apabila pengguna dadah dipenjarakan, mereka kehilangan akses kepada pekerjaan dan pendidikan. Apabila ketagihan mereka tidak ditangani sepenuhnya, yang mana ini sukar dilakukan semasa hukuman penjara yang singkat, terdapat kemungkinan yang lebih tinggi untuk berlakunya kesalahan berulang berlaku, kesalahan lanjut dan pemenjaraan semula.

18. Tubuhkan pasukan petugas pelbagai sektor untuk mengkaji semula undang-undang dan dasar berkaitan seperti Akta Penagih Dadah (Rawatan & Pemulihan) 1983.

Pasukan petugas ini mesti melibatkan golongan profesional kesihatan dan undang-undang, ahli akademik dan agensi berkaitan.

19. Bezakan kemudaratan yang disebabkan oleh dadah terlarang yang berlainan jenis, dan antara penggunaan dan pengedaran dadah.

20. Guna pendekatan penggunaan dadah sebagai isu kesihatan dan sosial, dan tingkatkan akses kepada rawatan, kaunseling, sokongan sosial dan kebajikan.

21. Hapuskan dasar dadah punitif yang menghalang dasar dadah yang berasaskan bukti.

(Kluster ROL, CSO Platform for Reform, Cadangan 2B-15)

IX: Pembaharuan Dasar Penjara

Hampir 64% banduan berada di penjara kerana kesalahan dadah, menurut Jabatan Penjara pada 2020. Pendekatan yang digunakan ke atas pengguna dadah mesti tertumpu kepada pemulihan. Ini akan mengurangkan masalah kesesakan di penjara dan seterusnya memperbaiki keadaan tempat tinggal banduan.

22. Perkenalkan alternatif kepada pemenjaraan bagi kesalahan dadah.

Contohnya, hukuman penangguhan, tahanan rumah untuk reman dengan alat pemantauan elektronik, percubaan, keadilan pemulihan.

23. Laksana program pra dan pasca pembebasan bagi setiap penjara.

Ini termasuklah memperbanyakkan rumah peralihan milik kerajaan dan rumah peralihan bersubsidi milik swasta dan yang berasaskan agama.

24. Pastikan program kesihatan mental yang mencukupi untuk kakitangan dan banduan.

Ini termasuklah saringan, kaunseling dan kumpulan sokongan rakan sebaya.

25. Sediakan akses sama rata untuk banduan yang hidup dengan HIV ke kelas, program, pekerjaan, parol, dan memastikan tiada jurang akses dalam ubat atau rawatan.

26. Sediakan akses kepada pekerjaan perkhidmatan awam untuk bekas banduan.

27. Hapus larangan pinjaman Perbadanan Tabung Pendidikan Tinggi Nasional untuk bekas banduan.

28. Pastikan semua banduan mempunyai MyKad sebaik dibebaskan.

29. Naik taraf kemudahan penjara.

Setakat 2020, 14 daripada 39 kemudahan sudah berusia lebih 50 tahun, menurut Jabatan Penjara. Beberapa penjara ini masih sehingga kini menggunakan sistem pembuangan najis melalui bekas (baldi), termasuk di Muar, Taiping dan Pulau Pinang. Menurut pegawai penjara, tiada apa yang boleh dilakukan untuk menaik taraf sistem pembuangan najis melalui bekas (baldi) di penjara "warisan" dan usang ini melainkan mereka berpindah ke bangunan baharu.

(Kluster ROL, CSO Platform for Reform, Cadangan 2B-16)

X. Kebebasan Berhimpun

Akta Perhimpunan Aman 2012 menghalang pengamalan kebebasan asasi yang dijamin dalam Perlembagaan Persekutuan dan dilindungi oleh undang-undang hak asasi manusia antarabangsa. Undang-undang ini mengenakan kewajipan yang terlalu membebaskan kepada penganjur perhimpunan dan ini menjadikan kebebasan berhimpun yang berkesan hampir mustahil.

30. Pinda Akta Perhimpunan Aman 2012 untuk hanya mengenakan sekatan yang munasabah selaras dengan piawaian hak asasi manusia antarabangsa yang mengawal perhimpunan.

- i. Memastikan sekatan adalah sah di sisi undang-undang, munasabah, berkadar dan perlu atau suai manfaat berkaitan dengan hak demokrasi tersebut demi kepentingan keselamatan Persekutuan atau mana-mana bahagiannya atau

ketenteraman/kesihatan awam, termasuk perlindungan hak dan kebebasan orang lain.

- ii. Nyahjenayahkan kanak-kanak dan bukan warganegara yang menyertai perhimpunan aman.
- iii. Pendekkan tempoh pemberitahuan pengemukaan notis awal kepada pihak berkuasa mengenai penganjuran mana-mana perhimpunan aman
- iv. Memperkenalkan dan mengiktiraf secara sah konsep perhimpunan spontan.

(Firdaus Husni, Malaysian Centre for Constitutionalism and Human Rights (MCCHR), Cadangan 2B-17)

2c: Wanita

Pengenalan

Cadangan ini bertujuan menangani cabaran yang dihadapi oleh wanita di Malaysia tidak kira sama ada kesetiaan mereka kepada negara adalah berdasarkan kelahiran atau perkahwinan. Peluang untuk memperkasakan wanita tidak mencukupi dari segi perundangan dan pembaharuan perlembagaan dalam menangani kesaksamaan gender dalam ruang awam dan peribadi.

Cabaran terbesar yang dihadapi wanita di Malaysia adalah naratif budaya patriarki yang menghehkan peluang untuk kanak-kanak perempuan dan wanita di tempat kerja, dan penyertaan politik, serta pengetepian keperluan wanita dan kanak-kanak perempuan dalam penjagaan kesihatan dan keselamatan dalam isu keganasan berasaskan gender. Memandangkan kebanyakan dasar dibuat oleh lelaki dalam kumpulan umur yang sama, iaitu 50 tahun ke atas, kami melihat perbezaan peraturan yang melindungi wanita dan kekurangan wacana dalam membuat keputusan untuk memperkasakan wanita.

Cadangan ini bertujuan menangani penjurusan utama yang mana wanita berada di bawah Indeks Jurang Gender Malaysia, iaitu dalam bidang yang melibatkan penyertaan dan peluang ekonomi, kesihatan dan kelangsungan hidup serta pemerksaan politik. Cadangan ini akan menangani bidang ini berdasarkan tema berikut: keganasan rumah tangga, keganasan seksual dan berasaskan gender; penjagaan kesihatan sistemik dan menyeluruh untuk wanita; penyertaan wanita dalam politik dan kehidupan awam, termasuk jentera negara dan dasar untuk memajukan wanita; dan perkahwinan kanak-kanak/bawah umur.

Memandangkan populasi wanita di Malaysia hampir 50%, mengikut perangkaan rasmi 2020, adalah menjadi tanggungjawab dan kepentingan pembuat keputusan untuk bersifat inklusif gender, untuk meningkatkan bilangan wanita dalam tahap pembuat keputusan bagi menangani jurang lain bagi wanita dan menghapuskan budaya semasa yang mengaitkan dan menegakkan peranan gender tradisional.

I: Pembaharuan Perlembagaan dan Perundangan

Malaysia telah menandatangani Konvensyen Mengenai Penghapusan Segala Bentuk Diskriminasi Terhadap Wanita (CEDAW). Selain daripada beberapa reservasi yang masih berbaki, kerajaan telah memberi komitmen untuk mengiktiraf dan mematuhi Artikel Konvensyen, untuk menjaga hak wanita. Walau bagaimanapun, memandangkan CEDAW masih belum dimasukkan sepenuhnya ke dalam sistem undang-undang negara, peruntukannya tidak boleh dikuatkuasakan di mahkamah negara. Ketiadaan definisi undang-undang "menghormati hak asasi manusia" menimbulkan kebimbangan, dan kedaulatan undang-undang dilihat sebagai objektif teras dalam bidang dasar ini.

Walaupun konsep asas kesaksamaan di hadapan undang-undang dan perlindungan undang-undang yang sama diperuntukkan dalam Perlembagaan Persekutuan, tidak ada kewajipan praktikal kepada kerajaan untuk memastikan prinsip ini direalisasikan. Artikel 1 CEDAW menyatakan tentang menangani diskriminasi, namun mahkamah memberikan tafsiran sempit tentang larangan diskriminasi berasaskan gender di bawah Perkara 8(2) Perlembagaan Persekutuan, mengenakan sekatan kepada tindakan yang dilakukan oleh pihak berkuasa dan tidak melindungi wanita daripada diskriminasi oleh pelaku peribadi, seperti majikan swasta. Oleh itu, peruntukan CEDAW perlu dimasukkan ke dalam sistem undang-undang domestik dan undang-undang kesaksamaan gender yang mematuhi CEDAW perlu digubal.

1. Memperkenalkan undang-undang anti-menghendap

(Rusni Tajari, Women's Aid Organisation (WAO), Cadangan 2C-1)

Kajian yang dilakukan oleh WAO dan penyelidik pasaran Vase.ai pada 2020 mendapati bahawa lebih satu pertiga daripada rakyat Malaysia pernah mengalami kejadian dihendap yang menyebabkan mereka berasa takut. Di Malaysia, menghendap masih belum diiktiraf sebagai jenayah, dan tiada peruntukan undang-undang untuk pemandiri hendapan untuk mendapatkan perlindungan dan perintah sekatan. Terdapat desakan menyeluruh sedia ada untuk menjenayahkan perbuatan menghendap di Malaysia, dan usaha meminda Kanun Keseksaan dan Kanun Tatacara Jenayah bermula pada 2020, tetapi masih banyak perlu dilakukan untuk mempercepatkan proses tersebut.

- i. Menggubal kesalahan anti-menghendap dalam Kanun Keseksaan untuk mentakrifkan dan menjenayahkan penghendapan

- ii. Memperkenalkan perintah sekatan ke atas penghendap dalam Kanun Prosedur Jenayah dan menyediakan perlindungan kepada mangsa yang terselamat

2. Pinda Akta Pekerjaan 1955 supaya mematuhi Pemerhatian Akhir ILO dan CEDAW

Akta Pekerjaan 1955 mesti mematuhi Konvensyen 100 Pertubuhan Buruh Antarabangsa (ILO) dan Pemerhatian Akhir CEDAW Malaysia pada 2018 untuk mengecilkan jurang gender. Usaha mesti dilakukan untuk memupuk tempat kerja yang lebih saksama gender dan menggalakkan para bapa dan para ibu untuk sama-sama berkongsi penjagaan dan tanggungjawab domestik.

- i. Memperkenalkan sekurang-kurangnya cuti tujuh hari bekerja bagi bapa di sektor swasta.
- ii. Memanjangkan cuti bersalin bergaji di sektor swasta daripada 60 hari kepada 90 hari.
- iii. Memasukkan larangan terhadap diskriminasi berasaskan gender, agama, bangsa dan status keupayaan untuk pekerja dan pencari kerja.
- iv. Memperkenalkan hak untuk meminta waktu kerja yang fleksibel dan dilindungi daripada diskriminasi yang mungkin timbul akibat berbuat demikian.
- v. Memperkukuh perlindungan terhadap gangguan seksual dalam Akta Pekerjaan, di samping meluluskan satu akta anti gangguan seksual yang berasingan.
- vi. Secara rasmi mentakrifkan diskriminasi untuk merangkumi bentuk langsung dan tidak langsung.
- vii. Sertakan tugas positif ke atas majikan, termasuk tetapi tidak terhad kepada: usaha meningkatkan kesedaran dan langkah pencegahan untuk menghapuskan stereotaip gender dan ideologi gender di tempat kerja; penyediaan kemudahan jagaan harian; pengangkutan untuk kerja syif malam; program kemasukan semula selepas bersalin; akses kepada kemudahan dan penginapan yang munasabah untuk orang kurang upaya; dan langkah khas sementara untuk memberi kelebihan kepada pekerja berdasarkan gender, hilang upaya, atau minoriti atau status kurang bernasib baik yang lain.
- viii. Memperkenalkan prinsip gaji yang sama untuk kerja yang sama nilai dan peluang yang sama untuk kenaikan pangkat seperti yang diperuntukkan dalam Konvensyen ILO 100.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 2C-2)

ix. Beri ibu bapa pilihan untuk melanjutkan cuti paterniti sehingga enam bulan.

(Badlishah Sham Baharin, GBM/IKRAM, Cadangan 2C-3)

x. Perkemaskan Ordinan Buruh Sabah (Sabah Bab 67) dan Ordinan Buruh Sarawak agar mempunyai peruntukan yang sama seperti Akta Pekerjaan dan cadangan pindaan seperti di atas.

3. Bentangkan dan laksanakan Rang Undang-undang Gangguan Seksual dengan segera.

Undang-undang atau larangan sedia ada berkenaan gangguan seksual dalam Akta Pekerjaan dan Kod Amalan tidak cukup untuk menangani gangguan seksual dalam semua konteks. Undang-undang baharu diperlukan untuk melakukan perkara berikut:

- i. Menakrifkan gangguan seksual secara menyeluruh (langsung dan tidak langsung).
- ii. Mengembangkan perlindungan terhadap gangguan seksual dan mewujudkan piawaian untuk semua organisasi dan tetapan.
- iii. Mewujudkan mekanisme pengawasan dan tribunal untuk menawarkan penyelesaian yang lebih murah dan kurang membebankan berbanding melalui mahkamah sivil.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 2C-4)

iv. Jadikan satu keperluan bagi semua institusi awam dan swasta untuk menubuhkan jawatankuasa khas dalaman untuk mengendalikan kes yang dilaporkan dalam organisasi.

(Roohaida Othman, IKRAM, Cadangan 2C-5)

Untuk menggalakkan pemahaman dan mendapatkan sokongan terhadap undang-undang ini, kempen kesedaran awam mengenai gangguan seksual mesti dijalankan di semua peringkat. Di sekolah, keperluan untuk menjalankannya dalam semua bahasa yang digunakan di Malaysia termasuk Bahasa Isyarat Malaysia (BIM).

(Roohaida Othman, IKRAM, Cadangan 2C-5)

4. Tetapkan garis masa untuk memuktamadkan dan membentangkan Rang Undang-undang Kesaksamaan Gender.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 2C-6)

Undang-undang Kesaksamaan Gender tidak digubal walaupun telah dicadangkan oleh Jawatankuasa Penghapusan Diskriminasi Terhadap Wanita dalam Pemerhatian Akhirnya pada 2006. Kerja-kerja penggubalan undang-undang itu bermula pada 2019 namun kemudian tergendala.

II: Keganasan Rumah Tangga & Keganasan Seksual berasaskan Gender

Keganasan rumah tangga dan seksual terhadap wanita dan kanak-kanak, yang sudah menjadi kebimbangan serius di Malaysia, telah diburukkan lagi oleh wabak COVID-19 dan sekatan pergerakan. Jumlah kes yang dilaporkan hanyalah sebahagian kecil daripada jumlah sebenarnya kerana kurang dilaporkan. Keadaan menjadi lebih teruk bagi wanita yang mengalami diskriminasi atas alasan kekurangan keupayaan, umur, status kewarganegaraan dan orientasi seksual, antara lainnya. Peminggiran wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya ditambah lagi dengan faktor-faktor yang berkaitan dengan kekurangan upaya, seperti keperluan untuk penjagaan dan sokongan fizikal, dan batasan dalam komunikasi dengan kemungkinan mendapatkan sumber bantuan bagi mereka yang pekak, buta, mempunyai kekurangan upaya dari segi pembelajaran atau fizikal, atau kedua-duanya.

Di luar ruangan peribadi rumah, masalah ini juga berlaku di tempat kerja, justeru Akta Pekerjaan harus menyediakan langkah perlindungan yang mencukupi untuk melindungi kelompok yang rentan.

Mangsa keganasan rumah tangga dan seksual menghadapi pelbagai rintangan untuk mengakses keadilan. Walaupun wujudnya undang-undang yang melindungi mereka, mereka sering tidak menyedari hak mereka dan kurang dimaklumkan tentang prosedur untuk mengakses keadilan. Meski apabila jenayah dilaporkan, kes-kes tersebut dikendalikan dengan tidak seberapa baik oleh agensi kerajaan yang terlibat, yang cenderung bekerja secara terpisah dan kurang peka semasa mengendalikan mangsa.

5. Pinda Akta Keganasan Rumah Tangga 1994 untuk memasukkan peruntukan bagi pasangan intim yang tidak berkahwin.

6. Jenayahkan rogol dalam perkahwinan.

7. Pinda Seksyen 375 Kanun Keseksaan supaya neutral gender dan menyediakan perlindungan menyeluruh terhadap semua bentuk keganasan seksual.

8. Pastikan lebih banyak perundingan dan dialog kerajaan dengan pertubuhan bukan kerajaan (NGO) wanita dan kanak-kanak yang mengusahakan keganasan seksual dan berasaskan gender.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 2C-7)

- i. Wujudkan penglibatan dan perundingan awam yang pelbagai dan bermakna untuk memastikan penyertaan penuh semua individu, termasuk orang kurang upaya.
- ii. Wujudkan laluan yang boleh diakses untuk pihak berkepentingan kerajaan untuk meningkatkan komunikasi dan kerjasama dengan semua kumpulan CSO, termasuk komuniti orang kurang upaya.

9. Guna pakai dasar dan perundangan yang berasaskan bukti dan hak.

10. Peruntukkan geran tahunan untuk CSO yang menyediakan perkhidmatan kritikal di lapangan untuk wanita dan kanak-kanak

Proaktif dalam memenuhi keperluan wanita dan kanak-kanak kurang upaya dengan cara memberikan galakan dan insentif kepada CSO terlibat.

11. Pastikan bahawa wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya mempunyai akses yang saksama kepada perlindungan daripada semua bentuk keganasan setanding dengan wanita dan kanak-kanak perempuan bukan kurang upaya.

12. Latih agensi kerajaan untuk menjadi lebih peka dan profesional apabila berinteraksi dengan pemandiri.

Bekerjasama dengan CSO hak wanita yang bekerja dengan pemandiri, dengan perhatian diberikan kepada wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya.

13. Bekerjasama dengan CSO hak wanita untuk meningkatkan kesedaran.

Sertakan kesedaran tentang pelbagai kumpulan, termasuk wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya.

14. Agensi-agensi kerajaan harus bekerja secara bersepadu untuk memastikan penyediaan sokongan yang lancar bagi pemandiri untuk mengakses hak mereka.

Sertakan SOP untuk penyediaan interpretasi BIM sepanjang proses sokongan dan untuk menyokong mangsa buta, mangsa kurang upaya pembelajaran, mangsa kurang upaya fizikal dan mangsa kurang upaya.

15. Bangunkan sistem pengumpulan data awam yang menyeluruh yang merangkumi data CSO.

(Karen Lai, Women's Centre for Change (WCC), Cadangan 2C-8)

16. Tingkatkan bilangan pegawai tetap dalam Jabatan Kebajikan Masyarakat untuk menguruskan kes.

17. Tingkatkan bilangan rumah perlindungan di seluruh negara.

18. Anjur kempen untuk menghentikan keganasan rumah tangga di semua tempat.

(Badlishah Sham Baharin, GBM/IKRAM, Cadangan 2C-9)

19. Tingkatkan belanjawan latihan untuk menambah baik perkhidmatan polis yang berkaitan dengan pengurusan dan layanan wanita yang tampil melaporkan jenayah dan mereka yang diletakkan dalam tahanan.

Tangani layanan terhadap wanita dalam tahanan polis dalam cadangan IPCMC, yang telah lama dituntut oleh masyarakat sivil.

20. Dukung dan lindungi hak wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya.

Tangani diskriminasi dan/atau sebarang bentuk pengecualian, penindasan atau ketidakadilan yang menjejaskan, dalam apa cara sekalipun, kesihatan, kesejahteraan dan kemajuan wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya.

III: Kesihatan yang Sistemik & Menyeluruh untuk Wanita

Pada masa ini, tiada mekanisme tindak balas yang sistematik untuk menangani keganasan rumah tangga di peringkat penjagaan kesihatan utama. Akibatnya, ramai pemandiri yang mendapatkan rawatan di pusat jagaan kesihatan utama tidak mendapat sokongan yang mencukupi.

21. Wujudkan tindak balas penjagaan kesihatan yang sistematik terhadap keganasan rumah tangga atau keganasan berasaskan gender.

- i. Permudahkan akses kepada maklumat tentang keganasan rumah tangga dan sediakan dalam pelbagai bahasa dan format, termasuk format audio, di bilik menunggu dan bilik air di tempat dan hospital Klinik Kesihatan.
- ii. Penyedia penjagaan kesihatan dikehendaki untuk bertanya tentang kemungkinan keganasan rumah tangga berlaku, apabila pesakit hadir dengan gejala yang boleh dikenal pasti atau keadaan klinikal yang dikaitkan dengan keganasan rumah tangga.
- iii. Latih penyedia penjagaan kesihatan untuk mengiktiraf, bertindak balas dan merujuk kes keganasan rumah tangga dengan cara yang sesuai dan sensitif, termasuk kes yang melibatkan wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya yang mungkin mempunyai keperluan komunikasi khusus.
- iv. Wujudkan sistem rujukan untuk keganasan rumah tangga di peringkat penjagaan kesihatan utama.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 2C-10)

22. Memperkasa dan mengembangkan perkhidmatan model Pusat Krisis Sehenti (OSCC) di hospital ke klinik kesihatan tempatan.

Pastikan respons tertumpu kepada mangsa, seperti menyediakan interpretasi BIM jika diperlukan dan maklumat dalam pelbagai format, termasuk Braille dan audio untuk orang buta, dan perkhidmatan terjemahan.

23. Pastikan bahawa wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya mempunyai akses kepada pengetahuan dan perkhidmatan kesihatan seksual dan reproduktif, secara saksama dengan rakan sebaya mereka.

Maklumat mesti tersedia dalam format dan bahasa yang boleh mereka fahami.

24. Tangani kemiskinan haid dengan mengiktiraf dan menyokong autonomi badan dan integriti wanita dan kanak-kanak perempuan.

- i. Sediakan akses kepada maklumat dan perkhidmatan mengenai kesihatan dan hak reproduktif seksual (SRHR) untuk wanita dan kanak-kanak perempuan, termasuk maklumat tentang kebersihan wanita.
- ii. Tambah baik infrastruktur pengurusan kebersihan wanita di kawasan awam termasuk sekolah untuk mewujudkan persekitaran yang selamat dan bersih untuk wanita dan kanak-kanak perempuan.
- iii. Jadikan harga produk kebersihan feminin mampu milik.
- iv. Untuk membolehkan tindakan yang berkesan, kumpulkan data yang diasingkan mengikut gender untuk mengenal pasti kumpulan wanita dan kanak-kanak perempuan yang mengalami kemiskinan haid mengikut lokasi, demografi, kumpulan komuniti dsb.
- v. Pastikan bahawa wanita dan kanak-kanak perempuan boleh membuat keputusan termaklum mengenai tubuh mereka, dan melarang campur tangan atau prosedur perubatan tanpa persetujuan ke atas badan wanita dan kanak-kanak perempuan.

IV: Penyertaan Politik Wanita dalam Kehidupan Politik & Awam

Wanita membentuk hampir separuh daripada populasi tetapi hanya mempunyai 14.9% perwakilan di Dewan Rakyat. Terlalu sedikit wanita dalam peranan

kepimpinan dan penggubal undang-undang, berbanding lelaki. Adalah penting untuk menginstitusikan penyertaan wanita dalam kehidupan politik dan awam.

25. Bangunkan strategi untuk melaksanakan dan menginstitusikan kuota minimum 30% untuk perwakilan wanita yang pelbagai dalam badan pembuat keputusan peringkat negeri dan persekutuan, termasuk badan perundangan dan sektor swasta.

26. Peraturan parlimen dan badan perundangan negeri harus melaksanakan dasar toleransi sifar terhadap keganasan dan diskriminasi berasaskan gender.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 2C-11)

27. Membolehkan dan menyokong secara aktif wanita terpinggir, iaitu wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya, dalam mengambil bahagian dalam kehidupan politik dan awam.

- i. Perkasakan wanita untuk memangku jawatan tanggungjawab, dengan pengaruh atau kuasa membuat keputusan, dalam organisasi wanita dan dalam entiti mana-mana sektor (cth., sebagai ahli majlis tempatan, senator, menteri, ahli lembaga pengarah, eksekutif kanan, pengurus dan penasihat), dan mudahkan penyertaan aktif wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya yang pelbagai dalam badan pembuat keputusan dalam semua sektor.
- ii. Amalkan prinsip akomodasi yang munasabah untuk memastikan mereka mempunyai akses yang saksama kepada peluang pembangunan arus perdana secara umum.
- iii. Sokong dan mudahkan penyertaan mereka secara lengkap dalam, program mengenai celik huruf, pemerksaan ekonomi, kemajuan sosial, budaya dan sukan, dan pembangunan kepimpinan. Ini termasuk program dan projek di bawah naungan Pasukan Negara Bangsa-Bangsa Bersatu.
- iv. Membolehkan dan menyokong mereka secara aktif untuk mengambil bahagian dalam, dan melengkapkan sepenuhnya, sebarang program latihan amali, perantisan, bimbingan khusus, bimbingan dan kejurulatihan kerja sepanjang tahun.
- vi. Mulakan dan membolehkan pelaksanaan langkah-langkah dasar dan program yang secara khusus memupuk pembangunan keupayaan (termasuk apa-apa jenis bahasa, celik huruf, kepimpinan, pemudahcara, rundingan, advokasi strategik, pengucapan awam dan pembangunan kemahiran

memperkasakan diri), yang penerima sasarannya termasuk wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya.

V: Jentera & Dasar Negara untuk Kemajuan Wanita

Dalam tempoh 26 tahun sejak Malaysia meratifikasi CEDAW, kerajaan hanya menghasilkan dua laporan dan semakan berkala; untuk Konvensyen PBB mengenai Hak Kanak-Kanak (UNCRC), hanya terdapat satu laporan dan semakan dalam tempoh yang sama; dan bagi Konvensyen Mengenai Hak Orang Kurang Upaya (CRPD), tiada laporan atau semakan dalam tempoh 11 tahun sejak diratifikasi. Tanpa sebarang mekanisme pemantauan, Malaysia tidak akan dapat mengenal pasti dan menangani keperluan yang dimandatkan dalam Konvensyen. Ini akan menjejaskan kemajuan Malaysia untuk menerapkan dasar yang menggalakkan kemajuan wanita ke dalam jentera negara.

28. Menggabungkan pengarusperdanaan kesaksamaan gender dan belanjawan peka gender di semua peringkat kerajaan.

- i. Perkenalkan pengarusperdanaan gender dan belanjawan peka gender ke dalam Rancangan Malaysia Kedua Belas dan dasar fiskal negara.
- ii. Gabungkan belanjawan peka gender dalam pakej pemulihan ekonomi untuk mengenal pasti impak gender wabak COVID-19 untuk campur tangan yang disasarkan dan memberi kesan.

29. Lancarkan Dasar Wanita Negara dan Pelan Tindakan Pembangunan Wanita untuk 2021–2030.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 2C-12)

Dasar itu hendaklah menyediakan struktur dan arahan kepada semua pihak berkepentingan dalam gerakan hak wanita, untuk memainkan peranan mereka dalam bekerjasama dengan kerajaan bagi memperkasakan wanita di Malaysia dengan menyediakan kehidupan yang selamat, menguntungkan dengan peluang yang saksama dan substantif. Pelan tindakan harus mempunyai pendekatan persimpangan yang merangkumi tindakan berikut:

- i. Pastikan pengumpulan dan penyebaran data status ketidakupayaan dan pembahagian gender secara sistematik untuk melaksanakan dasar yang berkesan dan berasaskan bukti.
- ii. Jalankan latihan gender secara tetap di seluruh kementerian kerajaan, dengan perhatian diberikan kepada persilangan ketidakupayaan gender.
- iii. Tubuhkan jawatankuasa pelbagai kementerian dan bina kapasiti mereka agar memahami kewajipan mereka di bawah perjanjian yang telah diratifikasi.
- iv. Melalui jawatankuasa pelbagai sektor yang sama, bangunkan rancangan untuk melaksanakan pemerhatian akhir badan perjanjian.
- v. Gabungkan kewajipan antarabangsa dan tubuhkan pusat sehati untuk menyusun data hak asasi manusia ke dalam rancangan pembangunan lima tahun Malaysia yang harus mengambil kira prinsip-prinsip yang ditetapkan dalam Matlamat Pembangunan Lestari yang berkaitan dengan menggalakkan kesaksamaan gender dan pemerksaan wanita dan kanak-kanak.
- vi. Hapuskan semua diskriminasi gender dalam undang-undang.
- vii. Tarik semua reservasi kepada CEDAW.
- viii. Pastikan hak wanita diwakili dalam perbincangan dan pelaksanaan agenda nasional mengenai perubahan iklim.
- ix. Iktiraf pelbagai diskriminasi yang dihadapi oleh wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya akibat persilangan ketidakupayaan gender, yang diperburuk lagi dengan kemiskinan dalam kebanyakan kes.
- x. Mudahkan kemasukan wanita dan kanak-kanak perempuan kurang upaya, termasuk melalui penginapan yang munasabah dan sokongan aktif bagi kepimpinan mereka dalam dasar, program dan projek, secara sama rata dengan wanita dan kanak-kanak perempuan bukan kurang upaya.

VI: Wanita (& Lelaki) Warga Malaysia Dalam Perkahwinan Dwi Nasional

Hasil daripada undang-undang kewarganegaraan yang mendiskriminasi gender, wanita Malaysia tidak mempunyai hak yang sama untuk memberikan kewarganegaraan kepada anak-anak mereka yang dilahirkan di luar negara melalui "penguatkuasaan undang-undang"; sebaliknya, mereka terpaksa melalui proses yang penuh dengan penangguhan, penolakan berulang tanpa sebab dan tiada jaminan kelulusan. Usaha gigih beberapa aktivis hak asasi wanita yang meneruskan isu itu di mahkamah yang akhirnya membuahkan kejayaan pada 9 September 2021, apabila

Mahkamah Tinggi memberikan hak yang sama kepada wanita Malaysia untuk memberikan kewarganegaraan automatik kepada anak mereka yang dilahirkan di luar negara. Walaupun kerajaan merayu keputusan itu, usul untuk menangguhkan permohonan itu telah ditolak pada 22 Disember, yang bermakna kanak-kanak yang terjejas kini boleh mendapatkan dokumen berkaitan kewarganegaraan. Sewaktu laporan ini ditulis, difahamkan bahawa Mahkamah Rayuan masih akan mendengar rayuan Kerajaan pada 23 Mac 2022.

Pasangan warga asing lelaki Malaysia juga menghadapi masalah autonomi dalam ruang peribadi dan awam, dan terjejas dari segi ekonomi disebabkan oleh sekatan ke atas hak mereka untuk bekerja, kekurangan akses kepada kediaman tetap dan ketidakpastian status undang-undang yang semakin meningkat sekiranya berlaku perceraian atau kematian pasangan mereka yang berwarganegara Malaysia. Terdapat peningkatan risiko keganasan rumah tangga sementara mereka terpaksa bergantung sepenuhnya kepada pasangan berwarganegara Malaysia untuk status undang-undang dan ekonomi mereka di negara ini.

30. Semak undang-undang kewarganegaraan, dasar dan amalan imigresen yang menghalang atau menyekat kesaksamaan gender dan hak kesaksamaan untuk wanita.

(Melinda Anne Sharlini & Bina Ramanand, *Family Frontiers*, Cadangan 2C-13 and 2C-14)

- i. Menarik balik rayuan terhadap keputusan Mahkamah Tinggi yang diputuskan pada 9 September 2021.
- ii. Seperti yang diumumkan oleh Menteri Dalam Negeri di Parlimen pada 8 November 2021, dan Menteri Undang-undang pada 15 November, Kerajaan harus meminda Perkara 14(1)(b) dibaca bersama Seksyen 1(b), Bahagian II Jadual Kedua Perlembagaan Persekutuan (mengikut Perkara 8(2)) untuk memastikan ibu Malaysia boleh memberikan kewarganegaraan mereka melalui penguatkuasaan undang-undang atas asas yang sama seperti bapa Malaysia kepada anak-anak mereka yang dilahirkan di luar negara.
- iii. Pinda Perlembagaan Persekutuan (mengikut Perkara 8(2)) untuk memastikan pasangan bukan warganegara wanita Malaysia berhak mendapat kewarganegaraan melalui pendaftaran, sama seperti pasangan bukan warganegara lelaki Malaysia.
- iv. Pinda Perlembagaan Persekutuan (mengikut Perkara 161A(6)(b)) untuk memastikan bahawa seseorang itu akan dianggap sebagai anak negeri Sabah

jika mereka dilahirkan di Sabah atau dilahirkan oleh ibu bapa yang bermastautin di Sabah pada masa kelahiran itu, bukan setakat bapa, demi menghayati semangat Perkara 8(2) mengenai kesaksamaan gender.

- v. Menarik balik reservasi kepada Artikel 9(2) CEDAW.
- vi. Hapuskan pernyataan larangan pekerjaan yang dilampirkan pada Pas Lawatan Sosial Jangka Panjang pasangan bukan warganegara, dan keperluan untuk mendapatkan kelulusan bekerja daripada jabatan Imigresen.
- vii. Benarkan pasangan bukan warganegara Malaysia:
 - a) untuk memperbaharui visa mereka tanpa kehadiran pasangan;
 - b) hak sama rata untuk bekerja—memastikan caruman KWSP majikan wajib disediakan kepada pasangan bukan warganegara yang bekerja, dan memastikan mereka mendapat faedah penuh di bawah PERKESO; dan
 - c) hak sama rata kepada perkhidmatan ekonomi dan sosial seperti membuka akaun bank individu, membeli rumah mampu milik tanpa tertakluk kepada arahan pelaburan asing, dan menyumbang kepada dana negara.
- viii. Membenarkan pasangan yang berpisah, bercerai dan balu untuk:
 - a) mengakses kediaman tetap jika mereka mempunyai anak warga Malaysia, dan membenarkan mereka memperbaharui status sah tanpa kehadiran pasangan warga Malaysia mereka; dan
 - b) menetap dan bekerja secara tetap dan bebas daripada pasangan warga Malaysia, dengan mengambil kira kepentingan terbaik anak-anak dan unit keluarga.

VII: Perkahwinan Kanak-Kanak/Bawah Umur

31. Tetapkan had umur minimum perkahwinan yang tegas merentas semua undang-undang (sivil, syariah, anak negeri) tanpa pengecualian.

32. Semak semula Pelan Tindakan Pembangunan Wanita untuk menangani perkahwinan kanak-kanak.

2d: Belia

Pengenalan

Bidang dasar ini berakar daripada kepercayaan dan harapan yang teguh untuk belia negara sebagai pemimpin masa depan. Dasar ini memberi tumpuan kepada mewujudkan persekitaran yang membolehkan belia Malaysia mencapai perwakilan politik yang lebih besar, selepas beberapa dekad kurang diwakili dalam institusi politik. Pada masa yang sama, bidang dasar ini juga menganjurkan pembaharuan pendidikan untuk membantu meningkatkan kesedaran politik di kalangan belia dan menggalakkan mereka berfikir secara kritis dan bebas tentang budaya, ideologi dan isu politik, dengan melengkapkan mereka dengan pemahaman politik dan proses politik melalui pendidikan formal.

Sebagai pewaris masa depan negara, golongan muda secara langsung dipengaruhi oleh keputusan politik dan tindakan yang diambil di Parlimen, baik dari segi peruntukan dan pengagihan sumber negara, dan sejauh mana sumber ini dibangunkan secara mampan. Boleh dikatakan bahawa golongan belia, berbanding ahli politik yang lebih tua, mempunyai kepentingan yang lebih besar dalam penggubalan dasar, kerana mereka mempunyai lebih banyak masa dan akan melihat kesan mutlak dasar ini mengakar pada tahun-tahun mendatang. Oleh itu, adalah penting bagi golongan muda untuk mengukuhkan kehadiran dalam kerajaan dan terlibat dalam penggubalan dasar sosial dan ekonomi, bagi memastikan keperluan generasi sekarang dipenuhi tanpa menjejaskan kesejahteraan generasi akan datang.

I: Penyertaan Politik Belia

Di Malaysia, penglibatan politik belia sangat dibatasi oleh AUKU. Seksyen 15 AUKU, yang dikuatkuasakan pada kemuncak aktivisme belia pada tahun 1975, melarang pelajar daripada menjadi ahli kumpulan politik dan mengambil bahagian dalam aktiviti parti politik di kampus. Larangan ini diperkukuh oleh Seksyen 16, yang memberi kuasa kepada naib canselor untuk mengambil tindakan tatatertib dalaman terhadap pelajar yang didapati terlibat dalam aktiviti politik. Mereka yang berani mencabar undang-undang dan mengeluarkan perspektif kritikal biasanya berdepan

dengan hukuman berat, termasuk penggantungan atau pengusiran oleh pihak berkuasa universiti.

Peruntukan ketat AUKU menghalang belia daripada bertindak dan terlibat dalam proses politik. Secara tidak langsung, ini telah membawa kepada diskriminasi umur dalam persekitaran politik. Pada tahun 2019, perwakilan belia Malaysia di parlimen hanya 12% daripada sekumpulan 222 ahli Parlimen (AP), manakala di seluruh dunia mempunyai purata perwakilan belia sebanyak 14.2%. Yang amat membimbangkan lagi adalah, sejak itu peratusan ini hampir tidak meningkat. Kadar penyertaan belia yang rendah dalam politik mungkin menjadi sebab penting mengapa kebanyakan ahli politik yang lebih tua terus mendominasi landskap politik walaupun telah berkhidmat untuk tempoh yang lama, sesetengahnya pula sehingga beberapa dekad. Sehingga 2018, umur median Ahli Parlimen Malaysia ialah 55.5 tahun, dan ini mencerminkan bahagian yang tidak seimbang dalam perwakilan umur yang condong ke arah aktor politik yang pertengahan umur hingga yang lebih berusia. Landskap politik akan semakin membeku jika suara yang sama berlarutan dan laluan kepada kohort muda aktor politik tidak diberikan.

1. Mansuhkan AUKU dan gantikannya dengan undang-undang yang lebih menyeluruh untuk memulihkan kebebasan akademik.

Undang-undang baharu itu harus memupuk asas institusi dan undang-undang untuk pelajar menyatakan sepenuhnya hak politik mereka.

(University of Malaya New Youth (UMANY), Cadangan 2D-1 & Mesyuarat Dasar Dialog Awam)

2. Pinda undang-undang seperti Akta Kesalahan Pilihan Raya 1954 untuk menurunkan syarat umur calon dan mengenakan kuota berkaitan umur untuk meningkatkan peratusan calon yang lebih muda.

Peruntukan sedemikian akan membantu meningkatkan penampilan ahli politik yang lebih muda di parlimen, dan mengurangkan kehadiran dominan ahli politik pertengahan umur kepada warga emas, sekali gus mengalihkan landskap politik ke arah komposisi yang lebih seimbang.

(Lew Guan Xi, Cadangan 2D-2)

II: Celik Politik

Bagi menyediakan golongan muda untuk memenuhi peranan mereka sebagai rakyat dewasa dalam sebuah negara berdemokrasi, adalah penting untuk melengkapkan mereka sedari peringkat awal dengan pengetahuan dan pemahaman mengenai politik dan cara untuk mengambil bahagian dalam proses politik. Sekolah adalah platform penting untuk mereka mengakses sumber yang diperlukan untuk menjadi celik politik.

Malangnya, kecelikan politik merupakan satu aspek yang telah diabaikan dalam sistem pendidikan formal kita selama beberapa dekad. Sukatan pelajaran semasa, yang lebih menumpukan kepada sejarah politik daripada aspek asas masyarakat demokratik, tidak banyak memupuk kesedaran politik, malah tidak melatih pelajar untuk berfikir secara kritis dan bebas tentang isu politik dan sosial. Seolah-olah politik adalah topik tabu dan sesuatu yang tidak sepatutnya dibincangkan dalam bidang pendidikan.

3. Masukkan kecelikan politik ke dalam kurikulum pendidikan negara.

(Lew Guan Xi, Cadangan 2D-2)

Sewaktu penulisan ini, "Undi 18", iaitu, cadangan pendaftaran pengundi automatik dan menurunkan had umur layak untuk bertanding dalam pilihan raya, telah diwartakan oleh Parlimen dan mula berkuat kuasa, membuka laluan kepada anggaran lima juta belia didaftarkan sebagai pengundi kali pertama dalam senarai pengundi menjelang pilihan raya umum akan datang. Bagi mempersiapkan mereka untuk memulakan penglibatan mereka dengan proses politik, sukatan pelajaran sekolah awam kebangsaan harus dirombak untuk meningkatkan kesedaran politik di kalangan belia.

- i. Dalam jangka pendek, Kementerian Pendidikan boleh mengembangkan dan menambah baik sukatan pelajaran sejarah dan pengajian sivik sedia ada untuk menjadi sumber yang lebih amali dan praktikal untuk celik politik. Penggubal silabus pendidikan harus menumpukan pada mewujudkan lebih banyak ruang untuk pelajar bebas berdebat dan terlibat dengan isu dan naratif politik.
- ii. Pembaharuan jangka panjang harus melibatkan pembangunan sukatan pelajaran "kewarganegaraan" yang menyeluruh yang diajar kepada pelajar secara kritis dan seimbang yang membolehkan belia membentuk pendapat

mereka sendiri, termasuk mengkritik, menyoal dan mencabar kepimpinan hari ini.

Kata-kata Penutup

Di negara yang hampir 30% penduduknya terdiri daripada belia (15–30 tahun), perwakilan daripada ahli politik muda adalah penting untuk menggerakkan dasar yang bertindak balas terhadap keperluan khusus generasi muda. Lebih-lebih lagi, belia adalah pemimpin masa depan dan suar harapan dalam landskap politik yang bercangah dan retak. Suara mereka mesti didengari dan diwakili secukupnya dalam dewan perwakilan, untuk menyangkal ideologi lama dan meletihkan dan memastikan kepimpinan yang tidak bermaya atau bermasalah agar berwaspada.

Cadangan pembaharuan dasar ini memerlukan pengukuhan belia dalam penyertaan politik belia dan parlimen ke arah sebuah kerajaan yang berkesan. Ia menyokong pemerkasaan hak politik belia melalui pencapaian reformasi sistematik seperti pemansuhan undang-undang yang menindas dan pendidikan sivik secaraterancang yang memperkasa, mendidik dan menyediakan pelajar untuk muncul sebagai orang dewasa muda yang berfikiran terbuka, progresif, mampu meminjamkan suara dan perspektif mereka kepada isu-isu politik yang bermakna dan berkaitan langsung untuk kehidupan mereka sendiri.

2e: Kanak-Kanak

I: Penyertaan Kanak-Kanak

Walaupun Malaysia telah meratifikasi UNCRC dan undang-undang yang berkaitan dengan penyertaan kanak-kanak, suara kanak-kanak masih tidak didengari, kalau pun tidak, dibungkam di Malaysia. Budaya yang menganggap kanak-kanak sebagai tidak mampu memahami atau mengetahui tentang perkara yang membimbangkan mereka menjadi punca kurangnya pemerksaan untuk kanak-kanak mengambil bahagian dalam keluarga, sekolah, masyarakat dan keputusan membuat dasar berkaitan kanak-kanak. Penyertaan kanak-kanak di Malaysia hari ini terhad kepada manipulasi, perhiasan dan tokenisme, tiga ‘anak tangga’ pertama tangga penyertaan kanak-kanak Hart, yang menggariskan peningkatan tahap kuasa dan kawalan ke atas pembuatan keputusan yang boleh diberikan oleh orang dewasa kepada kanak-kanak. Pendapat kanak-kanak tidak dimasukkan dalam keputusan mengenai undang-undang, dasar dan program yang mempengaruhi mereka. Kebebasan kanak-kanak untuk menyatakan pandangan mereka tidak dipupuk atau diinstitusikan, dan kurang ruang selamat untuk mereka bersuara.

1. Perkasakan kanak-kanak sebagai pembela hak kanak-kanak dan pemegang hak.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-1)

Menegakkan Artikel 12-17 UNCRC, menguatkan dan menginstitusikan penyertaan kanak-kanak dalam undang-undang dan keputusan membuat dasar, reka bentuk program, perancangan dan pelaksanaan.

2. Wujudkan kesedaran kanak-kanak tentang hak mereka.

Libatkan kanak-kanak daripada kumpulan yang pelbagai dan terpinggir, selaras dengan prinsip UN Children’s Fund (UNICEF) untuk tidak mengecualikan seorang kanak-kanak pun.

3. Tubuhkan Rukun Tetangga, persatuan kediaman dan institusi pendidikan sebagai ruang selamat untuk memupuk, mendidik dan memperkasakan kanak-kanak untuk melahirkan pendapat.

4. Tingkatkan proses membuat keputusan bersama yang dimulakan oleh orang dewasa dengan kanak-kanak dan penyertaan yang dimulakan dan diarahkan oleh kanak-kanak dalam tempoh lima tahun akan datang.

5. Galakkan keterangkuman dan penyertaan holistik di sekolah.

- i. Benarkan kanak-kanak memilih aliran seni atau sains, sukan dan aktiviti luar kurikulum yang lain.
- ii. Bolehkan semua kanak-kanak daripada komuniti terpinggir dan pelbagai untuk mengakses sekolah rendah dan menengah kebangsaan.

6. Galakkan guru bertindak sebagai pembimbing dan bukannya pengajar.

II: Hak Untuk Rasa Selamat

Dari 2011 hingga 2018, terdapat 13,846 kes pengabaian kanak-kanak yang dilaporkan, 10,046 penderaan fizikal dan 8,112 penderaan seksual, menurut Kementerian Pembangunan Wanita, Keluarga dan Masyarakat (KPWKM) pada 2019.

Undang-undang, dasar, garis panduan dan prosedur sedia ada untuk melindungi kanak-kanak tidak sejajar dengan UNCRC. Sebagai contoh, undang-undang Syariah membenarkan perkahwinan kanak-kanak; keselamatan negara dijadikan alasan untuk menangkap, menahan dan menghantar pulang pelarian kanak-kanak; Akta Peraturan Pendidikan 2006 membenarkan hukuman dera; dan hak dan perlindungan kanak-kanak kurang digambarkan dalam Akta Antipemerdagangan Orang dan Antipenyeludupan Migran 2017.

Walaupun wujud sistem perlindungan dan perkhidmatan kanak-kanak, termasuk sistem bersepadu untuk bertindak balas terhadap penderaan dan pengabaian kanak-kanak di hospital kerajaan utama di seluruh negara, masih terdapat jurang dalam mengakses dan menerima perkhidmatan berkualiti dalam pasukan OSCC dan Pasukan Penderaan dan Pengabaian Kanak-kanak yang Disyaki (SCAN) di hospital kerajaan utama, perancangan, pelaksanaan dan penyelarasan antara agensi antara

pihak berkuasa, NGO dan sektor swasta mengenai mekanisme pencegahan dan tindak balas perlindungan kanak-kanak. Dengan hanya 208 orang pelindung kanak-kanak untuk menguruskan kes penderaan, pengabaian dan eksploitasi kanak-kanak di seluruh negara, nisbah pelindung kanak-kanak kepada kanak-kanak adalah 1:45. Perkhidmatan dan talian bantuan sedia ada tidak diselaraskan, tidak mencukupi dan tidak boleh diakses oleh komuniti terpinggir, dan tidak wujud di banyak negeri dan daerah. Disebabkan oleh perkhidmatan yang tertanggung dan berterabur, kanak-kanak pemandiri mengalami penganiayaan semula—mereka menceritakan pengalaman negeri mereka berulang kali semasa pelaporan dan penyiasatan; trauma menghalang mereka daripada melaporkan dan mendapatkan bantuan lanjut, walaupun pelaporan diwajibkan.

Kes penderaan kanak-kanak juga kurang dilaporkan disebabkan oleh diskriminasi dan stigmatisasi, stereotaip gender, halangan sosial, budaya dan agama, dan kesedaran yang lemah. Selain itu, data mengenai penderaan, pengabaian dan eksploitasi kanak-kanak dikumpul secara *ad hoc* dan terpisah-pisah, tanpa penyelarasan antara agensi.

Pegawai kehakiman, pendakwa, pegawai penguatkuasa, pekerja sosial dan penyedia perkhidmatan yang khusus dan cekap, tidak mempunyai pengetahuan dan kemahiran untuk menyokong mangsa penderaan, pengabaian dan eksploitasi kanak-kanak dengan penempatan yang selamat, pengurusan kes, perubatan, psikososial, SRHR, penjagaan alternatif, sokongan kehakiman dan undang-undang, dan pemulihan tepat pada masanya. Polis keberatan untuk menyiasat perkahwinan kanak-kanak, keganasan rumah tangga dan jenayah dalam talian terhadap kanak-kanak jika laporan polis tidak dibuat, maka campur tangan awal dan usaha menyelamatkan terhalang. Program pemulihan khusus untuk pesalah seks adalah tidak mencukupi, sekali gus meningkatkan risiko kesalahan berulang.

Kanak-kanak rentan dan terpinggir yang tidak mempunyai status dan dokumentasi—pada asasnya tidak tertampak dalam masyarakat—kekurangan akses kepada sistem dan perkhidmatan perlindungan kanak-kanak, dan dengan itu lebih mudah terdedah kepada semua bentuk keganasan. Mereka telah diperdagangkan ke dalam situasi perhambaan hutang, tertakluk kepada bentuk buruh kanak-kanak yang paling teruk, dieksploitasi secara seksual dan dijual ke dalam perkahwinan kanak-kanak—tidak hairanlah Malaysia berada di tangga terbawah, Senarai Pantauan Tahap 3 Laporan Pemerdagangan Orang 2021 Jabatan AS negeri.

Pendekatan atas ke bawah dalam mengurangkan masalah, tidak membantu. Dasar, program, perkhidmatan dan bahan komunikasi pendidikan tidak dibangunkan dengan penyertaan daripada kanak-kanak dan keluarga, termasuk komuniti terpinggir, dan oleh itu tidak sesuai dengan umur, gender, budaya dan bahasa, atau mesra orang kurang upaya.

7. Sinergikan undang-undang dan dasar negara berkaitan untuk diselaraskan dengan UNCRC, CEDAW dan instrumen dan rangka kerja undang-undang antarabangsa yang lain.

Sertakan perlindungan kanak-kanak dalam talian dalam Dasar dan Pelan Tindakan Kanak-kanak Kebangsaan.

8. Terima dan laksanakan Resolusi PBB 71/175 untuk menghentikan perkahwinan kanak-kanak.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-2)

- i. Tingkatkan dan seragamkan umur persetujuan seksual dan perkahwinan kepada 18 tahun.
- ii. Kembangkan Pelan Strategi Nasional dalam Mengendalikan Punca Perkahwinan Kanak-Kanak untuk memasukkan program pencegahan dan tindak balas yang menyeluruh, dan pastikan boleh diakses oleh semua kanak-kanak terpinggir, iaitu pelarian, tanpa kerakyatan, tanpa dokumen.

9. Arusperdanakan perlindungan kanak-kanak dan pencegahan eksploitasi dan penderaan seksual ke dalam semua organisasi.

Institusikan dan dayakan tindakan ini dalam semua peringkat dan bidang, iaitu kerajaan, kesihatan, pendidikan, organisasi berasaskan komuniti dan kepercayaan, NGO, sektor swasta dan semua pihak berkepentingan yang lain.

10. Tubuhkan Pesuruhjaya Kanak-Kanak Bebas yang melaporkan terus kepada Parlimen.

(Sallowahiu Mohd Salleh, IKRAM, Cadangan 2E-3)

Pesuruhjaya sepatutnya mempunyai kuasa untuk mengawasi, mengawal selia dan menangani semua bentuk keganasan yang melibatkan kanak-kanak.

11. Institusikan kurikulum berasaskan komuniti dan mesra kanak-kanak mengenai hak kanak-kanak, perkembangan kanak-kanak, perlindungan kanak-kanak, termasuk pelaporan mandatori dan pendidikan seksualiti yang menyeluruh dalam sistem pendidikan kebangsaan dan swasta.

Ini termasuklah pusat pembelajaran, madrasah, dan organisasi berasaskan kepercayaan dan komuniti.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-2)

12. Tingkatkan dana dan sumber untuk kes perlindungan kanak-kanak antara agensi nasional dan sistem maklumat serta perkhidmatan.

13. Wujudkan maklumat perlindungan kanak-kanak antara agensi dan sistem pengurusan kes termasuk laluan rujukan untuk penyedia perkhidmatan perlindungan kanak-kanak dan penyedia penjagaan alternatif.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-4 and 2E-5)

- i. Institusikan talian penting yang berdedikasi, sulit dan tidak mendiskriminasi dengan penjawab telefon yang mencukupi dan terlatih.
- ii. Institusikan dan perkuatkan pasukan yang cekap dan khusus yang menyediakan perkhidmatan menyelamat, perundangan, psikososial, perubatan, pemulihan dan pengurusan kes.
- iii. Institusikan proses berpusatkan kanak-kanak, prosedur dan perundingan mesra kanak-kanak serta teknik temu bual dalam program, sistem dan perkhidmatan merentas semua bidang, iaitu kebajikan, penguatkuasaan, perundangan, kehakiman, penjagaan kesihatan termasuk kesihatan mental, SRHR, pendidikan, buruh dan keselamatan negara.

14. Lakukan pemetaan, tingkatkan dan pastikan perkhidmatan mesra kanak-kanak yang boleh diakses untuk semua kanak-kanak dan keluarga.

15. Wujudkan dan pantau pengaturan penjagaan alternatif khusus untuk anak yatim, kanak-kanak yang tidak ditemani dan berasingan serta berisiko, memfokuskan kepada penjagaan persaudaraan, jagaan angkat dan penjagaan berasaskan komuniti.

16. Wujudkan dan pantau program pemulihan untuk pesalah seks bawah umur dan kanak-kanak yang menunjukkan tingkah laku seksual berisiko yang tidak sesuai.

17. Libatkan kanak-kanak, keluarga dan komuniti secara bermakna, termasuklah kumpulan terpinggir, untuk mengambil bahagian dalam keputusan yang mempengaruhi mereka.

- i. Untuk menggalakkan kanak-kanak perempuan kekal di sekolah dan menamatkan pendidikan tinggi mereka, dan mencegah buruh kanak-kanak dan pemerdagangan, memberi insentif kepada ibu bapa atau penjaga melalui bantuan kewangan atau pekerjaan.
- ii. Memperkasakan kanak-kanak, keluarga dan komuniti untuk memastikan diri mereka selamat daripada segala bentuk keganasan dengan menginstitusikan program dialog, peningkatan kesedaran dan pemerksaan di seluruh negara.
- iii. Memastikan bahan komunikasi, pembangunan dan advokasi pendidikan adalah bersesuaian dengan umur, gender, sesuai dari segi budaya dan bahasa, dan mesra OKU.
- iv. Memastikan kanak-kanak dan keluarga mengambil bahagian dalam proses membuat keputusan mengenai pembangunan dan pembaharuan undang-undang dan dasar, perancangan, operasi, penggemblengan sumber, belanjawan, mereka bentuk, melaksanakan dan memantau program dan perkhidmatan pencegahan dan tindak balas perlindungan kanak-kanak pelbagai sektor.

18. Perkuat penyelidikan berorientasikan tindakan mengenai keganasan terhadap kanak-kanak dan gunakan data berasaskan bukti sebagai asas untuk menyokong pembaharuan undang-undang dan dasar, program pencegahan dan tindak balas.

19. Mencontohi inisiatif Majlis Kanak-Kanak Petaling Jaya.

Perkasakan majlis kanak-kanak di semua negeri dan daerah, memastikan wakil kanak-kanak daripada semua kumpulan yang pelbagai dan terpinggir.

20. Hentikan penangkapan, penahanan dan pengusiran kanak-kanak tanpa izin, pelarian dan pencari suaka dan tanpa kerakyatan.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-6)

III: Halangan kepada Pendidikan

Kanak-kanak bukan warganegara Malaysia, kanak-kanak migran, tanpa dokumen, tanpa kerakyatan dan kanak-kanak pelarian tidak didaftarkan di sekolah kebangsaan kerana mereka menghadapi sekatan yang teruk untuk masuk ke sekolah kebangsaan akibat status mereka. Ibu bapa terpaksa mencari alternatif yang lebih mahal dan/atau menempatkan anak mereka di madrasah atau pusat pembelajaran yang kualiti pendidikan dan keselamatan kanak-kanak tidak dipantau atau dikawal oleh pihak berkuasa negeri. Birokrasi yang menyelubungi kemasukan kanak-kanak ini ke dalam sistem persekolahan kebangsaan sering mengakibatkan kanak-kanak diterima masuk lebih lewat dalam tahun akademik dan/atau tidak diterima masuk. Walaupun selepas diterima masuk, status pendaftaran mereka tidak kekal kerana tiada sistem pembaharuan automatik; sebaliknya, mereka mesti mengulangi proses kemasukan setiap tahun. Kumpulan kanak-kanak dalam sistem sekolah kebangsaan, pusat pembelajaran dan madrasah ini tidak layak menerima banyak skim dan bantuan, menyebabkan kos tambahan kepada pendidikan mereka. Dalam sesetengah kes, kanak-kanak dilarang menduduki peperiksaan dan mewakili sekolah mereka dalam pertandingan peringkat negeri dan kebangsaan.

Penutupan sekolah dan pusat pembelajaran serta pendidikan dalam talian dalam tempoh dua tahun lalu telah mengakibatkan kanak-kanak tercicir dari sekolah dan pusat pembelajaran, ketinggalan berbanding rakan sebaya mereka dan meningkatkan risiko mereka kepada penderaan kanak-kanak dalam talian, buli, eksploitasi dan

ketagihan. Kanak-kanak yang mempunyai sedikit atau tiada akses kepada pendidikan ini akan ditempatkan di gred yang lebih tinggi tanpa sebarang penilaian terhadap tahap celik huruf semasa mereka. Penyelesaian pendidikan dalam talian semasa mengarahkan guru untuk menjalankan pengajaran mereka secara maya, tanpa banyak memikirkan atau menjalankan penyelidikan kepada metodologi pengajaran dalam talian yang memerlukan pertimbangan sewajarnya diberikan kepada jangka masa perhatian kanak-kanak, masa skrin dan penglibatan berterusan semua kanak-kanak termasuk mereka daripada golongan yang berlatar belakang sosio-ekonomi yang miskin, masyarakat kurang upaya dan terpinggir.

21. Pinda Akta Pendidikan 1996 untuk membenarkan semua kanak-kanak di Malaysia mendapat akses yang sama kepada pendidikan rendah, menengah dan pengajian tinggi.

Ini dilakukan tanpa mengira taraf kewarganegaraan, dokumentasi dan status latar belakang sosial.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-8)

22. Perluaskan program bantuan kebajikan kepada semua pelajar tanpa mengira status kewarganegaraan.

Contoh program tersebut adalah Skim Pinjaman Buku Teks dan Program Makanan Tambahan.

23. Seragamkan pendaftaran murid.

24. Kekalkan dan tingkatkan kehadiran dan pendaftaran di sekolah.

- i. KPM mesti mengesan setiap kanak-kanak yang berdaftar di sekolah pada tahun 2020 dan 2021, dan mengenal pasti ketidakhadiran dan keciciran di semua sekolah, pusat pembelajaran dan madrasah.
- ii. Institusikan sistem pemantauan di semua sekolah, pusat pembelajaran dan madrasah untuk mengurangkan risiko kanak-kanak tercicir daripada sekolah dan pastikan semua kanak-kanak didaftarkan dalam sistem persekolahan pada tahun 2022.
- iii. Setiap kanak-kanak yang berdaftar di sekolah dan pusat pembelajaran dan madrasah mesti mempunyai cara atau kapasiti untuk mengakses persekolahan dalam talian.

25. Kuatkuasakan penilaian pembelajaran yang berkesan.

Sekolah mesti menguatkuasakan dan menjalankan penilaian yang sistematik dan berkesan ke atas kanak-kanak untuk mengenal pasti tahap pengetahuan mereka dalam setiap mata pelajaran teras tanpa mengira gred mereka. Untuk tahun-tahun awal sekolah rendah, penilaian ini mesti merangkumi kemahiran membaca, mengira, kefahaman dan motor. Berdasarkan penilaian, kanak-kanak yang rentan harus dibenarkan menurunkan gred atau piawaian dengan melanjutkan sokongan yang berkaitan supaya mereka boleh menyusul. Sekolah mesti diberi kuasa untuk melaksanakan penempatan ini tanpa mengira sama ada ibu bapa, selepas dinasihatkan, bersetuju atau tidak.

26. Mantapkan sukatan pelajaran dan metodologi pengajaran.

- i. Sertakan pembelajaran dalam talian dan hibrid, pertimbangkan keperluan pembelajaran kanak-kanak yang mempunyai tempoh tumpuan yang lebih pendek, dan kanak-kanak daripada komuniti kurang upaya dan terpinggir.
- ii. Sediakan kaedah pengajaran hibrid yang membolehkan lebih banyak penyertaan bilik darjah, ikatan antara kelas dan menggalakkan atau memupuk interaksi pelajar.

27. Sediakan sokongan khusus kepada kanak-kanak yang rentan.

- i. Tawarkan sesi tunjuk ajar tiga hingga lima kali seminggu sehingga tiga bulan, berkumpul sekurang-kurangnya tiga orang, sama ada semasa waktu persekolahan biasa atau sebelum atau selepas sekolah untuk membolehkan pelajar yang rentan mengikuti pelajaran.
- ii. Tawarkan program pengajaran, celik huruf dan sistem pengiraan yang disasarkan, terutamanya untuk pelajar yang rentan dan mereka daripada komuniti terpinggir dan kurang upaya.
- iii. Sediakan akses kepada bantuan kewangan, peranti teknologi dan internet untuk kanak-kanak daripada latar belakang yang terpinggir dan rentan untuk mengakses cara pembelajaran hibrid.
- iv. Kurangkan nisbah pelajar-guru.

28. Tingkatkan perlindungan dan kesejahteraan kanak-kanak.

- i. Sediakan dan pertingkatkan pelajaran pembangunan kemahiran peribadi, kemahiran sosial dan pendidikan jasmani di semua sekolah, pusat pembelajaran dan madrasah.
- ii. Galakkan dan bolehkan kanak-kanak melibatkan diri dalam lebih banyak aktiviti interaksi sosial di sekolah, pusat pembelajaran dan madrasah.
- iii. Sediakan kaunselor dan guru mesra kanak-kanak terlatih di semua sekolah, pusat pembelajaran dan madrasah untuk menginstitusikan program dan perkhidmatan pencegahan dan tindak balas untuk menangani isu perlindungan dan kesihatan mental kanak-kanak, termasuk mengurangkan risiko jenayah dalam talian terhadap kanak-kanak dan ketagihan internet.
- iv. Menginstitusikan dasar dan prosedur perlindungan kanak-kanak dengan mekanisme sulit yang sejajar dengan pelaporan wajib negara untuk kanak-kanak melaporkan penderaan, pengabaian dan eksploitasi dengan selamat di sekolah, pusat pembelajaran dan madrasah

29. Institusikan pembinaan kapasiti untuk semua guru dalam metodologi pendidikan dan pengajaran dalam talian, mesra kanak-kanak dan inklusif.

(Srividhya Ganapathy, CRIB (Child Rights Innovation & Betterment) Foundation, Cadangan 2E-8)

30. Institusikan kewajipan penjagaan untuk semua tenaga kerja sekolah untuk mengelakkan fenomena lain (*burnout*) dan ketidakcekapan.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-8)

IV: Halangan kepada Kesihatan

Anak bukan warganegara daripada ibu bapa berwarganegara Malaysia ditetapkan sebagai warga asing dalam kemudahan perubatan awam, yang mengenakan bayaran tambahan berbanding dengan warganegara. Kanak-kanak ini menjadi rentan apabila penjaga mereka tidak mampu membayar kadar yang lebih tinggi ini—hanya mereka yang lahir di Malaysia di bawah umur 12 tahun, memegang sijil kelahiran Malaysia dan mempunyai sekurang-kurangnya seorang ibu bapa yang merupakan warganegara atau pemegang kediaman tetap, dan mereka yang di bawah umur 18 tahun sebagai anak angkat oleh ibu bapa berwarganegara Malaysia dan dengan kertas anak angkat yang disahkan, boleh menikmati kadar yang sama seperti warganegara. Kos

penjagaan kesihatan yang tidak berpatutan menyukarkan ibu bapa dan anak-anak untuk mengakses perkhidmatan kesihatan yang penting. COVID-19 telah menekankan keperluan penting untuk akses yang baik kepada penjagaan kesihatan; nyawa kanak-kanak terlalu mudah terancam jika kos rawatan terlalu mahal.

31. Sektor kesihatan mesti menyediakan penjagaan kanak-kanak yang menyeluruh serta holistik dan menangani semua aspek UNCRC, iaitu kelangsungan hidup kanak-kanak, perlindungan, perkembangan dan penyertaan.

32. Perkukuh dan institusikan usaha penyelarasan dan kerjasama antara agensi bagi membolehkan tindak balas pelbagai sektor untuk mengatasi isu kesihatan merentas sektor.

Contohnya, kesan COVID-19 terhadap kesihatan mental kanak-kanak.

33. Perbaiki jurang pengetahuan dan penyelidikan untuk menangani isu kesihatan kanak-kanak yang baru muncul.
34. Tingkatkan peruntukan belanjawan untuk program kesihatan, perkhidmatan dan pengambilan lebih ramai kakitangan terlatih mengenai kesihatan kanak-kanak dan ibu di semua hospital dan klinik kerajaan.
35. Memudahkan dan memaksimumkan penggemblengan sumber antara sektor kesihatan swasta dan awam.
36. Wujudkan data yang diasingkan antara agensi mengenai isu kesihatan kanak-kanak dan ibu dan jadikan maklumat ini boleh diakses oleh semua pihak berkepentingan untuk advokasi dan program campur tangan.
37. Mudahkan perundingan terbuka dan sulit yang sistematik dan tetap dengan agensi kerajaan utama, NGO, masyarakat sivil dan kanak-kanak, keluarga dan komuniti untuk meningkatkan kualiti perkhidmatan kesihatan dan penjagaan pemandiri kanak-kanak.
38. Perkuatkan pasukan Penderaan dan Pengabaian Kanak-kanak yang Disyaki (SCAN) di bawah Pusat Krisis Sehati di semua hospital dan klinik kerajaan di semua negeri.
39. Institusikan dasar perlindungan kanak-kanak, proses berpusatkan kanak-kanak dan teknik perundingan mesra kanak-kanak di semua hospital dan klinik negara dan swasta melalui triaj untuk mencegah penganiayaan semula.
40. Sediakan perkhidmatan dan program penjagaan kesihatan yang mesra remaja kepada semua remaja daripada komuniti yang pelbagai dan terpinggir.
41. Pastikan kecekapan semua kakitangan hospital dan klinik mengenai hak kanak-kanak, perkembangan kanak-kanak, perlindungan kanak-kanak dan pelaporan mandatori.

42. Sediakan program dan perkhidmatan pendidikan seksualiti, kesihatan seksual dan reproduktif serta kesihatan mental yang menyeluruh kepada semua kanak-kanak, keluarga dan masyarakat daripada pelbagai latar belakang dan terpinggir.

43. Benarkan semua kanak-kanak yang mempunyai ibu bapa warganegara Malaysia dan anak-anak yang dilahirkan di luar negara kepada rakyat Malaysia yang mungkin tidak memiliki sijil kelahiran Malaysia untuk mengakses penjagaan kesihatan awam pada kadar yang sama seperti rakyat Malaysia.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-7)

44. Benarkan kanak-kanak tanpa dokumen, migran, tanpa kerakyatan dan LGBTIQ+ akses tanpa diskriminasi kepada penjagaan kesihatan dan pendidikan tanpa sebarang kos.

45. Beri perkhidmatan penjagaan ibu, vaksinasi dan imunisasi secara percuma kepada kanak-kanak dan ibu bapa bukan warganegara.

46. Hapuskan had dua tahun dalam memfailkan dokumentasi untuk kewarganegaraan dengan Jabatan Pendaftaran Negara.

47. Libatkan semua kanak-kanak tanpa mengira status dan dokumentasi dalam program pencegahan dan tindak balas yang kerap serta perkhidmatan oleh Kementerian Kesihatan (KKM).

(Datuk Dr Raj Abdul Karim, Malaysian Council of Child Welfare, Cadangan 2E)

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E)

IV: Halangan kepada Memperoleh Kewarganegaraan Malaysia

Anak-anak yang dilahirkan di luar negara kepada ibu dan bapa warganegara Malaysia, dan anak-anak yang dilahirkan oleh bapa warganegara Malaysia dan ibu warga asing di luar perkahwinan yang diiktiraf secara sah, menghadapi cabaran dalam memperoleh kewarganegaraan Malaysia.

48. Berikan kewarganegaraan Malaysia kepada anak-anak sama ada ibu bapa atau ibu bapa angkat adalah warganegara Malaysia, tanpa mengira status perkahwinan ibu bapa dan tanpa mengira tempat kelahiran anak itu.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-9)

49. Tegakkan hak semua warganegara Malaysia untuk memberikan kewarganegaraan mereka kepada anak-anak mereka tanpa mengira gender, status perkahwinan, serta tempat lahir dan status pengangkatan.

Hak untuk memberikan kewarganegaraan mesti menghormati Perkara 8(2) Perlembagaan Persekutuan yang melarang diskriminasi terhadap warganegara berdasarkan gender.

(Bina Ramanand, Family Frontiers, Cadangan 2E-10)

50. Tarik balik reservasi kepada Artikel 9(2) CEDAW dan Artikel 7 UNCRC.

V: Hak Ibu Bapa Warga Asing yang Bercerai

Pihak berkuasa imigresen menafikan visa kepada ibu bapa warga asing yang bercerai, malah mereka yang mempunyai hak penjagaan bersama anak-anak mereka. Ibu bapa ini diminta pulang ke negara asal mereka, yang menafikan hak untuk melawat dan mengasuh bersama anak-anak warganegara Malaysia mereka.

51. Berikan Visa Jangka Panjang atau Pas Kediaman kepada ibu bapa warga asing yang bercerai, atau kedua-duanya, dengan hak untuk mendapatkan pekerjaan bagi membolehkan sokongan kewangan, lawatan dan keibubapaan bersama anak warganegara Malaysia.

Ini bagi meminimumkan kesan psikologi dan emosi perceraian terhadap anak-anak.

(Bina Ramanand, Family Frontiers, Cadangan 2E-10; Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-11)

VI: Kanak-kanak Pelarian

Walaupun Malaysia telah meratifikasi UNCRC dan CEDAW, dan wujudnya undang-undang negara untuk melindungi semua kanak-kanak, kanak-kanak pelarian terus didiskriminasi dalam mengakses sistem dan perkhidmatan perlindungan kanak-kanak

kebangsaan, termasuk dokumentasi, penguatkuasaan, undang-undang dan keadilan, kebajikan, pendidikan dan sistem penjagaan kesihatan. Beberapa ancaman lazim yang mereka hadapi termasuklah penangkapan, penahanan, pengusiran, penderaan, pengabaian, eksploitasi—termasuk perkahwinan kanak-kanak, mengemis, pemerdagangan—rogol, jenayah dalam talian, kemiskinan, isu kesihatan mental dan pengaturan penjagaan berisiko. Struktur komuniti yang lemah, amalan tradisional yang berbahaya dan kesedaran yang terhad di kalangan semua pihak berkepentingan tentang kanak-kanak pelarian, perkembangan kanak-kanak, hak dan perlindungan memburukkan lagi kerentanan kanak-kanak pelarian. Semasa krisis COVID-19, kanak-kanak pelarian berhadapan xenofobia, pengaturan penjagaan yang tidak selamat, dan kekangan dengan mata pencarian, bantuan makanan dan mengakses talian bantuan kerana status mereka yang tidak sah, halangan bahasa dan kesedaran yang lemah di kalangan masyarakat umum Malaysia tentang nasib pelarian.

52. Libatkan kanak-kanak dan keluarga pelarian dalam pelan tindakan negara, program dan perkhidmatan mengenai pencegahan dan tindak balas perlindungan kanak-kanak.

Benarkan akses tanpa diskriminasi kanak-kanak pelarian kepada pelindung kanak-kanak, Bahagian Siasatan Seksual, Wanita dan Kanak-kanak Bukit Aman (D11), mahkamah khas untuk kanak-kanak, pasukan SCAN, SRHR, aktiviti menjana pendapatan dan program kesedaran.

53. Ratifikasi Konvensyen Pelarian 1951 dan Protokol 1967 yang berkaitan, menarik balik semua reservasi kepada UNCRC (Artikel 2 dan 37) dan mengharmonikan Akta Imigresen dengan undang-undang dan dasar negara untuk melindungi kanak-kanak, mengikut UNCRC (Artikel 22) dan CEDAW.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-12)

54. Perkuatkan penyelidikan berasaskan bukti dan berorientasikan tindakan mengenai isu yang melibatkan kanak-kanak pelarian.

55. Sediakan alternatif kepada penahanan, terutamanya penjagaan tanpa institusi, untuk semua kanak-kanak tanpa pendamping dan terpisah.

56. Institusikan dialog, peningkatan kesedaran yang kerap dan pembinaan kapasiti mengenai isu pelarian, undang-undang dan dasar yang berkaitan dengan semua pihak berkepentingan.

Ini termasuk prosedur dan penentuan kepentingan terbaik, serta mekanisme pelaporan sulit ke arah memaksimumkan sumber, membolehkan akses adil, mengukuhkan perkhidmatan dan memastikan pelaku penderaan, pengabaian dan eksploitasi kanak-kanak disabitkan kesalahan.

57. Berikan kanak-kanak dan keluarga pelarian perkhidmatan interpretasi serta bahan pendidikan dan komunikasi yang mesra kanak-kanak, peka gender, budaya dan komunikasi dalam bahasa pelarian tersebut tentang hak kanak-kanak, perlindungan dan perkhidmatan sokongan.

58. Wujudkan kes antara agensi dan sistem pengurusan maklumat mengenai kanak-kanak pelarian.

59. Libatkan kanak-kanak pelarian dalam parlimen kanak-kanak atau kumpulan penyertaan kanak-kanak, untuk memupuk penyertaan mereka dalam proses dan keputusan pemrograman dan pengubalan dasar.

VII: Kanak-kanak Yang Tinggal di Kawasan Terpencil

Kekurangan atau ketiadaan akses kepada perkhidmatan asas mengurangkan peluang bagi kanak-kanak di kawasan terpencil, memburukkan lagi pengalaman mereka dalam kemiskinan dan melebarkan jurang ketidaksaksamaan. Kehadiran ke sekolah boleh membabitkan perjalanan yang panjang dan mahal; begitu juga, rawatan perubatan yang tersedia untuk mereka biasanya asas dan mungkin hanya menawarkan rawatan yang minimum, kadangkala tanpa kehadiran doktor. Bekalan air paip dan elektrik, serta akses kepada sambungan internet masih menjadi masalah bagi kebanyakan kanak-kanak di kawasan terpencil. Penyedia perkhidmatan daripada kedua-dua sektor

awam dan swasta mesti memahami isu-isu praktikal yang mewujudkan jarak untuk kanak-kanak ini, yang majoritinya adalah Orang Asal Sarawak dan Sabah dan Orang Asli di semenanjung Malaysia. Kesemua mereka mempunyai budaya asli mereka sendiri yang kuat, unik, yang perlu difahami dan dihormati oleh penyedia perkhidmatan. Tidak mengambil kira bagaimana faktor-faktor ini mempunyai pengaruh yang ketara dalam kehidupan mereka telah menyebabkan sesetengah kanak-kanak dinafikan MyKad, yang kemudian merugikan mereka seumur hidup.

60. Pastikan pelaksanaan perkhidmatan adalah sesuai, direka bentuk untuk menjadi inklusif dan peka budaya, dan bertujuan untuk menjangkau kanak-kanak di lokasi asal mereka.

Jika ini tidak dapat dilaksanakan, bolehkan pampasan untuk perbelanjaan yang ditanggung dalam mengakses perkhidmatan.

61. Wujudkan pemerksaan perkongsian bersama komuniti terpencil untuk menghasilkan penyelesaian yang boleh dilaksanakan.

Contohnya, sediakan kemudahan prasekolah di peringkat kampung dengan melatih penduduk tempatan; membina rangkaian yang menyokong dan bermaklumat untuk kanak-kanak berkeperluan khas di kampung mereka dan sekolah terdekat.

(Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, Cadangan 2E-13)

62. Pembiayaan pagar lingkaran (*ring-fence*) untuk memastikan belanjawan untuk membangunkan perkhidmatan dilindungi.

Sertakan kos perjalanan dan latihan supaya penyedia perkhidmatan dan ahli utama dalam komuniti boleh bersama-sama membangunkan perkhidmatan.

63. Sediakan pengangkutan yang berpatutan dan selamat ke sekolah untuk kanak-kanak di kawasan terpencil.

64. Percepatkan sambungan internet di kawasan luar bandar untuk menghubungkan orang ramai kepada perkhidmatan.

65. Bantu kanak-kanak yang tidak mempunyai akses kepada kelas dalam talian dan membuat susulan dengan mereka yang tercicir dari sekolah.

66. Benarkan semua kanak-kanak di kawasan terpencil menghadiri sekolah dan mengakses perkhidmatan kebajikan dan penjagaan kesihatan sementara status kewarganegaraan mereka diperjelaskan.

Penjelasan tentang status kewarganegaraan mereka boleh dilakukan melalui kerjasama bersama antara pemimpin masyarakat, pihak sekolah, kebajikan dan jabatan pendidikan.

67. Bawa budaya dan pengetahuan Orang Asli ke dalam bilik darjah untuk meningkatkan minat, harga diri dan perpaduan dalam kalangan kanak-kanak yang berbeza latar belakang.

Gunakan internet untuk menghubungkan kanak-kanak luar bandar dan bandar supaya pengetahuan tentang persekitaran yang berbeza dikongsi, membina rasa hormat bersama dan meluaskan pengalaman.

68. Pisahkan data untuk mengesan maklumat secara bermakna tentang apa yang berlaku kepada kanak-kanak daripada komuniti Orang Asli yang berbeza.

2f: Orang-orang Kurang Berkeupayaan

Pengenalan

Orang Kurang Upaya (OKU) merangkumi 15% daripada penduduk Malaysia, tetapi komuniti OKU yang lebih luas termasuklah ahli keluarga, sekutu, sukarelawan dan profesional dalam perkhidmatan orang kurang upaya. Secara keseluruhannya, komuniti OKU merangkumi lebih 30% daripada jumlah penduduk. Ini adalah populasi yang cukup besar yang tidak boleh diabaikan. Mereka menghadapi halangan dan kesukaran dalam kehidupan seharian sebagai komuniti yang dilupakan atau diabaikan dalam dasar dan undang-undang.

I: Hak perundangan

Malaysia telah meratifikasi CRPD pada 2010 tetapi masih belum menyerahkan laporan awal yang perlu dibuat dua tahun selepas ratifikasi. Ratifikasi CPRD adalah penting kerana ia menyatakan komitmen moral dan politik yang jelas oleh Negara untuk menambahbaik kehidupan orang kurang upaya. Ini termasuk menyelaraskan Akta Orang Kurang Upaya 2008 sedia ada dengan CRPD, kerana terdapat kelemahan dan jurang yang ketara dalam undang-undang.

1. Harmonikan Akta Orang Kurang Upaya 2008 dengan CRPD untuk membetulkan sebarang percanggahan di dalam Akta itu.

(Harapan OKU Law Reform Group & Association of Women Lawyers (AWL), Cadangan 2F-1)

- i. Sediakan pasukan petugas untuk meneliti perkara ini dan sertakan CSO yang mengusahakan pembaharuan undang-undang. Akta OKU perlu diperbaharui, khususnya dengan cara mengembangkan definisi, mewujudkan remedi dan memperkenalkan penalti yang berkaitan. Semua klausa penyingkiran juga mesti dimansuhkan, termasuk dan tidak terhad kepada Seksyen 41 dan 42 yang menghalang dan melindungi penjawat kerajaan dan awam daripada disaman apabila mereka mendakwa telah bertindak dengan suci hati.
- ii. Pinda Perkara 8(2) Perlembagaan Persekutuan untuk melarang diskriminasi terhadap OKU.

iii. Ratifikasi Protokol Pilihan pada CRPD.

2. Tubuhkan Suruhanjaya Kurang Upaya yang bebas.

(Harapan OKU Law Reform Group & AWL, Cadangan 2F-1)

Suruhanjaya tersebut hendaklah mempunyai kuasa untuk:

- i. Mengarusperdanakan isu-isu berhubung kekurangan upaya;
- ii. Menyiasat isu kekurangan upaya bagi pihak mereka, dan memberikan nasihat undang-undang kepada OKU;
- iii. Memulakan siasatan rasmi ke atas kes berkaitan kekurangan upaya, dan memaksa mana-mana orang untuk hadir di hadapannya dan mengemukakan apa-apa dokumen yang berkaitan dengan penyiasatan itu;
- iv. Memulakan tindakan bebas yang berkaitan dengan ketidakpatuhan Akta, dan campur tangan jika perlu dalam saman undang-undang berkaitan isu kekurangan upaya;
- v. Mengemukakan laporan tahunan kepada Parlimen untuk disemak dan dibahaskan. Laporan itu juga boleh berfungsi sebagai alat advokasi untuk membangkitkan isu berkaitan OKU;
- vi. Menubuhkan tribunal untuk mengendalikn pelanggaran hak OKU;
- vii. Mengkaji cara untuk mengukuhkan penyelarasan pelbagai sektor, pelbagai kementerian dan pelbagai peringkat untuk mengarusperdanakan kemasukan kekurangan upaya; dan
- viii. menggembeng sumber manusia (dan bentuk lain) untuk menyokong, secara berterusan, untuk pemahaman awam, perkhidmatan awam dan sektor swasta tentang hak OKU.

II. Pekerjaan

Usaha yang sistematik diperlukan bagi memastikan OKU menikmati kesaksamaan peluang dan pencegahan serta mengurangkan segala bentuk diskriminasi dalam urusan pekerjaan.

3. Beri lebih banyak latihan pekerjaan untuk kemahiran atas permintaan kepada OKU yang memenuhi keperluan berkembang pasaran buruh.

(Harapan OKU Law Reform Group & AWL, Cadangan 2F-2)

Ini termasuk bimbingan khusus pekerjaan, dengan bimbingan berterusan untuk membantu OKU menggunakan kemahiran yang mereka perolehi dengan penuh berkesan dan memaksimumkan potensi mereka di tempat kerja.

4. Tingkatkan kesedaran, dengan insentif, untuk ketua-ketua jabatan dalam perkhidmatan awam untuk mengambil dan mengekalkan pekerja kurang upaya.

(Law Reform Harapan OKU & AWL, Cadangan 2F-2; Rapelson Richard Hamit, Persatuan Anak Istimewa Sarawak (PERAIS), Cadangan 2F-3)

Ini termasuk menyediakan kemudahan yang munasabah untuk keperluan OKU supaya calon yang layak yang sesuai boleh menikmati peluang pekerjaan yang sama semasa proses permohonan dan pengambilan pekerja, dan, jika berjaya dalam permohonan kerja mereka, menggunakan sepenuhnya kebolehan mereka di tempat kerja.

5. Perkenalkan dasar menyeluruh mengenai peningkatan kesedaran kemasukan orang kurang upaya, serta inisiatif kewangan dan percukaian untuk sektor swasta.

(Harapan OKU Law Reform Group & AWL, Cadangan 2F-2)

Ini adalah untuk menyokong peluang kerja bergaji untuk OKU, dan untuk mereka berjaya sebagai usahawan atau dalam pekerjaan gig.

2g1: Orang Asli

Pengenalan

Penduduk Orang Asli berjumlah kira-kira 217,000, mengikut anggaran tahun 2019. Terdiri daripada 18 suku kaum yang tersebar di seluruh kawasan luar bandar semenanjung Malaysia, mereka kekal sebagai antara kumpulan terpinggir yang paling miskin dan paling kurang bernasib baik di negara ini. Mereka kekurangan kemudahan asas seperti elektrik, bekalan air bersih, jalan bertar ke kampung mereka, akses ke klinik kesihatan dan pendidikan. Selama beberapa dekad, hak mereka sebagai Orang Asli telah dicabuli kerana tiada pengiktirafan rasmi hak mereka ke atas wilayah tanah adat, yang kebanyakannya dimiliki oleh kerajaan walaupun tanah dan undang-undang adat Orang Asli telah wujud lama sebelum kemerdekaan Tanah Melayu. Malaysia menerima pakai Deklarasi PBB mengenai Hak Orang Asal (UNDRIP) pada tahun 2007 tetapi terus ketinggalan dalam melaksanakannya kerana Orang Asli menghadapi pergelutan berterusan terhadap peningkatan pencerobohan tanah adat mereka untuk aktiviti ekonomi seperti pertanian, pembalakan, hidro-empangan elektrik dan pelancongan.

I: Pengiktirafan Tanah & Wilayah Adat

Kedua-dua kerajaan persekutuan dan negeri tidak mengutamakan isu ini, sekali gus menjadikannya kebimbangan berlanjutan. Alasan yang sering digunakan oleh kerajaan persekutuan ialah hal tanah bukan di bawah bidang kuasanya tetapi di bawah bidang kuasa kerajaan negeri.

1. Kenakan moratorium ke atas projek pihak ketiga yang melibatkan tanah adat Orang Asli.

Memandangkan kemungkinan projek pihak ketiga yang belum selesai melibatkan tanah adat Orang Asli telah dirancang tanpa pengetahuan atau persetujuan mereka, projek tersebut harus dihentikan sehingga proses pengiktirafan tanah selesai.

2. Sediakan suruhanjaya khas

Suruhanjaya Hak Asasi Manusia Malaysia (SUHAKAM), dalam Laporan Siasatan Nasional 2015 ke atas Hak Tanah Orang Asli/Asal di Malaysia, mengesyorkan

penubuhan Suruhanjaya Kebangsaan bebas mengenai Orang Asli/Asal yang terdiri daripada pakar individu dan pihak berkepentingan yang berkaitan. Fungsi Suruhanjaya ini adalah, antara lain, untuk mengkaji pengiktirafan serta penggalakkan dan perlindungan hak Orang Asli ke atas tanah dan identiti.

3. Kerajaan persekutuan dan negeri mesti mempunyai tanggungjawab yang sama dan bersama ke atas tanah adat Orang Asli.

Tanah dan alam sekeliling mereka adalah asas kepada adat budaya, kepercayaan dan identiti kolektif Orang Asli, justeru kedua-dua kerajaan persekutuan dan negeri harus sama-sama bertanggungjawab supaya pengiktirafan wilayah tanah adat Orang Asli dapat dipercepatkan tanpa berlengah lagi.

(Tijah Yok Chopil, Jaringan Kampung Orang Asli Semenanjung Malaysia (JKOASM), Cadangan 2G1-1)

4. Pinda dan harmonikan undang-undang sedia ada yang memberi kesan kepada Orang Asli untuk melindungi tanah adat mereka, dan gubal undang-undang baharu untuk menjamin hak mereka.

Orang Asli terpaksa pergi ke mahkamah untuk menuntut tanah adat mereka. Walaupun telah banyak memenangi kes, kerajaan tidak mengambil peduli tentang isu asas ketidakadilan yang didedahkan. Kerajaan harus membuat undang-undang baharu untuk menangani kelemahan dalam mentadbir tanah Orang Asli, dan mengharmonikan semua undang-undang yang berkaitan supaya selaras dengan pengiktirafan tanah dan wilayah adat. Isu pengiktirafan tanah mesti diselesaikan untuk mengelakkan kehilangan atau ketidakseimbangan tanah berlanjutan, seperti pertindihan tanah Orang Asli dengan pewartaan kawasan perlindungan (cth. hutan dan rizab hidupan liar dan taman negara). Pengiktirafan tanah dan wilayah adat akan memastikan kesinambungan amalan adat budaya, kepercayaan, pengetahuan tradisional, identiti, sejarah dan legenda nenek moyang. Orang Asli juga boleh membangunkan ekonomi mereka di tanah wilayah adat dengan selamat.

Orang Asli mesti diberikan hak untuk menentukan nasib sendiri.

II: Projek Pembangunan

Satu prinsip penting UNDRIP, yang mana Malaysia sebagai penandatangan, adalah bebas, persetujuan awal dan termaklum. Kerajaan harus mengamalkan prinsip ini

dengan memastikan semua keputusan yang melibatkan pembangunan, kemajuan dan pengambilan tanah wilayah Orang Asli adalah telus dan mengambil kira keputusan masyarakat itu sendiri.

5. Pastikan program pembangunan dirancang dan diselaraskan secara berhati-hati.

Penggubal dasar untuk pembangunan Orang Asli harus duduk semeja untuk menyelesaikan rancangan bercanggah yang sebaliknya akan mengakibatkan projek tidak selesai atau ibarat melepaskan batuk di tangga. Daripada mengambil pendekatan berdiam diri, penggubal dasar dan penyelar program harus berbincang antara satu sama lain dan berkongsi maklumat, dengan Orang Asli juga, untuk memastikan semua program pembangunan yang direka untuk masyarakat benar-benar bermanfaat kepada mereka, dilaksanakan secara bertanggungjawab dari segi kos dan berkualiti, dan siap. Sebagai contoh, walaupun Kerajaan telah mengketepikan kuota perumahan untuk Orang Asli di bawah Program Perumahan Miskin Tegar (PPRT), ia biasanya tidak berkualiti, dan infrastruktur serta reka bentuk unit perumahan tidak sesuai dengan cara hidup semula jadi mereka.

6. Pastikan projek yang dirancang siap.

Projek pembangunan dan ekonomi yang gagal atau tertangguh untuk Orang Asli adalah perkara biasa. Banyak kampung tidak mempunyai kemudahan asas yang lengkap atau berkualiti—contohnya, tiada bekalan elektrik walaupun tiang utiliti elektrik telah dipasang; atau pendawaian sedia untuk dipasang tetapi tiang tiada di tempatnya; atau paip air telah disiapkan tetapi masih tiada bekalan air.

7. Rujuk dan maklumkan kepada masyarakat setempat tentang sebarang cadangan projek pembangunan tanah.

Selalunya, projek pembangunan tanah di kawasan Orang Asli dicadangkan atau dilaksanakan tanpa sebarang perundingan atau persetujuan daripada masyarakat setempat, dan kemudiannya, seperti ditinggalkan tanpa penjelasan. Tiada pemantauan atau pemberitahuan rasmi diberikan kepada masyarakat setempat tentang kemajuan projek itu, dan apabila akhirnya gagal atau terbelang, semua yang terlibat akan menuding jari antara satu sama lain, tanpa sesiapa yang bertanggungjawab. Oleh itu, sebarang perancangan projek pembangunan tanah haruslah melalui perundingan supaya memastikan projek tersebut siap, dan akauntabiliti kepada masyarakat setempat dipastikan.

(Tijah Yok Chopil, JKOASM, Cadangan 2G1-1)

III: Pembangunan Ekonomi

Tanah adalah isu dasar utama yang dikaitkan dengan semua masalah Orang Asli. Jika isu ini dapat diselesaikan, perkara lain seperti ekonomi, pendidikan, keselamatan, pembangunan dan sebagainya boleh diselesaikan juga.

(Tijah Yok Chopil, JKOASM, Cadangan 2G1-1)

8. Benarkan Orang Asli memohon bantuan kerajaan dan lesen atau sijil yang diperlukan.

Orang Asli tidak dapat memohon bantuan kerajaan daripada agensi seperti Jabatan Pertanian untuk meningkatkan ekonomi mereka, kerana tanah mereka dianggap 'haram'. Tanpa lesen yang diperlukan daripada Lembaga Minyak Sawit Malaysia dan sijil daripada Meja Bulat mengenai Minyak Sawit Lestari, penanam Orang Asli tidak boleh menjual hasil kelapa sawit mereka. Fleksibiliti mesti diberikan kepada mereka untuk mendapatkan lesen dan sijil tersebut melalui Tok Batin (ketua masyarakat) komuniti mereka setelah mendapat pengesahan daripada Jabatan Kemajuan Orang Asli bahawa tanah yang diusahakan adalah dalam wilayah adat Orang Asli.

IV: Kebebasan Beragama

Di sebalik jaminan Kebebasan Beragama dalam Perkara 11 Perlembagaan Persekutuan, masih terdapat kes Orang Asli memeluk Islam secara tidak disedari atau dengan tipu daya oleh pegawai pendaftaran, guru, antara lainnya. Dalam kebanyakan kes, individu berkenaan hanya akan menyedari penipuan yang telah dilakukan ke atas mereka apabila diminta untuk mengemukakan MyKad atau sijil kelahiran mereka untuk tujuan rasmi, dan mendapati Islam dinyatakan sebagai agama mereka. Orang Asli mempunyai hak untuk menganut kepercayaan nenek moyang mereka dan tidak dipaksa atau diperdaya untuk memeluk agama Islam. Namun, membatalkan kes sebegini adalah tindakan birokrasi yang menelan belanja yang mahal dan memakan masa. Malah terdapat rancangan Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan untuk mengislamkan semua Orang Asli di negeri itu menjelang 2049.

9. Hentikan pengislaman tanpa rela, permudahkan pembatalan pertukaran agama tersebut.

Usaha pemeluk Islam Orang Asli secara paksa begitu juga penukaran agama lain secara paksa mesti dihentikan. Proses mengeluarkan status agama Islam daripada MyKad dan sijil kelahiran mereka dalam kes sedemikian hendaklah dipermudahkan.

2g2: Pekerja Migran

Pengenalan

Pengendalian isu buruh migran melalui kaedah yang dipertikaikan adalah masalah yang telah lama wujud. Selama beberapa dekad Malaysia bergantung kepada pekerja migran sebagai sumber tenaga buruh yang murah dan lentur. Anggaran konservatif menempatkan mereka pada kira-kira 15% daripada tenaga buruh pada tahun 2019. Daripada jumlah ini, 40% adalah tidak teratur atau tidak berdokumen, menurut laporan Bank Dunia 2020. Satu sebabnya adalah pengurusan sewenang-wenang selama beberapa dekad dan amalan rasuah yang berakar umbi dalam sistem pengambilan buruh. Walaupun terdapat salah laku yang jelas oleh pihak berkuasa, migran terus dipersalahkan dan dijadikan kambing hitam bagi penghijrahan yang tidak teratur. Dalam dua tahun lepas sahaja, pihak berkuasa kastam Amerika Syarikat telah mengharamkan import produk tertentu Malaysia berikutan dakwaan buruh paksa. Aktivis hak asasi migran juga telah menyoroti nasib pekerja migran yang terlalu banyak bekerja atau diberi kerja lebih masa yang berlebihan, hidup dalam keadaan sempit dan tidak bersih serta mengalami gangguan seksual, antara pelanggaran hak asasi manusia yang lain. Amaran ini menekankan keperluan mendesak untuk mengurus tenaga buruh migran kita mengikut piawaian antarabangsa.

Malangnya, undang-undang semasa, khususnya Antipemerdagangan Orang dan Antipenyeludupan Migran, tidak mencukupi untuk melindungi migran daripada terjerumus ke dalam perangkap buruh paksa dan perhambaan zaman moden.

(Firdaus Husni, MCCHR, Cadangan 2G2-1)

I: Dasar Menyeluruh untuk Pekerja Migran

Isu utama yang berkaitan dengan pekerja asing adalah pengambilan, ikatan hutang, penangkapan dan penahanan, keadaan kerja dan perumahan yang teruk, akses yang tidak mencukupi kepada rawatan kesihatan, gangguan seksual dan kekurangan akses kepada mekanisme pembetulan dan kerja rumah yang tidak terkawal. Semua ini telah mengakibatkan situasi buruh paksa dan pemerdagangan orang, penyesaan dan kematian pekerja migran.

1. Buka laporan Jawatankuasa Bebas Khas Pengurusan Pekerja Asing kepada umum.

(Adrian Pereira, North-South Initiative, Cadangan 2G2-2)

Pada 2018, Kabinet Pakatan Harapan menugaskan Jawatankuasa Bebas Khas Pengurusan Pekerja Asing yang telus untuk mengkaji masalah pekerja asing, dan mengemukakan cadangan untuk menangani isu itu. Walaupun laporan itu telah disiapkan dan dibentangkan kepada Jemaah Menteri untuk pertimbangan, ia tidak dikeluarkan secara terbuka, dan untuk pengetahuan umum, tiada satu pun daripada cadangan itu telah dilaksanakan sehingga kini. Kerajaan sekarang harus memikul tanggungjawabnya dalam meningkatkan kehidupan pekerja asing, dan langkah segera adalah dengan mengeluarkan laporan ini sebagai asas kepada dasar yang menyeluruh akan datang.

2. Hentikan dasar *ad hoc*.

(Adrian Pereira, North-South Initiative, Cadangan 2G2-2)

Dasar *ad hoc* hanya menimbulkan lebih banyak rasuah sementara masalah pekerja migran tidak ditangani secara sistematik mahupun menyediakan penyelesaian jangka panjang kepada masalah tersebut.

3. Tubuhkan prosedur berkesan di bawah Kementerian Sumber Manusia untuk mengurus pekerja migran.

- i. Kementerian Sumber Manusia hendaklah ditugaskan dengan tanggungjawab mengurus pekerja migran, bermula dengan penubuhan pusat sehati untuk mereka.

(Adrian Pereira, North-South Initiative, Cadangan 2G2-2)

- ii. Asingkan isu buruh dan imigresen, dan berikan pekerja migran akses yang sama kepada keadilan yang dinikmati oleh semua pekerja Malaysia seperti yang diamanatkan oleh Jabatan Tenaga Kerja Kementerian Sumber Manusia.
- iii. Tubuhkan badan perundingan pengawasan yang terdiri daripada kerajaan, sektor swasta, kesatuan sekerja, pertubuhan bukan kerajaan dan pemimpin migran untuk memantau dan menambah baik sistem.

4. Hentikan penangkapan dan penahanan sewenang-wenang migran tanpa dokumen.

- i. Nyahjenayahkan dan selesaikan isu permit kerja, termasuk sebarang pengusiran pekerja migran, mengikut piawaian hak asasi manusia.
- ii. Hentikan serta merta perlakuan kasar terhadap pekerja migran di pusat tahanan yang sesak dan kaedah penyeksaan yang lain.
- iii. Kaji, uji dan laksanakan alternatif kepada penahanan.

5. Mudahkan akses kepada keadilan bagi pekerja migran yang memfailkan aduan terhadap majikan mereka.

- i. Benarkan permit kerja pekerja migran dibatalkan serta-merta selepas mereka memfailkan kes terhadap majikan mereka dengan jabatan berkaitan. Pekerja ini harus diberikan permit khas pada kos minimum supaya mereka boleh terus bekerja sementara kes mereka ditangani.
- ii. Tiada seorang migran pun wajar menghadapi keadilan tanpa perwakilan. Yayasan Bantuan Guaman Kebangsaan mesti memperuntukkan kuota untuk warga asing mengakses perkhidmatan bantuan guaman yang berkualiti dan berkesan.

6. Berikan pekerja migran penjagaan kesihatan secepat.

Semua pekerja asing harus mempunyai akses kepada penjagaan kesihatan secepat.

(Adrian Pereira, North-South Initiative, Cadangan 2G2-2)

Sistem penjagaan kesihatan tidak boleh mempunyai peringkat pembiayaan yang mendiskriminasi yang berasingan untuk penjagaan kesihatan migran. Levi yang dibayar oleh pekerja asing harus digunakan untuk membayar penjagaan kesihatan bersubsidi. Kebanyakan pekerja asing memperoleh gaji minimum, pada masa ini RM1,200, jumlah yang sebahagian besarnya mengekang keupayaan mereka untuk menyimpan dan berbelanja untuk rawatan penjagaan kesihatan.

7. Beri pekerja migran hak untuk bekerja dengan layak mengikut undang-undang buruh di Malaysia.

Pekerja migran harus diberi kebebasan untuk mengamalkan hak mereka berkaitan dengan hal-hal buruh, termasuk perundingan kolektif dengan majikan melalui

penubuhan dan peneraju kesatuan sekerja bagi sektor mereka sendiri atau kepentingan buruh.

8. Pinda undang-undang untuk mengukuhkan tindakan terhadap buruh paksa dan perhambaan zaman moden.

- i. Jenayah buruh paksa atau perhambaan moden yang bebas daripada undang-undang antipemerdagangan.
- ii. Pastikan undang-undang Malaysia juga meliputi bentuk eksploitasi moden, seperti paksaan psikologi, tipu daya, penipuan dan penyalahgunaan kerentanan.
- iii. Tingkatkan sekatan untuk buruh paksa, perhambaan moden, pemerdagangan manusia dan penyeludupan migran.
- iv. Pastikan perbadanan dan rantaian bekalan bertanggungjawab untuk sebarang amalan yang menyokong pemerdagangan manusia dan perhambaan moden.

(Firdaus Husni, MCCHR, Cadangan 2G2-1)

9. Ratifikasi kesemua konvensyen asas terhadap pekerja migran dan pekerja oleh ILO dan PBB.

- i. Amat mendesak sekali untuk meratifikasi Konvensyen ILO 189, yang berkaitan dengan hak pekerja rumah tangga, sektor yang sangat kurang dikawal di Malaysia.
- ii. Pastikan integrasi Global Padat untuk Migrasi Selamat, Tertib dan Tetap ke dalam dasar, undang-undang, peraturan dan penguatkuasaan negara.

(Adrian Pereira, North-South Initiative, Cadangan 2G2-2)

2g3: Individu tanpa Dokumen

Pengenalan

Kewarganegaraan adalah hak asasi manusia yang dijamin oleh Artikel 15 Deklarasi Hak Asasi Manusia Sejangat. Kehidupan tanpa kewarganegaraan adalah kehidupan tanpa masa depan. Kanak-kanak dan orang dewasa yang tidak mempunyai kewarganegaraan tidak mempunyai akses yang sama kepada hak asasi manusia dan peluang yang diberikan kepada rakyat, termasuk hak untuk pendidikan, penjagaan kesihatan dan pekerjaan. Di Malaysia, komuniti tanpa kerakyatan juga dikesualikan daripada perlindungan sosial dan akses kepada perkhidmatan dan kemudahan awam. Pengecualian ini meningkatkan kerentanan mereka kepada beberapa masalah sosial dan isu berkaitan kesihatan, terutamanya dalam era COVID-19 semasa.

Lebih memburukkan keadaan, undang-undang Malaysia tidak mengiktiraf orang tanpa warganegara sebagai kategori penduduk tertentu. Malaysia juga tidak menyetujui perjanjian antarabangsa yang berkaitan dengan orang tanpa negara—iaitu Konvensyen 1961 mengenai Pengurangan Ketiadaan Negara dan Konvensyen 1954 Berkaitan Status Orang Tanpa Kewarganegaraan. Kita juga bukan penandatangani Konvensyen Berkaitan Status Pelarian 1951, yang melindungi populasi rentan lain seperti pelarian dan pencari suaka daripada ketiadaan negara.

Walaupun patut dipuji, komitmen yang dibuat oleh Perdana Menteri Dato' Sri Ismail Sabri Yaakob untuk melindungi semua kanak-kanak tanpa mengira bangsa, agama, kewarganegaraan atau status lain, dalam ucapan Hari Kanak-Kanak Sedunia pada 18 November 2021 tidak tergambar dalam undang-undang, dasar, prosedur dan amalan sedia ada yang terus menghalang individu yang dilahirkan di Malaysia, serta mereka yang mempunyai kaitan yang sah dengan negara, daripada mengakses kewarganegaraan Malaysia.

Walaupun Perlembagaan Persekutuan menggalakkan kesaksamaan dan melarang diskriminasi gender melalui Perkara 8(1) dan 8(2), peruntukan ini dilemahkan oleh

kelaziman diskriminasi gender dalam bidang lain dalam Perlembagaan, khususnya yang berkaitan dengan kewarganegaraan.

I: Undang-undang & Dasar Kewarganegaraan yang Mendiskriminasi Gender

Walaupun Perlembagaan Persekutuan menggalakkan kesaksamaan dan melarang diskriminasi gender melalui Perkara 8(1) dan 8(2), peruntukan ini dilemahkan oleh kelaziman diskriminasi gender dalam bidang lain dalam Perlembagaan, khususnya yang berkaitan dengan kewarganegaraan.

Sebagai contoh, Perlembagaan tidak membenarkan lelaki memindahkan kewarganegaraan kepada anak-anak mereka jika anak itu tidak dilahirkan daripada perkahwinan yang diiktiraf secara sah (Seksyen 17, Jadual Kedua, Bahagian II); sebaliknya, undang-undang hanya memperuntukkan bahawa anak yang dilahirkan oleh pasangan yang belum berkahwin akan mengambil kewarganegaraan ibu. Dalam erti kata lain, anak yang dilahirkan oleh ibu bapa yang tidak terikat dengan perkahwinan undang-undang di Malaysia hanya boleh memperoleh kewarganegaraan Malaysia jika ibunya adalah warganegara Malaysia.

Jika dilihat dari segi sejarah, Perlembagaan telah ditafsirkan sebagai tidak membenarkan ibu yang berkahwin secara sah untuk memindahkan kewarganegaraan kepada anak mereka yang dilahirkan di luar negara atas dasar yang sama seperti bapa yang berkahwin secara sah. Walaupun pada April 2010, Menteri Dalam Negeri mengumumkan peraturan baharu yang membolehkan wanita Malaysia yang berkahwin dengan warga asing mendaftarkan anak mereka yang dilahirkan di luar negara sebagai warganegara di bawah Perkara 15 (2), perubahan yang dikatakan dalam polisi itu tidak menjamin kewarganegaraan kepada anak-anak yang dilahirkan di luar negara kepada para ibu berwarganegara Malaysia, mahupun mengemaskini proses permohonan kewarganegaraan mereka. Oleh itu, kanak-kanak dalam situasi sedemikian terus hidup tanpa kewarganegaraan atau diletakkan pada risiko tanpa kewarganegaraan jika mereka tidak dapat memperoleh kewarganegaraan bapa mereka.

Dan walaupun Mahkamah Tinggi, dalam penghakiman penting pada 9 September 2021 telah mentafsir semula Perlembagaan untuk memberikan hak sama rata kepada

wanita Malaysia untuk memberikan kewarganegaraan secara automatik kepada anak-anak mereka yang dilahirkan di luar negara dalam kes yang difailkan oleh Family Frontiers dan enam orang ibu Malaysia, Kerajaan sedang merayu terhadap keputusan ini, dan ini menunjukkan yang mereka amat berkeras dalam posisi mereka mengenai perkara ini.

Kebimbangan yang sama adalah penafian kewarganegaraan kepada pasangan warganegara Malaysia yang telah tinggal di Malaysia selama bertahun-tahun. Ini terutamanya memberi kesan kepada pasangan wanita Malaysia yang tidak mempunyai pilihan untuk mendapat “kewarganegaraan melalui pendaftaran”— sebuah pilihan yang dinyatakan dalam Perlembagaan Persekutuan untuk pasangan lelaki Malaysia. Ini walaupun fakta bahawa Artikel 9 CEDAW, yang membabitkan Malaysia sebagai pihak, secara jelas mewajibkan pihak negara untuk menjamin hak kewarganegaraan yang sama, termasuk hak untuk lelaki dan wanita untuk memberikan kewarganegaraan mereka kepada pasangan mereka. Malaysia, bagaimanapun, meletakkan reservasi pada Artikel 9(2) yang berkaitan dengan ini.

1. Terima dan laksanakan keputusan Mahkamah Tinggi dalam *Suriani Kempe & Ors lwn Kerajaan Malaysia & Ors*.

Menarik balik rayuan terhadap keputusan 9 September 2021 dalam *Suriani Kempe & Ors lwn Kerajaan Malaysia & Ors* yang mentafsir perkataan “bapa” dalam Perkara 14(1)(b) dibaca bersama Seksyen 1(b), Bahagian II Jadual Kedua Perlembagaan Persekutuan untuk memasukkan "ibu" dan oleh itu memberikan wanita Malaysia hak yang sama untuk memberikan kewarganegaraan secara automatik kepada anak-anak mereka yang dilahirkan di luar negara.

2. Pinda undang-undang kewarganegaraan yang mendiskriminasi gender untuk memastikan semua kanak-kanak yang dilahirkan di Malaysia atau kepada ibu bapa Malaysia boleh memperoleh kewarganegaraan Malaysia.

(Firdaus Husni, MCCHR, Cadangan 2G3-1)

- i. Perkara 14 Perlembagaan Persekutuan mesti dipinda dengan memasukkan kewarganegaraan untuk: kanak-kanak yang dilahirkan di luar negara kepada ibu Malaysia; dan anak-anak yang dilahirkan di Malaysia tetapi tidak dapat membuktikan fakta bahawa mereka dilahirkan oleh ibu bapa Malaysia.

- ii. Seksyen 17, Bahagian II Jadual Kedua mesti dipinda untuk membolehkan ibu warganegara Malaysia memberikan kewarganegaraan kepada anak yang dilahirkan di luar Malaysia.
- iii. Undang-undang mesti dipinda untuk menghapuskan diskriminasi terhadap anak tidak sah taraf atau anak angkat.

3. Pinda peruntukan yang berkaitan dalam Perlembagaan Persekutuan untuk membolehkan warganegara Malaysia memberikan kewarganegaraan kepada pasangan warga asing mereka secara sama rata, tanpa mengira gender pasangan.

(Maalini Ramalo, *Kluster Right2Citizenship, CSO Platform for Reform, Cadangan 2G3-2*)

II: Kanak-kanak Tanpa Kewarganegaraan

Kanak-kanak yang tidak mempunyai sebarang bentuk pengenalan diri yang sah akan sering tertakluk kepada pengecualian sepanjang hidup mereka termasuklah dinafikan akses kepada pendidikan, penjagaan kesihatan, pekerjaan, kebebasan bergerak, serta hak asasi dan peluang lain yang perlu untuk pertumbuhan dan kemajuan sebagai individu. Walaupun tahap tanpa kewarganegaraan dalam kalangan kanak-kanak di Malaysia masih belum dipetakan dan oleh itu tidak jelas, kanak-kanak yang terjejas termasuklah golongan yang berikut:

- i. anak pekerja migran, pencari suaka dan pelarian, yang kelahiran mereka sering tidak didaftarkan kerana ibu bapa mereka tidak berdokumen;
- ii. anak yang dilahirkan oleh ibu bapa berkewarganegaraan campuran yang belum berkahwin, dan ibunya bukan warganegara Malaysia;
- iii. anak angkat tanpa kewarganegaraan;
- iv. kanak-kanak yang dilahirkan di rumah kebajikan, anak kecil dan anak jalanan yang sering kekurangan dokumentasi kerana dasar yang mendiskriminasi dan kemiskinan;
- v. kanak-kanak orang asli yang, walaupun dilahirkan di Malaysia, menghadapi halangan dalam mendapatkan dokumentasi undang-undang kerana faktor

seperti gaya hidup migrasi keluarga, kemiskinan, kurang kesedaran tentang kepentingan mendapatkan dokumentasi dan pengasingan daripada pihak berkuasa; dan

- vi. anak ditemui yang tidak lagi dianggap "baru lahir".

4. Pastikan pematuhan birokrasi dengan perlindungan perlembagaan terhadap kanak-kanak tanpa kewarganegaraan .

- i. Pastikan penggunaan menyeluruh perlindungan sedia ada yang diperuntukkan oleh Perlembagaan untuk memberikan kewarganegaraan kepada setiap kanak-kanak yang dilahirkan di Malaysia yang akan menjadi tanpa kewarganegaraan tanpanya, tanpa mengira gender, etnik, dokumentasi atau status imigresen ibu bapa kanak-kanak itu.
- ii. Berikan kewarganegaraan kepada semua kanak-kanak yang tidak mempunyai kewarganegaraan atau berisiko tidak mempunyai kewarganegaraan, termasuk anak-anak ditemui dan anak angkat.

(Maalini Ramalo, Kluster Right2Citizenship, CSO Platform for Reform, Cadangan 2G3-2)

5. Tarik reservasi kepada Artikel 7 UNCRC

Artikel 7 UNCRC mengesahkan hak setiap kanak-kanak untuk mendapat kewarganegaraan. Ketetapan Malaysia terhadap artikel ini, walaupun menjadi pihak dalam konvensyen itu, menafikan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan yang dilahirkan di Malaysia jalan tambahan untuk menegakkan hak mereka untuk mendapat kewarganegaraan.

(Maalini Ramalo, Kluster Right2Citizenship, CSO for Platform Reform, Cadangan 2G3-2)

6. Mudahkan integrasi dan kemasukan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan, tidak berdokumen dan terlantar ke dalam sistem pendidikan negara.

- i. Arahan dan langkah pelaksanaan yang jelas untuk menyokong integrasi dan kemasukan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan, pelarian, tidak berdokumen dan terlantar ke dalam sistem pendidikan negara.
- ii. Iktiraf sekolah alternatif dan pusat pembelajaran yang dikendalikan oleh NGO dan organisasi berasaskan komuniti yang memenuhi keperluan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan dan pelarian.
- iii. Benarkan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan dan pelarian menduduki peperiksaan awam dan mendapatkan pensijilan.
- iv. Benarkan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan dan terlantar bersaing untuk pendaftaran di universiti awam dengan yuran yang sama seperti warga tempatan.

(Rahayu, Buku Jalanan, Cadangan 2G3-3)

III. Hak Kewarganegaraan untuk Setiap Orang

Hak kewarganegaraan masih tidak dapat diakses oleh sesetengah komuniti di Malaysia, mengakibatkan cabaran hak asasi manusia yang serius kepada komuniti ini. Kebimbangan khusus adalah berhubung Bajau Laut (Sama Dilaut) yang kebanyakannya tinggal di sekitar pantai Sabah, dan dimana sebahagian besar golongan ini tidak mempunyai dokumen pengenalan diri dan kelahiran mereka sering tidak didaftarkan. Walaupun tiada anggaran tersedia mengenai jumlah keseluruhan Bajau Laut yang terjejas oleh ketiadaan kewarganegaraan, bilangan kanak-kanak yang terjejas dianggap tinggi disebabkan oleh kadar kelahiran mereka yang tinggi, gaya hidup berhijrah dan kekurangan dokumentasi. Keadaan yang sama juga dihadapi oleh masyarakat Orang Asli.

Ketiadaan dokumen pengenalan yang sah, yang menghalang komuniti ini daripada mengakses perkhidmatan awam asas dan perkhidmatan lain untuk mengekalkan kehidupan mereka, meningkatkan kerentanan mereka. Hal ini-diburukkan lagi dengan cabaran yang diwujudkan oleh prosedur permohonan kewarganegaraan dan amalan semasa yang dikekalkan oleh Kementerian Dalam Negeri dan Jabatan Pendaftaran Negara. Kelewatan dalam pelaksanaan prosedur operasi standard yang baru dikuatkuasakan mengakibatkan permohonan tertunggak, dan lazimnya tiada alasan yang sah diberikan untuk penolakan permohonan.

7. Wujudkan Sistem Pengenalan Tanpa Kewarganegaraan.

Berikan setiap orang tanpa kewarganegaraan kad pengenalan peribadi yang mempunyai gambar, boleh diperbaharui setiap tiga tahun dan diluluskan sebagai bentuk identiti yang sah oleh institusi perbankan dan domain awam lain yang memerlukan pengenalan gambar.

(Rosita MH Khan, Kelab Amal Prihatin Wanita Tapah, Cadangan 2G3-4)

8. Memperkemaskan permohonan kewarganegaraan.

Pastikan pemohon mempunyai akses mudah kepada borang permohonan kewarganegaraan yang betul dan membuat keputusan tepat pada masanya mengenai perkara-perkara yang berkaitan dengan kewarganegaraan mereka. Selaras dengan keadilan semulajadi, pemohon yang tidak berjaya juga harus diberikan penjelasan penuh atas penolakan permohonan mereka.

(Maalini Ramalo, Kluster Right2Citizenship, CSO for Platform Reform, Cadangan 2G3-2)

Kata-kata Penutup

Wabak COVID-19 telah mengakibatkan masyarakat tanpa kewarganegaraan di Malaysia berada dalam keadaan yang paling rentan. Kini, lebih daripada sebelumnya, usaha kolektif dan komited diperlukan daripada semua pihak berkepentingan, terutamanya kerajaan, dalam menangani penafian kewarganegaraan kepada individu tanpa kewarganegaraan yang dilahirkan di Malaysia yang mempunyai hubungan yang sah dengan negara ini. Menyuarakan komitmen hanya melalui kata-kata oleh Kerajaan adalah tidak mencukupi; yang lebih penting, komitmen ini perlu diterjemahkan ke dalam tindakan konkrit untuk memastikan isu ini ditangani dengan berkesan sebelum ia menjadi suatu ancaman kepada masyarakat dan negara.

2g4: Pelarian & Pencari Suaka

Pengenalan

Malaysia tidak mempunyai rangka kerja undang-undang atau pentadbiran untuk pengiktirafan dan perlindungan pelarian, dan masih belum meratifikasi kedua-dua Konvensyen 1951 Berkaitan Status Pelarian (Konvensyen Pelarian) dan Protokol 1967 Berkaitan Status Pelarian. Tanpa rangka kerja sedemikian, pelarian dinafikan perlindungan undang-undang dan dianggap sebagai "pendatang tanpa izin", tertakluk kepada penangkapan dan penahanan sewenang-wenangnya, dan pelbagai pelanggaran hak. Tanpa akses kepada status undang-undang, pelarian tidak boleh mengakses keselamatan atau kestabilan jangka panjang. Ramai yang hidup dalam kemiskinan dan dinafikan hak asasi seperti akses kepada keadilan, penjagaan kesihatan, pendidikan dan pekerjaan. Wanita dan kanak-kanak pelarian menghadapi risiko keganasan dan eksploitasi yang lebih tinggi. Akibat daripada kehidupan dalam persekitaran yang mendiskriminasi serta tidak selamat tanpa peluang selama-lamanya adalah begitu mendalam sekali.

Pelarian telah melarikan diri daripada keganasan dan penganiayaan yang mengancam nyawa di negara asal mereka untuk menyelamatkan diri daripada bahaya. Tanpa mengira bagaimana mereka datang, mereka harus diberikan syarat perlindungan yang kondusif sebagai hak asasi manusia untuk mendapatkan suaka daripada penganiayaan. Malaysia mempunyai kewajipan hak asasi manusia antarabangsa terhadap pelarian yang harus dimasukkan ke dalam rangka kerja undang-undang domestik untuk memastikan mereka diberi perlindungan dan hak mereka ditegakkan. Selain itu, pelarian dan pencari suaka harus diberi peluang untuk berdikari dan menikmati taraf hidup yang bermaruah. Memastikan akses saksama kepada penjagaan kesihatan, menambah baik perlindungan buruh dan sosial, dan melaksanakan rangka kerja undang-undang formal akan membolehkan pelarian mencari rezeki, menyumbang kepada ekonomi secara sah dan mengelakkan mereka daripada didera dan dieksploitasi.

I: Penahanan Imigresen

Pelarian dan pencari suaka yang didaftarkan oleh Pesuruhjaya Tinggi Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu bagi Pelarian (UNHCR) memegang satu bentuk status *de facto*

yang memberikan beberapa tahap perlindungan. Namun begitu, tangkapan dan penahanan masih berlaku semasa proses pengesahan dokumen, atau apabila pelarian didakwa kerana bekerja tanpa permit dan dipindahkan ke pusat tahanan imigresen selepas menjalani hukuman penjara kerana bekerja secara haram. Memandangkan pelarian tidak boleh dihantar pulang, tempoh masa untuk penahanan imigresen adalah tidak ditentukan. Sehingga Ogos 2019, Kerajaan telah membenarkan akses UNHCR ke pusat tahanan untuk menjalankan pendaftaran dan penilaian. Walaupun pelarian masih boleh menghabiskan beberapa bulan dalam tahanan menunggu untuk diproses, langkah pihak berkuasa ini sekurang-kurangnya membantu memendekkan tempoh masa dengan membenarkan pemeriksaan dan pembebasan dilakukan.

1. Dengan segera berikan UNHCR akses kepada pusat tahanan imigresen untuk menjalankan pemeriksaan dan pengesahan pelarian dan pencari suaka yang ditahan.

(Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-1)

2. Perbaiki keadaan dalam pusat tahanan imigresen.

(Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-1)

Kementerian Dalam Negeri (KDN), KPWK, KKM dan Jabatan Imigresen mesti bekerjasama untuk memperbaiki keadaan di pusat tahanan imigresen, termasuk, tetapi tidak terhad kepada, meningkatkan kualiti makanan dan air, kemudahan tandas, serta penyediaan barang-barang kebersihan untuk semua tahanan, dan akses segera dan mencukupi kepada penjagaan kesihatan.

3. Bangunkan dasar formal dengan kerjasama UNHCR Malaysia dan organisasi masyarakat sivil untuk menghentikan penahanan imigresen pelarian dan pencari suaka.

(Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-1)

4. Bangunkan pemeriksaan dan mekanisme rujukan untuk pelarian dan pencari suaka

Rujuk mereka kepada kemudahan penerimaan yang lebih sesuai dan bukannya tahanan imigresen.

(Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-1)

5. Bangunkan dasar formal untuk menghentikan tahanan imigresen ke atas semua kanak-kanak.

Ini harus dilakukan oleh KDN dan KPWK. Sebagai langkah pertama, segera laksanakan program perintis mengenai alternatif kepada penahanan dengan kerjasama organisasi masyarakat sivil, dan lepaskan kanak-kanak tanpa ditemani ke dalam pengaturan penjagaan alternatif yang bukan tempat perlindungan berkunci.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-1*)

6. Terbitkan data secara kerap tentang bilangan pelarian, pencari suaka dan kanak-kanak dalam tahanan imigresen.

Data hendaklah diasingkan mengikut umur, kumpulan, gender, kewarganegaraan dan mereka yang berdaftar dengan UNHCR.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-1*)

II: Rangka Kerja Perundangan & Dasar Menyeluruh untuk Pelarian

Kekurangan dasar domestik yang konsisten mengenai pelarian telah membolehkan Kerajaan melanggar kewajipan hak asasi manusia antarabangsa termasuk prinsip bukan *refoulement*.

7. Bangunkan rangka kerja undang-undang dan dasar yang menyeluruh untuk pengurusan dan perlindungan semua pelarian dan pencari suaka di Malaysia.

Ini termasuk hak untuk mendapatkan suaka, status undang-undang dan hak untuk tinggal. Juga menggubal atau meminda undang-undang negara yang berkaitan untuk memasukkan peruntukan ini.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-2; Kluster ROL, CSO Platform for Reform, Cadangan 2G4-3*)

8. Wujudkan jawatankuasa antara agensi mengenai tadbir urus dan perlindungan pelarian.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-2*)

Jawatankuasa ini, yang terdiri daripada wakil kerajaan dan masyarakat sivil utama, harus membuat cadangan berkaitan pembaharuan undang-undang dan dasar mengenai perlindungan pelarian. Mereka harus bertanggungjawab dan melaporkan terus kepada Kabinet, yang akan mempunyai mandat dan kuasa untuk meluluskan sebarang cadangan. Kumpulan kerja teknikal berbilang pihak hendaklah dibentuk untuk menangani mekanisme pelaksanaan. Ini memerlukan peningkatan kerjasama dan penglibatan yang bermakna dengan organisasi masyarakat sivil.

9. Kecualikan semua pelarian dan pencari suaka berdaftar UNHCR daripada pendakwa.

Pelarian yang telah berdaftar dengan UNHCR harus dibebaskan daripada tahanan dan diberikan status sah sementara. Mereka yang tidak berdaftar dan kini dalam tahanan harus diberi hak untuk mendapatkan suaka dengan UNHCR.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-2*)

10. Pastikan akses kepada hak asasi.

Khususnya, hak untuk pendidikan dan penjagaan kesihatan, hak untuk bekerja, sara hidup, perumahan dan akses kepada keadilan.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-2*)

III: Akses kepada Kesihatan

Oleh kerana mereka tidak mempunyai status undang-undang, pelarian dan pencari suaka berdepan dengan penangkapan dan penahanan atas kesalahan imigresen apabila mengakses penjagaan kesihatan. Walaupun mereka yang didokumenkan diberi diskaun 50% daripada kadar warga asing, kadar ini telah meningkat dua kali ganda pada 2016, pada asasnya menyebabkan perkhidmatan penjagaan kesihatan tidak dapat diakses oleh mereka. Bagi wanita tanpa dokumen, selain daripada beban kos kewangan dan ketakutan untuk ditangkap dan ditahan, mereka menghadapi halangan tambahan untuk mengakses penjagaan sebelum dan selepas bersalin, terutamanya di tempat tahanan. Faktor kos dan keselamatan yang sama

mempengaruhi kanak-kanak juga, yang menghadapi cabaran dalam mengakses imunisasi; mereka juga terlepas imunisasi pada umur sekolah rendah, kerana mereka tidak mempunyai akses ke sekolah kebangsaan.

11. Mansuhkan Pekeliling KKM Bilangan 10/2001, dan mana-mana pekeliling berikutnya yang mengandungi arahan untuk penyedia penjagaan kesihatan mengenal pasti dan melaporkan pesakit tanpa dokumen yang mendapatkan rawatan kepada pihak berkuasa penguatkuasaan undang-undang.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia*, Cadangan 2G4-4; Kluster ROL, CSO for Platform Reform, Cadangan 2G4-3)

12. Perkenalkan tembok api (*firewall*) antara penyedia penjagaan kesihatan dan imigresen serta penguatkuasaan keselamatan.

Ambil langkah yang perlu untuk memastikan bahawa tembok api (*firewall*) ini dihormati.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia*, Cadangan 2G4-4)

13. Mulakan skim pembiayaan kesihatan yang mampan dan menyeluruh dalam sistem kesihatan awam untuk pelarian dan pencari suaka.

Matlamatnya adalah untuk mengurangkan halangan kos, menggalakkan berdikari dan meningkatkan liputan kesihatan sejagat.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia*, Cadangan 2G4-4)

14. Laksanakan respons kesihatan awam yang inklusif kepada semua, tanpa mengira status undang-undang.

Khususnya dalam tindak balas COVID-19, pastikan akses selamat kepada vaksinasi, ujian dan rawatan untuk pelarian dan pencari suaka tanpa tindakan balas.

15. Tingkatkan kapasiti penyedia penjagaan kesihatan untuk menyediakan perkhidmatan terjemahan dan interpretasi, dan pendidikan kesihatan untuk meningkatkan celik kesihatan.

Dengan kerjasama masyarakat sivil dan organisasi yang diterajui pelarian, tingkatkan pemahaman penyedia penjagaan kesihatan tentang kelemahan, cabaran dan keperluan pelarian dan pencari suaka.

16. Perkukuhkan pelaksanaan dasar kesihatan dan garis panduan dalam semua tempat tahanan.

Pastikan mereka yang ditahan mempunyai akses yang cukup dan segera terhadap rawatan perubatan pada masa yang diperlukan.

17. Pinda Perintah Fi (Perubatan) 1982 untuk memastikan kanak-kanak bukan warganegara Malaysia mempunyai akses kepada vaksinasi percuma.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-4*)

IV: Perlindungan Buruh

Dengan ketiadaan rangka kerja undang-undang rasmi, pelarian dan pencari suaka dinafikan hak rasmi untuk bekerja dan mencari rezeki yang bermaruah di Malaysia. Untuk terus hidup, pelarian sering mendapati diri mereka terbelenggu dalam kemiskinan yang melampau, bekerja dalam keadaan eksploitatif dan berpuas hati dengan kerja tidak formal yang berbahaya dan merendahkan martabat. Pelarian dan pencari suaka tidak menerima bantuan sara hidup tetap atau sokongan untuk keperluan asas mereka daripada Kerajaan atau UNHCR. Oleh itu, ramai yang terpaksa melakukan kerja tidak formal, walaupun berdepan risiko dan ketakutan untuk ditangkap, ditahan dan diganggu oleh polis. Pelarian tidak dapat mengakses perlindungan pekerjaan dan tidak mempunyai penyelesaian yang sesuai untuk mendapatkan ganti rugi daripada majikan yang tidak bertanggungjawab.

18. Kuatkuasakan perlindungan buruh untuk pelarian dan pekerja yang mencari suaka, selaras dengan Akta Pekerjaan 1955 dan Akta Perhubungan Perusahaan 1967.

Pastikan mereka boleh mendapatkan ganti rugi bagi pelanggaran buruh, dengan dasar, garis panduan dan latihan yang jelas merentas jabatan mengenai pemfailan dan pengendalian kes pertikaian buruh.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-5*)

19. Gubal atau pinda undang-undang dan dasar berkaitan yang akan memberikan pelarian dan pencari suaka hak untuk tinggal dan akses yang munasabah kepada peluang kerja.

Ini termasuklah akses kepada buruh formal merentasi semua industri dan lokasi geografi, akses kepada faedah keselamatan sosial dan insurans.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-5; Kluster ROL, CSO for Platform Reform, Cadangan 2G4-3*)

20. Bentuk jawatankuasa teknikal antara kementerian kerajaan, UNHCR dan masyarakat sivil untuk menginstitusikan penyelarasan hak kerja.

Pendekatan berperingkat boleh digunakan, dengan ahli jawatankuasa teknikal memberikan maklum balas sepanjang fasa reka bentuk, pelaksanaan dan semakan. Jawatankuasa teknikal juga harus berunding secara meluas dengan wakil daripada komuniti pelarian serta bakal majikan.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-5*)

21. Pastikan sistem pengambilan kerja dan pemantauan yang menyeluruh.

Ini mesti dilaksanakan di bawah Kementerian Sumber Manusia untuk melindungi hak pelarian dan pencari suaka, dan memastikan bahawa mereka tidak dieksploitasi atau diperdagangkan.

(Tham Hui Ying, *Asylum Access Malaysia, Cadangan 2G4-5*)

2g5: Gender

Pengenalan

Bidang dasar ini memberi tumpuan kepada dua komuniti utama, iaitu LGBTIQ+ dan ibu-ibu warga Malaysia yang mempunyai anak kelahiran luar negara. Dasar ini menekankan keperluan untuk layanan yang lebih baik diberikan kepada kumpulan ini, dengan menunjukkan jurang dalam dasar semasa dan mencadangkan pembaharuan undang-undang untuk mencegah dan menghapuskan diskriminasi terhadap mereka.

I: Layanan sama rata untuk komuniti LGBTIQ+

Komuniti LGBTIQ+ di Malaysia menghadapi banyak cabaran undang-undang dan sosial yang unik yang tidak dialami oleh kumpulan minoriti lain kerana pempolitan kehidupan dan kewujudan mereka. Kebanyakan diskriminasi terhadap mereka berpunca daripada individu dan kumpulan tertentu yang berkuasa, yang retoriknya terhadap komuniti LGBTIQ+ telah menggalakkan kebangkitan gerakan anti-LGBTIQ+ dalam kalangan konservatif agama dan kumpulan politik berhaluan kanan. Kerajaan Persekutuan menyokong dan membiayai kem pemulihan untuk terapi penukaran, malah beberapa penggubal undang-undang negeri telah memulakan undang-undang yang menjenayahkan LGBTIQ+. Akibat tekanan dan tindakan sedemikian terhadap mereka, ramai individu-individu LGBTIQ+ kekurangan akses kepada penjagaan kesihatan, sistem keadilan dan juga pendidikan.

1. Hentikan semua pendakwaan dan inisiatif untuk mendakwa individu-individu LGBTIQ+ berdasarkan orientasi seksual, identiti gender dan ekspresi gender

(Arabelle Yong, L-INC Foundation, Cadangan 2G5-1)

2. Kenakan moratorium ke atas undang-undang yang menjenayahkan komuniti LGBTIQ+.

Ini akan memastikan akses mereka kepada penjagaan kesihatan, keadilan, dan menjamin keselamatan peribadi mereka, serta bebas daripada keganasan.

3. Hentikan semua ucapan yang mendiskriminasi terhadap individu-individu LGBTIQ+

4. Libatkan kumpulan hak asasi manusia SUHAKAM dan LGBTIQ+ untuk menangani kesan sistemik penjenayahan dan pempatologian individu-individu LGBTIQ+.

(Arabelle Yong, L-INC Foundation, Cadangan 2G5-1)

II: Hak Kewarganegaraan Wanita Malaysia

Sehingga keputusan mahkamah pada 9 September 2021 menyatakan sebaliknya, wanita Malaysia dalam perkahwinan dwi nasional tidak mempunyai hak yang sama seperti lelaki Malaysia yang boleh memberikan kewarganegaraan kepada anak-anak mereka yang dilahirkan di luar negara melalui kuat kuasa undang-undang. Setakat ini, wanita dihadkan oleh Perkara 15(2) dan Jadual Kedua berkaitannya, yang menyatakan bahawa kewarganegaraan seseorang yang dilahirkan di luar Malaysia adalah menerusi permohonan jika ibu mereka adalah warganegara, manakala Perkara 14(1)(b) membenarkan pemindahan kewarganegaraan tersebut melalui kuat kuasa undang-undang jika bapa mereka adalah warganegara.

Juga tidak membantu apabila proses permohonan melalui Perkara 15(2) sering tertangguh— antara 2 dan 10 tahun semata-mata untuk menerima jawapan, penolakan berulang tanpa sebab dan tiada jaminan kelulusan. Wanita Malaysia dalam keadaan sedemikian menghadapi pelbagai cabaran, termasuk keperluan birokrasi yang tidak konsisten semasa proses permohonan, terdedah kepada keganasan berasaskan gender dan autonomi yang terjejas dalam lingkungan awam, swasta dan sivik.

Walaupun keputusan mahkamah baru-baru ini nampaknya telah menghentikan ketidakadilan yang dilakukan ke atas wanita Malaysia ini, Kerajaan sedang merayu keputusan itu, dan masih belum ada yang berubah lagi dalam Perlembagaan Persekutuan.

5. Pinda Perkara 14(1)(b) Perlembagaan Persekutuan untuk memastikan Wanita Malaysia boleh memberikan kewarganegaraan melalui kuat kuasa undang-undang setara dengan lelaki Malaysia, kepada anak-anak kelahiran luar negara mereka.

Selaraskannya mengikut Perkara 8(2), yang melarang diskriminasi berdasarkan gender.

(Melinda Anne Sharlini, *Family Frontiers*, Cadangan 2G5-2)

6. Bangunkan prosedur operasi standard (SOP) yang jelas dan boleh diakses untuk meningkatkan kebolehpercayaan dan ketelusan dalam pemprosesan permohonan kewarganegaraan dan visa untuk kanak-kanak bukan warganegara Malaysia.

SOP hendaklah disediakan di laman sesawang Jabatan Imigresen dan Jabatan Pendaftaran Negara. Ia harus merangkumi tempoh masa yang munasabah sehingga bila keputusan boleh dijangka dan prosedur terperinci untuk merayu keputusan.

7. Peruntukkan sumber yang diperlukan untuk memproses tunggakan permohonan kewarganegaraan dalam tempoh masa yang munasabah.

8. Benarkan penyerahan permohonan kewarganegaraan di perwakilan Malaysia di luar negara.

Ini termasuklah mereka yang memohon untuk anak mereka yang berumur lebih dari satu tahun.

Kata-kata Penutup

Kesaksamaan gender telah lama menjadi isu kritikal di Malaysia. Walaupun Malaysia telah meratifikasi CEDAW dan UNCRC pada 1995, meskipun selepas 26 tahun, hanya sedikit kemajuan telah dicapai untuk menyetempatan Konvensyen berkenaan berhubung isu LGBTIQ+ dan hak kewarganegaraan untuk wanita. Jurang antara janji yang dibuat oleh Kerajaan melalui konvensyen dan realiti hidup rakyat mesti segera dirapatkan.

2h1: Sabah

Pengenalan

Menurut rekod kerajaan negeri, terdapat 33 kumpulan orang asal, 50 bahasa dan 80 dialek etnik di Sabah. Masyarakat orang asal membentuk tiga perlima daripada penduduk tempatan Sabah, namun bahasa dan adat resam mereka tidak termasuk dalam pendidikan arus perdana negara. Ini bertentangan dengan prinsip Deklarasi Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu mengenai Hak Orang Asal (UNDRIP), yang menyatakan bahawa orang asal mempunyai hak untuk menentukan sistem pendidikan mereka sendiri. Mereka juga mempunyai hak ke atas tanah, wilayah dan sumber yang secara tradisinya mereka miliki, duduki, gunakan atau perolehi, dan kerajaan mesti memberikan pengiktirafan dan perlindungan undang-undang kepada mereka.

Satu lagi masalah utama di Sabah adalah isu ketiadaan kewarganegaraan. Dianggarkan 800,000 orang tidak mempunyai kewarganegaraan dan tidak mempunyai akses kepada penjagaan kesihatan, pendidikan, pekerjaan yang sah dan faedah lain yang diberikan kepada warganegara. Ketidadaan identiti kebangsaan juga menghalang mereka untuk mendapatkan perlindungan diplomatik daripada negara asal dan hak untuk menggunakan hak-hak asasi mereka, yang mana kewarganegaraan sering menjadi prasyarat sama ada dari segi undang-undang atau praktikal. Walaupun terdapat prosedur berstruktur untuk memohon kewarganegaraan yang sah, komuniti tanpa kewarganegaraan masih menghadapi proses yang mencabar untuk berbuat demikian disebabkan laluan dokumentasi yang kompleks termasuk melalui mahkamah.

I: Status Bajau Laut dari segi undang-undang

Penduduk Bajau Laut di Sabah adalah komuniti separa nomad laut, dengan mobiliti sejarah merentasi sempadan Malaysia, Brunei, Filipina dan Indonesia. Sejak kemunculan negara-bangsa ini dan pemformalan sempadan wilayah, Bajau Laut telah menghadapi cabaran yang berterusan bagi memperoleh pengiktirafan undang-undang sebagai warganegara daripada mana-mana negara. Ini, digabungkan dengan pembentukan sempadan maritim, telah menyebabkan kebebasan bergerak mereka secara adat dinafikan.

1. Tangani isu-isu tentang akses kewarganegaraan bagi Bajau Laut.

(Maalini Ramalo, DHRRA Malaysia, Cadangan 2H1-1)

2. Pinda undang-undang imigresen untuk kembalikan hak orang-orang yang lahir di Sabah.

(Elihanis, Cadangan 2H1-2)

Dasar imigresen yang kompleks di Sabah telah menyebabkan kesukaran dalam pendaftaran MyKad buat ramai kanak-kanak kelahiran Sabah. Walaupun sijil kelahiran dikeluarkan kepada kanak-kanak warga asing yang dilahirkan di Sabah, sijil ini tidak mengesahkan kewarganegaraan mereka tetapi hanyalah satu cara untuk mengawal kehadiran mereka. Pegawai imigresen masih menganggap kanak-kanak ini sebagai orang asing (bergantung kepada kewarganegaraan ibu bapa mereka, biasanya sama ada Filipina atau Indonesia), dan dengan demikian akan menolak permohonan MyKad mereka.

Pinda undang-undang yang berkaitan untuk melindungi kanak-kanak daripada dihantar pulang ke negara 'asal' mereka.

II: Pendidikan Orang Asal

Pada masa ini, pelajaran bahasa ibunda, seperti bahasa Kadazandusun dan Iban, ditawarkan di sekolah di mana terdapat sekurang-kurangnya 15 pelajar daripada kumpulan orang asal yang berkaitan bagi satu kelas. Untuk meningkatkan keterangkuman dalam sistem pendidikan, Kementerian Pendidikan harus melihat untuk memasukkan unsur budaya tempatan dalam sukatan pelajaran rendah dan menengah, dan memperkenalkan kelenturan yang lebih besar dalam kurikulum pendidikan kebangsaan bagi membolehkan sekolah menentukan sukatan pelajaran yang sesuai untuk masyarakat setempat. Ia penting bagi memupuk dan memasukkan kearifan budaya tempatan dan pemahaman dalam kurikulum pendidikan kebangsaan.

3: Masukkan bahan-bahan tempatan khususnya mengenai budaya Orang Asal Sabah dan Sarawak dalam sukatan pelajaran.

Mata pelajaran tentang bahasa ibunda orang asal dan kurikulum tentang adat resam orang asal harus ditawarkan di sekolah rendah dan menengah serta semua universiti awam di Malaysia.

(Esther Sinirisan Chong, Agora Society Malaysia, Cadangan 2H1-3)

2h2: Sarawak

Pengenalan

Jumlah keluasan tanah Sarawak adalah 12.4 juta hektar, di mana 6 juta hektar (48%) dikhususkan untuk hutan kekal dan hanya 1 juta hektar (8%) merupakan Kawasan Terlindung Sepenuhnya (TPA). Tetapi TPA pun tidak selamat daripada pembalakan haram, yang menyumbang kepada kemerosotan alam sekitar.

Dari segi pembangunan sosial dan ekonomi, terdapat jurang pertumbuhan yang besar antara Sarawak dan wilayah di semenanjung Malaysia, yang menempatkan pusat kuasa persekutuan. Jika dibandingkan dengan daerah yang maju di semenanjung, beberapa penempatan di pedalaman Sarawak masih belum disediakan kemudahan asas seperti jalan raya, elektrik dan bekalan air bersih. Kira-kira 8–9% rakyat Sarawak (250,000 daripada jumlah penduduk yang hampir tiga juta), tinggal di luar negeri, di Malaysia Barat. Alasan mereka untuk berhijrah kebanyakannya terkait dengan peluang pendidikan dan pekerjaan, dan majoriti hanya pulang ke kampung halaman pada majlis keluarga yang istimewa kerana tambang penerbangan yang mahal. Bagaimanapun, menetap di luar negeri menyukarkan rakyat Sarawak untuk melaksanakan hak asasi mengundi mereka, kerana sistem pengundian sekarang tidak membenarkan mereka membuang undi tanpa hadir secara fizikal di negeri itu. Jumlah mereka yang keluar mengundi keseluruhan di Sarawak semasa pilihan raya umum 2018 ialah 73%, antara kadar terendah di negara ini. Keperluan mengadakan mekanisme pengundian alternatif untuk memastikan beribu-ribu rakyat Sarawak tidak dinafikan hak mengundi mereka, adalah lebih besar semasa wabak COVID-19 ini, dengan pelbagai sekatan perjalanan dan perintah kuarantin.

Isu lain yang perlu diketengahkan adalah mengenai anggaran 40,000 orang kurang upaya (OKU) di Sarawak yang, seperti ahli komuniti kurang upaya mereka di tempat lain di negara ini, sering kurang diwakili atau digambarkan secara negatif dan diketepikan daripada masyarakat. Ramai OKU di Sarawak tidak mempunyai pendapatan tetap, dan keadaan tidak menentu mereka telah diburukkan lagi oleh wabak dan sekatan yang berkaitan. Penyebaran luas ketidakupayaan dijangka meningkat apabila penduduk Malaysia meningkat usia dan masalah kesihatan kronik meningkat. Menurut data Jabatan Perangkaan, penduduk warga emas (berumur 60 tahun ke atas) di Sarawak dijangka meningkat antara 15% dan 20% daripada jumlah penduduk menjelang 2031.

I: Kehidupan Terganggu, Kehilangan Harta Akibat Pembalakan Haram

Pembalakan haram di utara Sarawak dipercayai telah menyebabkan banjir yang tidak pernah berlaku sebelum ini yang telah memusnahkan masyarakat setempat dan alam sekitar, selain memberi kesan serius terhadap perubahan iklim, yang merupakan ancaman nyata di halaman rumah kita. Malaysia perlu melakukan sesuatu sebelum terlambat.

(Rining Peter, Keep Green Movement, Cadangan 2H2-1)

1. Pastikan perhutanan yang mampan dan merangka dasar hijau.

- i. Kuatkuasakan undang-undang yang berkaitan dengan ketat, seperti Ordinan Hutan 2015, terhadap pembalakan haram, dengan penalti maksimum dikenakan kepada pelanggar undang-undang.
- ii. Tubuhkan jawatankuasa penyelarasan pusat dengan perwakilan daripada semua pihak berkepentingan untuk menangani isu-isu yang dihadapi oleh semua dan untuk menyelaraskan program bantuan sosial untuk masyarakat.
- iii. Pihak berkuasa harus memulakan program penanaman pokok.
- iv. Daripada menyesakkan lagi bandar dengan hutan konkrit, perkenalkan 'perparu hijau' untuk memperbaiki alam sekitar.

(Rining Peter, Keep Green Movement, Cadangan 2H-1)

II: Hak Mengundi Orang Sarawak bukan Pemastautin

Pengundian semasa pilihan raya perlu disediakan untuk rakyat Sarawak yang tinggal di luar negeri. Dengan wabak COVID-19 yang memburukkan lagi kesukaran perjalanan, ramai yang akan menghadapi cabaran yang lebih besar untuk pulang ke kampung halaman untuk membuang undi, seperti yang dilihat semasa beberapa pilihan raya negeri baru-baru ini.

2. Perkenalkan undian pos/undi tidak hadir.

- i. Sediakan gerai Suruhanjaya Pilihan Raya di bandar-bandar utama untuk menjalankan pengundian pos atau pengundian tidak hadir untuk pilihan raya negeri Sarawak dan persekutuan.

- ii. Mulakan undian pos untuk rakyat Sarawak yang tinggal di luar negara, bermula dengan rantau ASEAN.

(Ann Teo, Persatuan Pemangkin Daya Masyarakat (ROSE), Cadangan 2H2-2)

III: Peminggiran OKU

Agenda nasional dan negeri sama ada telah mengalihkan atau mengurangkan tumpuan terhadap hak OKU selama ini. Kebanyakan program pembinaan negara nampaknya tidak mengandungi kandungan mesra OKU. Sebagai kumpulan kolektif, OKU tidak menginginkan layanan istimewa; apa yang mereka mahu adalah untuk dilayan secara adil dan saksama selaras dengan prinsip yang termaktub dalam Rukun Negara, iaitu “mewujudkan masyarakat adil di mana kemakmuran negara dapat dinikmati bersama secara adil dan saksama”, supaya OKU mampu berkembang dan menyumbang dengan lebih berkesan kepada masyarakat yang lebih luas dan generasi masa hadapan negara.

(Rapelson Richard Hamit, PERAIS, Cadangan 2H2-3)

Satu rangka kerja dasar negara yang baharu harus diwujudkan untuk memastikan hak asasi, maruah dan kesejahteraan OKU.

3. Tingkatkan kehidupan OKU melalui perwakilan yang lebih baik, kebolehcapaian awam dan akses kepada pendidikan dan pekerjaan.

- i. Peruntukkan kuota 1% untuk perwakilan OKU, dalam sektor kerajaan dan swasta, dan lantik sekurang-kurangnya seorang pegawai OKU di setiap badan kerajaan tempatan.
- ii. Mesti ada sekurang-kurangnya seorang senator OKU Sarawak dan seorang ADUN OKU di Dewan Undangan Negeri Sarawak.
- iii. Memberi diskaun separuh kadar kepada OKU untuk pembelian utiliti dan barangan seperti kereta nasional, rumah, internet, air, elektrik, pengangkutan awam dan penerbangan untuk menyokong kehidupan harian mereka dan dalam masyarakat.
- iv. Menyediakan lebih banyak zon awam, kemudahan, kedai, tandas, dsb. yang mesra OKU.
- v. Kedua-dua sektor swasta dan kerajaan mesti mengikuti dan mematuhi sepenuhnya Akta Orang Kurang Upaya 2008 dalam semua perkara,

terutamanya dalam pembangunan dan isu sosial, kebajikan dan akses kepada pekerjaan.

- vi. Beri pendidikan percuma kepada semua OKU, daripada peringkat tadika hingga universiti.
- vii. Rangka insentif negeri dan persekutuan untuk menggalakkan majikan mengambil kakitangan OKU.

(Rapelson Richard Hamit, PERAIS, Cadangan 2H2-3)

Tonggak ke-3 Manifesto Rakyat: Ke arah Masyarakat Adil, Saksama dan Demokrasi

3a: Pembaharuan Pilihan Raya

Pengenalan

Bagi sebuah negara demokrasi, kita mempunyai sistem pilihan raya yang kuno. Pembaharuan pilihan raya menjadi asas untuk memastikan medan permainan yang sama rata untuk semua dan memastikan suara rakyat didengari.

I: Undang-undang/Mekanisme Anti-lompat-parti

Berikutan Langkah Sheraton, pertukaran parti yang mengakibatkan kejatuhan kerajaan penggal pertama Pakatan Harapan pada tahun 2019, rakyat semakin bimbang dengan masalah yang timbul apabila wakil rakyat "lompat parti" dalam jumlah yang boleh mempengaruhi perubahan dalam kerajaan. Sejak Februari 2020, kita telah melihat kejatuhan dua kerajaan persekutuan, tiga perdana menteri dalam masa tiga tahun, dan kejatuhan tujuh kerajaan negeri, semuanya disebabkan oleh lompat parti atau penarikan sokongan kepada perdana menteri atau ketua menteri.

1. Berusaha ke arah mewujudkan mekanisme anti-lompat-parti yang tidak memerlukan pilihan raya semula.

Tukar sistem pilihan raya untuk membenarkan parti calon yang menang mengekalkan kerusi sekiranya wakil rakyat meninggalkan parti, iaitu Perwakilan Berkadar Senarai Tertutup (CLPR).

(drshamkk, Cadangan 3A-1)

Di bawah undang-undang semasa dan sistem *First-Past-The-Post* (FPTP), kebebasan berserikat wakil rakyat seperti yang dijamin di bawah Perkara 10 (1)(c) Perlembagaan Persekutuan memastikan hak mereka untuk menukar gabungan parti dan membawa kerusi yang mereka wakili bersama. Bagi membolehkan sebuah parti

megekalkan kerusi itu, sistem pilihan raya berkadar perlu wujud, iaitu kerusi diperuntukkan mengikut peratusan undi yang dimenangi oleh sesebuah parti. Dalam sistem sedemikian, jika seorang wakil rakyat keluar parti, orang seterusnya dalam senarai parti akan mengambil alih kerusi tersebut, sekali gus menghilangkan keperluan untuk pilihan raya kecil.

2. Gubal undang-undang berdasarkan pertimbangan pada anti-lompat dan pilihan raya pecat.

Memasukkan dalam peruntukan undang-undang baharu mengenai anti-lompat dan pilihan raya pecat untuk menangani masalah lompat parti dengan berkesan. Selaras dengan ini, Perkara 10 Perlembagaan Persekutuan, yang berkaitan dengan kebebasan berserikat, harus dipinda untuk memasukkan klausa penghadan untuk pelompat parti.

II: Perwakilan

Mengenai perwakilan, dua isu utama ialah gender dan salah pembahagian kawasan pilihan raya parlimen. Meskipun bilangan calon wanita yang dicalonkan pada pilihan raya umum keempat belas telah mencatatkan rekod, namun hanya 14.4% berjaya menjadi ahli Parlimen. Sementara itu, pilihan raya lepas telah diadakan pada sempadan kawasan pilihan raya yang tidak adil di mana ia memberi kesan pada keputusan pilihan raya. Sempadan pilihan raya yang tidak adil dibina atas ketidakseimbangan (saiz pengundi kawasan pilihan raya yang tidak sama rata) dan gerrymandering (manipulasi sempadan pilihan raya dengan niat partisan). Ketidakseimbangan kawasan pilihan raya mencabuli prinsip Satu Orang, Satu Undi, Satu Nilai.

Walaupun Jadual Ketiga Belas Perlembagaan Persekutuan, Seksyen 2(c), menyatakan bahawa "bilangan pengundi dalam setiap bahagian pilihan raya dalam sesebuah Negeri sepatutnya lebih kurang sama", Suruhanjaya Pilihan Raya (SPR) telah memilih untuk menumpukan pada pengecualian: "kecuali bahawa, dengan mengambil kira kesukaran yang lebih besar untuk menjangkau pengundi di daerah negara dan kesukaran lain yang dihadapi oleh bahagian-bahagian pilihan raya luar bandar, ukuran pewajaran bagi kawasan harus diberikan kepada bahagian pilihan raya tersebut." Akibatnya, kawasan pilihan raya luar bandar lebih banyak diwakili dengan pengundi yang jauh lebih sedikit, berbanding kawasan bandar yang kurang diwakili. Lebih memburukkan lagi keadaan, walaupun terdapat prinsip yang digariskan dalam

Seksyen 2(d) yang menyatakan, “perhatian patutlah diberikan kepada kesulitan yang akan timbul dengan perubahan bahagian-bahagian pilihan raya, dan kepada pemeliharaan hubungan tempatan”, SPR telah berulang kali mengabaikan sempadan pihak berkuasa tempatan mengikut suka hati mereka dan membahagikan kampung-kampung dan taman perumahan untuk menghasilkan keputusan pilihan raya tertentu yang diingini.

3. Beri insentif untuk meletakkan lebih ramai calon wanita dalam pilihan raya.

Pembiayaan langsung berasaskan kerusi untuk parti politik boleh mengukuhkan perwakilan wanita dalam badan perundangan.

(Danesh Prakash Chacko, Tindak Malaysia, Cadangan 3A-2)

BERSIH 2.0 mencadangkan memperuntukkan RM10 juta setiap tahun untuk parti politik, dibahagikan secara berkadar mengikut pemilikan bilangan ahli Parlimen wanitanya. Ini memberi insentif kepada parti politik untuk bukan sahaja menamakan lebih ramai calon wanita, tetapi juga menganggap mereka sebagai calon yang serius dengan meletakkan mereka di kerusi boleh menang.

4. Sempadan bahagian pilihan raya yang lebih adil.

(Jusni Yusoff, IKRAM, Cadangan 3A-3)

- i. Memindahkan kuasa yang diberikan kepada Parlimen untuk membahagikan kerusi kepada Suruhanjaya Sempadan yang berasingan.

(Danesh Prakash Chacko, Tindak Malaysia, Cadangan 3A-4)

- ii. Bebaskan SPR daripada pengaruh Eksekutif melalui pembaharuan dalam proses pelantikan, perjawatan dan belanjawan.
- iii. Membentuk Jawatankuasa Tetap etap Urusan Pilihan Raya di Parlimen untuk memastikan SPR bertanggungjawab kepada Badan Perundangan.

III: Tadbir Urus & Akauntabiliti

Pada masa ini, tiada mekanisme pembetulan yang kukuh untuk memastikan parti politik bertanggungjawab atas kesalahan mereka. Tadbir urus yang lemah, digabungkan dengan kekurangan ketelusan dan akauntabiliti dalam sistem politik,

telah menimbulkan persekitaran politik yang sangat terdedah kepada rasuah. Salah laku rasmi, penganiayaan orang, penyalahgunaan kuasa dan prestasi yang tidak memuaskan meresap di setiap peringkat hierarki kerajaan.

5. Mereka bentuk Petunjuk Prestasi Utama (KPI) tahunan untuk wakil rakyat.

Orang ramai boleh mengukur kemajuan ikrar kempen dan kredibiliti wakil rakyat mereka dengan membuat penilaian prestasi berdasarkan ikrar kempen pilihan raya mereka.

(Jhasinta, Cadangan 3A-5)

IV: Pemisahan Politik & Perniagaan

Kekurangan ketelusan atau keterbukaan dalam tender kerajaan dan pelantikan politik dalam syarikat berkaitan kerajaan (GLC) telah menggalakkan pembentukan pelbagai tahap rangkaian naungan dalam perhubungan politik dan perniagaan, seterusnya memburukkan lagi rasuah kerajaan.

6. Larang wakil rakyat daripada terlibat dalam perniagaan.

Wakil rakyat tidak seharusnya terlibat dalam perniagaan, kerana kedudukan mereka dalam kerajaan memberi mereka akses kepada maklumat secara langsung yang boleh dieksploitasi untuk keuntungan mereka sendiri. Sebagai contoh, dalam bidang pemerolehan awam, wakil rakyat mungkin antara yang pertama mengetahui projek tender kerajaan dan menggunakan pengetahuan itu untuk mendapatkan projek untuk perniagaan mereka sendiri, bercanggah dengan prinsip tender bersaing.

7. Perkenalkan tender terbuka dalam pemberian projek kerajaan.

Rasuah yang berlaku di peringkat atasan kerajaan telah mengakibatkan banyak ketirisan dan kehilangan dana yang sepatutnya milik tabung awam. Insentif utama untuk melompat parti ke pihak kerajaan ialah akses kepada kontrak kerajaan yang menguntungkan; Oleh itu, proses pemberian kontrak tersebut haruslah telus untuk menghilangkan insentif dan mencegah bentuk rasuah ini.

(John Ku, Cadangan 3A-6)

8. Haramkan pelantikan wakil rakyat ke lembaga pengarah syarikat berkaitan kerajaan, syarikat pelaburan berkaitan kerajaan dan lembaga berkanun.

Adalah sangat tidak profesional dan konflik kepentingan bagi wakil rakyat untuk mengambil jawatan bergaji dalam GLC dan lembaga berkanun di samping tugas kawasan pilihan raya mereka, memandangkan hubungan politik dan peranan mereka sebagai penggubal undang-undang untuk menyemak Kerajaan (termasuk prestasi GLC). Hal ini juga boleh mengalihkan perhatian mereka daripada tugas sepenuh masa mereka untuk memberi perkhidmatan kepada pengundi mereka. Akta Syarikat Berkaitan Kerajaan diperlukan untuk mengawal aspek ini.

Kata-kata Penutup

Untuk sistem pilihan raya yang lebih baik dan adil serta menghapuskan kronisme, rasuah dan naungan yang telah melanda sistem politik selama beberapa dekad, pertama, perlu ada akauntabiliti wakil rakyat yang lebih besar; kedua, komposisi Dewan Rakyat seharusnya lebih mencerminkan rakyat Malaysia dari segi gender; ketiga, mekanisme yang berterusan, seperti sistem penilaian KPI, harus dilaksanakan untuk memastikan wakil rakyat bertanggungjawab dan memberi tekanan kepada mereka pada pertengahan penggal sekiranya mereka gagal melaksanakan tugas mereka dengan memenuhi jangkauan rakyat.

3b: Pembaharuan Parlimen

Pengenalan

Bidang dasar ini merangkumi aspirasi rakyat untuk mempunyai Parlimen yang berfungsi dan ahli politik yang dipilih yang berkhidmat kepada rakyat dengan berkesan.

I: Pelantikan Ketua Institusi Awam Utama

Kuasa melantik dan memecat ketua institusi awam seperti pasukan Polis Diraja Malaysia (PDRM) dan SPRM terletak pada bahu perdana menteri. Ini boleh menjadi masalah jika kita mempunyai perdana menteri yang korup dan tidak bermoral.

(Noh, Cadangan 3B-1)

1. Ketua-ketua utama institusi awam mesti dilantik oleh jawatankuasa pilihan khas parlimen masing-masing.

Memperkukuh sistem jawatankuasa pilihan khas parlimen untuk menjalankan pengawasan fungsi Eksekutif dan permulaan rang undang-undang, dan tugas lain mengikut piawaian antarabangsa.

(G25 Malaysia, Cadangan 3B-2)

Pegawai awam utama selain ketua jabatan dan agensi harus menunjukkan pemahaman yang menyeluruh, dan menghargai, hak asasi manusia untuk menghentikan pelanggaran hak asasi manusia seperti hukuman mati, penyiksaan, layanan buruk dan kematian dalam tahanan.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 3B-3)

II: Kerajaan Bertanggungjawab

Masalah utama mengenai komposisi dan kualiti parlimen berkaitan dengan kecekapan dan keupayaan penggubal undang-undang yang dipilih, tanpa mengira fahaman politik mereka.

2. Tubuhkan Jabatan Ombudsman.

Saluran aduan awam merupakan langkah pertama yang penting ke arah memastikan tindakan sewajarnya boleh diambil ke atas ahli politik atau penjawat awam yang melakukan kesalahan dalam perkhidmatan awam.

(Uli Jon Rock, Cadangan 3B-4)

Pada tahun 2018, kerajaan Pakatan Harapan mengumumkan bahawa Biro Pengaduan Awam akan digantikan dengan Jabatan Ombudsman, yang diberi kuasa oleh Akta Ombudsman untuk memastikan pengurusan aduan awam yang lebih berkesan di Malaysia. Rang undang-undang yang akan membolehkan penubuhan mekanisme sedemikian, bagaimanapun, tidak dibentangkan pada 2019, mahupun tahun berikutnya. Kekurangan kemahuan politik dalam perkara ini membingungkan, kerana terdapat dluhan untuk penubuhan sedemikian, yakni Ombudsman untuk Perkhidmatan Kewangan telah pun dilaksanakan sejak 2016.

III. Agihan Dana Pembangunan Bahagian Pilihan Raya

Salah satu tugas tidak rasmi namun paling ketara bagi seorang wakil rakyat ialah mendapatkan pembiayaan bagi kawasan pilihan raya mereka (atau dikenali sebagai dana pembangunan kawasan pilihan raya, atau CDF) untuk menjalankan projek kecil, kerja pembaikan dan kerja bantuan kebajikan di kawasan mereka. Keperluan ini telah dieksploitasi oleh parti pemerintah untuk mempengaruhi kedua-dua wakil rakyat dan pengundi supaya menyokong mereka.

3. Perkenalkan pembaharuan CDF yang saksama.

Untuk mengelakkan penyalahgunaan CDF bagi kepentingan politik, pembaharuan berikut mesti berlaku:

- i. Jadikan badan kerajaan tempatan yang dipilih sebagai penjaga pintu dana ini.
- ii. Cipta formula CDF yang saksama.
- iii. Perkenalkan ketelusan perakaunan untuk CDF.

4. Peruntukkan dana untuk setiap ahli parlimen atau wakil DUN untuk membayar gaji kakitangan pusat khidmat mereka.

Jumlah ini harus dimasukkan ke dalam CDF juga.

IV: Pendanaan Politik

Parti politik harus dibiayai melalui dana awam dan undang-undang harus digubal untuk mengawal selia sistem pendanaan politik. Dengan ketiadaan perlindungan perundangan, terdapat kekurangan ketelusan dan kebertanggungjawaban yang ketara— mana-mana individu atau syarikat boleh memberikan sebarang jumlah wang kepada mana-mana parti politik atau calon yang mereka suka, membuka peluang berlaku rasuah, naungan dan kronisme.

5. Peruntukkan dana kepada parti politik mengikut peratusan undi yang dimenangi dalam pilihan raya lepas seluruh negara.

Peratusan ini mesti melebihi ambang tertentu.

Kata-kata Penutup

Sesetengah cadangan ini memerlukan perubahan perundangan (cth. Akta Ombudsman), manakala yang lain boleh dimulakan serta-merta jika ada kemahuan politik (cth. mengukuhkan jawatankuasa pilihan khas parlimen). Topik-topik ini bukan baharu dan oleh itu hanya memerlukan lebih banyak dorongan untuk pelaksanaan. Kami berharap agar kerajaan mengambil perhatian terhadap saranan ini dan menggariskan langkah-langkah pelaksanaannya. Walaupun tidak menyeluruh, cadangan ini memberikan asas kukuh yang cukup untuk wakil rakyat masa depan memperkasakan diri untuk melaksanakan tugas mereka dengan berkesan dan diberi layanan sama rata oleh kerajaan yang memerintah tanpa mengira fahaman politik, yang merupakan pertimbangan penting memandangkan keadaan politik yang tidak stabil sepanjang dua tahun lalu yang berkemungkinan akan berlarutan untuk beberapa lama.

3c: Pembaharuan Badan Kehakiman

Pengenalan

Orang ramai mesti mempunyai keyakinan terhadap hakim dan pegawai undang-undang tertinggi kerajaan yang membuat keputusan yang mempengaruhi kehidupan seharian mereka.

I: Kebebasan Kehakiman

Keadilan, kesaksamaan dan kesetaraan adalah nilai utama dalam undang-undang yang harus dicerminkan dalam komposisi badan kehakiman itu sendiri. Seperti yang dinyatakan dalam Prinsip IV Prinsip Dewan Latimer: "Sebuah badan kehakiman yang bebas, saksama, jujur dan cekap adalah penting untuk menegakkan kedaulatan undang-undang, melahirkan keyakinan awam dan memberikan keadilan."

1. Membalikkan pindaan Perkara 121(1) Perlembagaan Persekutuan yang merendahkan kuasa kehakiman agar patuh kepada undang-undang yang diluluskan oleh Parlimen.

2. Pinda Perlembagaan Persekutuan untuk memisahkan badan kehakiman rendah daripada perkhidmatan awam dan menjadikannya perkhidmatan bebas atau sebahagian daripada Badan Kehakiman secara keseluruhan.

Mahkamah rendah— Sesyen dan Majistret—masih sebahagian daripada Perkhidmatan Kehakiman dan Perundangan, iaitu sebahagian daripada cabang Eksekutif kerajaan.

3. Pinda Perlembagaan Persekutuan bagi menggantikan peranan Perdana Menteri dalam proses pelantikan hakim dengan Suruhanjaya Pelantikan Kehakiman.

(G25 Malaysia, Cadangan 3C-1)

Ini perlu untuk mengekalkan pengasingan kuasa antara cabang kerajaan Kehakiman, Eksekutif dan Perundangan.

4. Pinda Akta Suruhanjaya Pelantikan Kehakiman (JAC) 2009 untuk mengukuhkan kebebasannya.

(G25 Malaysia, Cadangan 3C-1)

- i. JAC mesti mempunyai perwakilan pelbagai pihak berkepentingan dari dalam sistem kehakiman supaya terdapat perundingan yang bermakna dengan pihak lain yang berkenaan dalam proses pelantikan kehakiman.
- ii. Mesti ada akauntabiliti bagi mereka yang terlibat dalam proses itu.
- iii. Akta ini juga mesti menentukan dengan jelas kriteria pemilihan dan kenaikan pangkat hakim.
- iv. Daripada melaporkan kepada Perdana Menteri, JAC sepatutnya berkewajiban untuk memastikan kebebasannya daripada cabang Eksekutif.
- v. JAC harus dibenarkan untuk menentukan prosedurnya sendiri tanpa campur tangan daripada Eksekutif.
- vi. Empat orang terkemuka yang diperuntukkan kerusi dalam JAC adalah calon Perdana Menteri. Pemilihan orang terkemuka memungkinan bekas anggota eksekutif dan perkhidmatan awam, ahli Parlimen dan ahli politik lain boleh menduduki JAC. Mereka sepatutnya dikecualikan secara jelas.
- vii. Kecualikan mana-mana dan semua hakim yang masih dalam perkhidmatan daripada JAC. Masukkan wakil daripada profesion undang-undang (Majlis Peguam, Pertubuhan Undang-undang Sabah dan Persatuan Peguam Sarawak), tiga (3) pejabat iaitu, Peguam Negara, ahli akademik/profesion kebangsaan guru undang-undang dan masyarakat sivil.
- viii. Ahli JAC mestilah orang yang mampu memberikan perspektif masyarakat sivil, atau menyumbang kepada kepakaran khusus dalam disiplin lain yang berkaitan, atau dipilih dengan cara yang mencerminkan komposisi masyarakat, dari segi ender, etnik dan kumpulan sosial dalam negara.
- ix. Meningkatkan keahlian JAC selaras dengan tugas yang diperluaskan.
- x. JAC harus melaporkan kepada jawatankuasa pilihan parlimen khas mengenai pelantikan dan imbuhan untuk memastikan akauntabiliti, semak dan imbang.

5. Pindahkan bidang kuasa dan pengawasan latihan kehakiman daripada Akademi Kehakiman kepada Pejabat Ketua Pendaftar.

Akademi Kehakiman diletakkan di bawah Jabatan Perdana Menteri untuk menyelia latihan badan kehakiman tinggi. Untuk memastikan tiada pengaruh Eksekutif dalam

latihan, Pejabat Ketua Pendaftar harus mengambil alih peranan di bawah Ketua Hakim Negara.

II: Memperkukuh Kebebasan/Tadbir Urus Pendakwa

Jawatan Peguam Negara dan Pendakwa Raya tidak bebas antara satu sama lain walaupun jauh berbeza dan mempunyai tujuan dan kepentingan yang mungkin bertembung. Peguam Negara ialah ketua penasihat undang-undang kepada kerajaan, manakala Pendakwa Raya bertindak sebagai pihak berkuasa utama pendakwaan negara, bertindak secara bebas dalam kes jenayah. Walaupun Perlembagaan Persekutuan membenarkan penjawat awam atau bukan ahli Parlimen menjadi Peguam Negara, Seksyen 376 Kanun Tatacara Jenayah, bertentangan dengan semangat kedaulatan undang-undang, menyatakan bahawa Peguam Negara hendaklah menjadi Pendakwa Raya. Selama beberapa dekad, jawatan dua dalam satu ini telah menimbulkan masalah kebertanggungjawaban, ketelusan dan usaha pencegahan rasuah.

6. Pinda Perkara 145 Perlembagaan Persekutuan untuk memisahkan fungsi Pendakwa Raya daripada Jabatan Peguam Negara.

(G25 Malaysia, Cadangan 3C-2 & 3C2-3); Andrew Khoo)

3d: Anti-rasuah

Pengenalan

Jika tidak ditangani, rasuah dan tadbir urus yang lemah adalah cabaran negara yang boleh menjejaskan demokrasi, kedaulatan undang-undang dan pembangunan ekonomi di negara ini. Demi memupuk persekitaran untuk membentuk sebuah negara yang adil, saksama dan inklusif, cadangan dalam bidang dasar ini memberi tumpuan ke arah menangani rasuah secara sistematik melalui pendekatan berbilang dan serentak.

I. Jurang Pendapatan yang Meningkat Antara Isi Rumah 20% Atas & 40% Bawah

Pariti pendapatan benar dan kuasa beli di Malaysia telah merosot dengan ketara, khususnya bagi isi rumah 40% (B40) terbawah, yang mempunyai kos sara hidup yang tinggi terutamanya di kawasan bandar. Peningkatan berterusan ketidaksaksamaan pendapatan isi rumah selama ini telah melebarkan jurang antara yang kaya dan yang miskin, yang menyumbang kepada ketidakstabilan sosial.

1. Perkenal strategi pendapatan asas.

- i. Menaikkan gaji B40 sebagai sebahagian daripada pembaharuan gaji dan pentadbiran yang menyeluruh meliputi kedua-dua sektor swasta dan awam. Pendapatan terjamin yang boleh diterima adalah syarat perlu untuk integriti moral dan penentangan terhadap rasuah.
- ii. Menyediakan jaringan keselamatan pendapatan untuk isi rumah B40. Memastikan semua rakyat mendapat akses kepada barangan asas tertentu, terutamanya pendidikan dan penjagaan kesihatan secepat.

(John Ku, Cadangan 3D-1)

II. Akses Terhadap Maklumat

Kekurangan media yang telus dan akses kepada maklumat membolehkan pemilihan ahli politik yang korup. Transparency International memetik akses terhadap kepada

maklumat mengenai perkara yang berkepentingan awam, kemajuan yang terhenti dalam pembaharuan institusi dan kekurangan kemahuan politik untuk memerangi rasuah institusi sebagai punca utama yang menyumbang kepada penurunan kedudukan Malaysia dalam Indeks Persepsi Rasuah, yang jatuh enam anak tangga daripada tahun sebelumnya ke kedudukan yang ke lima puluh tujuh pada 2021.

2. Wujudkan masyarakat sivil dan media yang bebas.

- i. Media bebas dan gerakan masyarakat sivil yang aktif penting untuk mempromosikan kebebasan berpendapat dan bersuara yang seterusnya boleh melahirkan pengundi yang berdaya tahan. Masyarakat sivil dan media yang bebas memperkasakan orang ramai sebagai ejen untuk mengawasi pihak berkuasa. Wartawan bebas juga melengkapkan kerja agensi antirasuah.
- ii. Mansuhkan Akta Hasutan 1948 dan Akta Rahsia Rasmi 1972. Akta yang pertama tersebut menghalang perbincangan terbuka dan telus mengenai isu-isu yang diklasifikasikan sebagai sensitif oleh kerajaan, manakala akta yang kedua mengenakan hukuman berat kepada wartawan dan sumber yang mendedahkan salah laku.
- iii. Semak Akta Komunikasi dan Multimedia 1998 untuk memansuhkan peruntukan yang bermasalah mengenai peraturan kandungan, dan memperhalusi dan menyemak semula peraturan mengenai pemilikan dan pelesenan untuk syarikat media. Semakan sedemikian boleh membantu menghalang pemain media besar, atau mereka yang mempunyai hubungan politik langsung, daripada menguasai pasaran dan sebaliknya menggalakkan lebih banyak pengeluar kandungan bebas untuk memasuki bidang tersebut.

(John Ku & Len Hew, Cadangan 3D-2)

III: Politik Wang

Sistem politik Malaysia terjejas oleh masalah politik wang yang mendarah daging, terutamanya mengenai pembelian undi semasa pilihan raya umum dan pemilihan dalaman parti. Politik wang juga merujuk kepada ahli politik dan pihak yang terlibat dalam perniagaan, sama ada secara langsung melalui pemilikan aktif syarikat atau secara tidak langsung melalui proksi atau pemegang amanah, yang menyebabkan persaingan tidak adil.

3. Perkenalkan Akta Pembiayaan Politik.

Akta ini mesti merangkumi peraturan dan prosedur untuk parti politik mengumpul dana, cara menyimpan dana itu dan, yang paling penting, bagaimana dana itu boleh dibelanjakan. Akaun mestilah diaudit setiap tahun, dan laporan kewangan disediakan kepada orang ramai. Pendekatan serampang tiga mata perlu diambil:

- i. Mulakan pembaharuan dalam parti politik untuk meningkatkan ketelusan dan akauntabiliti dana.
- ii. Merangka dasar kerajaan yang memperuntukkan pembiayaan politik secara langsung dan tidak langsung.
- iii. Memperkasakan orang ramai melalui pendidikan sivik dan pengundi.

(John Ku, Len Hew & Rashid Ahmad, Cadangan 3D-3)

IV: Kemosotan Persepsi Umum Terhadap Rasuah

Persepsi masyarakat terhadap rasuah di Malaysia telah merosot dengan pantas sejak tiga tahun kebelakangan ini. Menurut Indeks Persepsi Rasuah oleh Transparency International, Malaysia mencatatkan markah 53 daripada 100 pada 2019, markah terbaik dalam sedekad tetapi merosot kepada 48 pada 2021. Tindak balas sistemik dan melibatkan keseluruhan masyarakat amat diperlukan untuk menangani trend ini.

Dalam konteks rasuah sistemik, tujuan rasuah juga boleh dilihat sebagai melaksanakan fungsi sosial dan politik yang lebih luas selain mengakru keuntungan peribadi. Individu yang terlibat dalam rasuah mungkin sekurang-kurangnya sebahagiannya didorong oleh keinginan untuk memenuhi norma sosial (cth., harapan untuk membantu kaum atau agama seseorang), untuk mencapai matlamat politik, atau untuk mencapai tujuan lain (cth., mengekalkan kestabilan dan keamanan politik). Dalam situasi sedemikian, tindakan rasuah dijalinkan dengan struktur politik atau kuasa dan norma sosial yang lebih luas, dan dengan itu berakar umbi dan diperteguh dengan sendirinya.

4. Wujudkan sistem integriti nasional.

(Selina Chean, John Ku & Zulkifli Hilmi, Cadangan 3D-4)

Norma sosial, kepentingan yang berakar umbi dan isu tindakan kolektif menjadikan rasuah sangat kebal terhadap pembaharuan. Keseimbangan rasuah yang sedia ada mesti digugat dengan mengukuhkan tonggak sistem integriti nasional yang

merangkumi: masyarakat sivil yang aktif, tadbir urus korporat, kebebasan kehakiman, pembaharuan pentadbiran awam, dan komitmen awam yang terbukti dalam menerapkan nilai antirasuah. Beberapa inisiatif utama berdasarkan tonggak tersebut dikenal pasti di bawah:

- i. Mansuhkan Akta Rahsia Rasmi 1972 (ARR).
- ii. Mengintegrasikan nilai antirasuah ke dalam pendidikan semua sekolah menengah.
- iii. Mengkaji pelantikan pengarah dan pemegang saham GLC.
- iv. Melaksanakan pengisytiharan dan pemantauan aset dalam syarikat, dan meningkatkan perlindungan kepentingan pemegang saham minoriti.
- v. Meningkatkan kawalan monopoli dan separa-monopoli.
- vi. Memperkukuh perundangan dan institusi antirasuah.
- vii. Menguatkuasakan kod etika dalam perkhidmatan awam.
- viii. Melaksanakan pengisytiharan dan pemantauan aset untuk penjawat awam tertinggi, dan menguatkuasakan hukuman bagi pesalah besar, termasuk pegawai kanan.
- ix. Menjamin media yang bebas.
- x. Memastikan agensi pencegah rasuah boleh bekerja secara bebas.
- xi. Lantik ahli politik yang komited mengangkat sumpah awam untuk menyokong anti-rasuah dan menunjukkan komitmen tersebut dengan mengekalkan akauntabiliti awam atas tindakan mereka.
- xii. Memperkukuh peranan pemantauan dan penilaian dalam semua perkhidmatan awam dan kementerian.

V: Halangan Kawal Selia & Proses & Kemudahan Menjalankan Perniagaan

Peluang untuk rasuah dan peras ugut boleh dibendung dengan membatalkan peraturan yang tidak perlu, memudahkan pengeluaran permit, menghapuskan lesen yang tidak perlu, dan memperkemas duti dan cukai kastam. Tindakan mengubah undang-undang atau mengenakan hukuman bagi pelanggaran adalah langkah penting, tetapi tidak mencukupi untuk mengubah tingkah laku yang sudah sebatii; ia perlu dilengkapi dengan pembaharuan fungsian dan proses yang menumpukan ke arah menanamkan ketelusan dan memperkukuh tingkah laku bebas rasuah. Di Malaysia, sistem penyampaian perkhidmatan awam sering ketinggalan zaman, menyusahkan, tiada kawalan, memerlukan masa menunggu yang panjang, dan

terdedah kepada rasuah. Menangani isu ini memerlukan pengukuhan dan penambahbaikan ketelusan, penyelarasan proses, penciptaan pengurusan kewangan awam buku terbuka, dan pelaksanaan sistem dan kawalan yang betul.

5. Mantapkan penyampaian perkhidmatan awam.

Perusahaan kecil dan sederhana (PKS) memainkan peranan penting dalam membangunkan ekonomi Malaysia, menduduki 97.3% daripada jumlah pertubuhan perniagaan, dan menyumbang kepada 36.3% daripada keluaran dalam negara kasar (KDNK) dan 65.5% daripada jumlah pekerjaan. Walau bagaimanapun, PKS biasanya beroperasi dalam persekitaran persaingan yang intensif, dipenuhi dengan peluang untuk mengamalkan perbuatan tidak beretika untuk mendapatkan perniagaan. Oleh itu, tindakan berikut diperlukan:

- i. Menyemak dan memperkemas semua bentuk pelesenan, duti dan cukai yang dikenakan.
- ii. Mulakan program integriti perniagaan dalam PKS, dan pemilik serta pekerja mesti mempunyai akses kepada platform pemberi maklumat.

(Janice Kwok, John Ku, David T.H. Tan, Jeff Wei, Adila Azhar & Ahmad Shafie, Cadangan 3D-5)

- iii. Mereka bentuk semula sistem penyampaian awam ke arah memudahkan proses dan prosedur, menambah baik kawalan dan mengurangkan masa menunggu.
- iv. Meningkatkan pengurusan dan proses kewangan awam.
- v. Menambah baik sistem maklumat pengurusan.
- vi. Susun semula kementerian untuk membongkar rangkaian rasuah.

(May Leong, Selina Chean & David Tan, Cadangan 3D-6)

VI: Ketirisan & Penyalahgunaan dalam Perolehan Awam

Pemerolehan awam di Malaysia sangat terdedah kepada penipuan perolehan; terdapat banyak kejadian konflik kepentingan yang dilaporkan, penipuan bidaan, dan pemberian kontrak kepada kontraktor dan kroni yang tidak berkelayakan, antara lain. Jika tidak dikawal, penipuan perolehan bukan sahaja mengekalkan rasuah, tetapi juga

menjejaskan ekonomi dengan menaikkan harga barangan dan perkhidmatan yang akhirnya terpaksa ditanggung oleh pengguna dalam jangka masa panjang.

6. Tingkatkan kecekapan dan ketelusan perolehan awam.

- i. Melaksanakan proses tender yang telus.
- ii. Menguatkuasakan pendakwaan yang ketat dan segera sekiranya individu atau entiti sektor awam dan swasta gagal mematuhi keperluan perolehan yang telus.
- iii. Memastikan akauntabiliti dan ketelusan yang lebih tinggi dalam pelaksanaan kuasa oleh menteri kerajaan, terutamanya dalam pelaporan pemerolehan dan sistem kewangan.
- iv. Memperkenalkan klausa standard dalam kontrak tender yang diberikan oleh kerajaan kepada pembekal barangan dan perkhidmatan penyumberan luar, untuk menyediakan keselamatan yang lebih besar dan untuk melindungi kepentingan kerajaan dan awam dalam projek yang melibatkan rundingan antara kedua-dua pihak. Memastikan sebarang pelanggaran kontrak, Kerajaan boleh menamatkan atau/dan memfailkan saman sivil terhadap pihak yang melanggar kontrak.

(John Ku, Janice Kwok, Aida Rahman, Hayley Lee & Ahmad Shafiee, Cadangan 3D-7)

VII: Kekurangan Pengawasan Bebas

Cabang Eksekutif telah secara konsisten melemahkan, dan kadang-kadang menghapuskan sepenuhnya, pengesanan, penyiasatan dan pencegahan bebas terhadap amalan rasuah. Agensi penguatkuasaan kita tidak bertindak balas terhadap penyalahgunaan kuasa kerajaan secara besar-besaran, pemberi maklumat jelas tidak dilindungi, dan kerahsiaan kerajaan adalah kebimbangan yang serius.

Beberapa ahli politik dan penjawat awam tertinggi memegang kuasa veto ke atas sebarang penyiasatan melalui kawalan Eksekutif pintu belakang agensi penguatkuasaan dan kementerian. Ahli politik yang sama mengekalkan kuasa yang besar ke atas prosiding mahkamah melalui kawalan Eksekutif ke atas Peguam Negara— di samping dakwaan besar salah laku kehakiman. Ramai lantikan politik terkemuka dan penjawat awam sama ada telah dipecat atau dipaksa meletakkan

jawatan mereka atas sebab usaha untuk mendedahkan rasuah; begitu juga, penjawat awam yang tidak terkira banyaknya telah diancam dan diugut.

7. Tubuhkan Ombudsman Awam Bebas.

- i. Wujudkan struktur integriti yang teguh untuk seluruh kerajaan melalui Ombudsman Awam, yang hanya bertanggungjawab kepada Parlimen. Ombudsman Awam harus dijadikan hab pusat yang diberi kuasa untuk semua salah laku dan tuntutan rasuah terhadap ahli politik dan penjawat awam, menggantikan jabatan penyiasatan dalaman dan integriti pelbagai kementerian dan agensi, serta platform rasmi untuk perlindungan pemberi maklumat. Ia akan dilindungi daripada cabang Perundangan dan Eksekutif melalui pembiayaan terjamin daripada peratusan langsung Belanjawan.
- ii. Membina dan Menyusun semula SPRM dari masa ke semasa untuk menghapuskan campur tangan politik dan agensi-agensi yang tidak diperlukan.
- iii. Menubuhkan Unit Litigasi Kepentingan Awam.

(Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangans 3D-8 & 3D-9)

VIII: Kekurangan Perlindungan untuk Pemberi Maklumat

Sejak Akta Perlindungan Pemberi Maklumat diwujudkan pada 2010, SPRM hanya pernah memfailkan satu pertuduhan di bawahnya. Penjawat awam individu telah memberi keterangan bahawa mereka langsung tidak merasa dilindungi oleh SPRM, mahupun oleh jabatan kementerian dalaman mereka, jika mereka melaporkan salah laku atau rasuah. Tiada pemisahan atau perlindungan institusi antara pelaku dan pemberi maklumat—malah, selalunya pihak atasan pemberi maklumat menerima aduan dan menentukan keputusannya. Atasan yang sama itu mempunyai kawalan penuh ke atas pemberi maklumat dan boleh memulakan pemindahan, tindakan tatatertib, malah pemecatan yang timbul daripada aduan yang dibangkitkan, dan bukannya menawarkan perlindungan. Pada masa ini, penyiasatan tatatertib dalaman tidak memberikan sebarang perlindungan pemberi maklumat undang-undang; saksi juga sering diberi amaran untuk tidak membantu litigasi jenayah atau sivil.

8. Tingkatkan perlindungan pemberi maklumat.

Melalui Ombudsman Awam bebas yang dicadangkan, tingkatkan perlindungan untuk semua penjawat awam yang menjadi saksi salah laku dengan:

- i. membenarkan penyerahan laporan dan bukti sulit sehingga prosiding tatatertib, sivil atau jenayah diadakan.
- ii. membenarkan perundingan dengan peguam tanpa sebarang sekatan atau penalti terhadap perlindungan mereka.
- iii. melindungi mereka tanpa sebarang sekatan daripada undang-undang lain.
- iv. memberi insentif kepada mereka dalam bentuk pampasan kewangan.

(Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3D-10)

Kata-kata Penutup

Dari masa ke semasa, kesan rasuah bukan sahaja menjejaskan aktiviti kerajaan dan pihak berkepentingan langsung, tetapi meresap ke dalam semua aspek masyarakat dan ekonomi, menjejaskan pelaksanaan dan peranan demokrasi, kedaulatan undang-undang dan menjejaskan ekonomi negara. Sehubungan itu, reaksi orang ramai terhadap rasuah mesti mencerminkan nilai teras keadilan dan integriti, yang merupakan elemen yang diperlukan untuk negara berkembang maju. Menangani gejala rasuah adalah asas utama dalam membina masyarakat yang adil, inklusif dan sejahtera untuk rakyat.

3e: Keadilan Ekonomi

Pengenalan

Wawasan untuk mencapai masyarakat yang adil, saksama dan inklusif termaktub dalam Rukunegara yang **dilancarkan** pada 1970. Kita masih jauh terkebelakang dalam merealisasikan hasrat negara ini. Bidang dasar ini merangkumi aspirasi rakyat kita untuk bekerja dan hidup dengan bermaruah dalam Negara yang adil dan inklusif. Cadangan utama memberi tumpuan kepada dasar dan rangka kerja perundangan institusi yang diperlukan untuk memastikan hak ekonomi dan keadilan sosial untuk semua rakyat kita.

I. Masyarakat Inklusif

Rakyat Malaysia menyokong dasar dan program yang melayan semua orang **secara** saksama dan membantu golongan yang memerlukan, tanpa mengira status sosial, bangsa atau agama. Kami juga mengalu-alukan dasar yang menggalakkan penyertaan rakyat, keupayaan dan kepelbagaian masyarakat. Walau bagaimanapun, retorik politik mengenai Dasar Ekonomi Baru dan penjelmaan seterusnya telah meremehkan aspirasi ini. Ini adalah peluang bagi dasar negara untuk menjelaskan tentang objektif ini, dan untuk menyelaraskan program secara sistematik dan konstruktif. Rangka kerja dasar baharu yang melindungi kesaksamaan dalam hak asasi, maruah dan kesejahteraan, sambil menggalakkan penyertaan, keupayaan dan kepelbagaian, adalah diperlukan.

(Dr. Lee Hwok Aun, Cadangan 3E-1)

1. Membina masyarakat bersatu padu berasaskan kesaksamaan dan keadilan.

Merumuskan semula tonggak pembangunan supaya menjadi inklusif, berdasarkan:

- i. Kesaksamaan—peruntukan keperluan asas dan taraf hidup yang layak kepada semua, berdasarkan prinsip kesaksamaan, maruah dan hak asasi manusia. Dasar ini secara khusus melibatkan pendidikan asas, perkhidmatan kesihatan awam, pemakanan, perlindungan sosial, perumahan, pendapatan asas dan keadaan kerja yang baik.
- ii. Keadilan—membangunkan keupayaan dan menggalakkan penyertaan rakyat untuk mengurangkan jurang antara kumpulan dalam akses, peluang, keupayaan dan perwakilan, dan akhirnya akan merapatkan jurang

pendapatan dan kekayaan. Bidang utama ialah pendidikan tinggi, pekerjaan profesional-pengurusan, pembangunan perusahaan, kekayaan dan pemilikan harta.

(Dr. Lee Hwok Aun, Cadangan 3E-1)

2. Tubuhkan Suruhanjaya Peluang Pekerjaan Saksama untuk melindungi kumpulan minoriti daripada diskriminasi di tempat kerja.

(Anusha Arumugam, Cadangan 3E-2)

Anak muda Malaysia daripada kumpulan minoriti telah membangkitkan kebimbangan mengenai diskriminasi kaum dalam pekerjaan, terutamanya berkaitan peluang pembangunan kerjaya. Langkah-langkah institusi dan undang-undang harus ditetapkan untuk mengurangkan dan mencegah isu diskriminasi kaum, berdasarkan prinsip kesaksamaan dan keadilan.

3. Isytiharkan Akta Keterangkuman Sosial dan menubuhkan Suruhanjaya Keterangkuman Sosial bebas yang bertanggungjawab terus kepada Parlimen.

(Saya Anak Bangsa Malaysia, Cadangan 3E-3)

Empat puluh peratus rakyat Malaysia masih terperangkap dalam kitaran kemiskinan dan ketidakaksamaan antara generasi. Individu dan kumpulan yang rentan terus menghadapi prasangka, diskriminasi dan kekal terpinggir. Kita memerlukan suruhanjaya bebas untuk menyelia pengurangan kemiskinan, peminggiran dan keterangkuman sosial. Tambahan pula, Akta Keterangkuman Sosial hendaklah digubal untuk mewujudkan peruntukan undang-undang bagi perkara-perkara tertentu seperti:

- i. Memenuhi keperluan asas semua rakyat secara adil dan saksama.
- ii. Menjunjung tinggi nilai-nilai asas berdikari, harga diri dan maruah rakyat kita.
- iii. Menyiapkan anak-anak kita dengan keupayaan untuk memecahkan kitaran kemiskinan dan ketidakaksamaan antara generasi.

II: Kesan COVID-19 terhadap Kelompok Rentan

Wabak COVID-19 telah mendedahkan kelemahan yang wujud dalam pelbagai program perlindungan sosial di Malaysia. Keseluruhan sistem ini tidak direka untuk

memenuhi keperluan asas makanan dan perumahan, mahupun untuk menangani kelemahan sosioekonomi dan cabaran fiskal dengan secukupnya yang menjejaskan sebahagian besar penduduk dan pemastautin negara ini. Sistem perlindungan sosial yang menyeluruh penting untuk memastikan keperluan asas semua rakyat, terutamanya mereka yang rentan, diwujudkan.

4: Pastikan perlindungan sosial untuk isi rumah berpendapatan rendah yang diketuai oleh wanita.

Wanita dan kanak-kanak daripada isi rumah bandar berpendapatan rendah adalah antara mereka yang paling terjejas. Wabak COVID-19 telah banyak mengurangkan peluang ekonomi wanita, terutamanya mereka yang bekerja sambilan dan tidak formal dengan gaji rendah dan tiada simpanan. Kelompok ini mengalami kesukaran yang tidak seimbang dalam mengakses jaringan keselamatan sosial, perkhidmatan penjagaan kesihatan dan sambungan/teknologi internet. Sistem perlindungan sosial perlu dinilai semula untuk menyediakan perlindungan yang teguh dan menyeluruh, terutamanya untuk wanita dan kanak-kanak daripada golongan miskin bandar dan masyarakat yang rentan.

- i. Reka dasar perlindungan sosial khusus untuk menyediakan isi rumah berpendapatan rendah yang diketuai oleh wanita.
- ii. Menubuhkan jawatankuasa penyelarasan pusat dengan perwakilan daripada semua pihak berkepentingan untuk menangani isu dan menyelaraskan program bantuan sosial.

(Lim Su Lin, People's Health Forum, Cadangan 3E-4)

5. Jalankan projek perintis Pendapatan Asas Sejangat (UBI) untuk menilai kesesuaian pelaksanaan penuh menjelang 2025.

(Dr. Nurul Kauthar, IKRAM Pulau Pinang, Cadangan 3E-5)

UBI merupakan satu cara untuk menangani keselamatan pendapatan bagi kelompok yang paling rentan.

III. Perumahan Awam Mampu Milik untuk Kumpulan Sasar yang Memerlukan Tempat Tinggal yang Memuaskan

Purata pendapatan isi rumah bulanan median nasional bagi isi rumah empat orang pada 2019 ialah RM5,873, menjadikan rumah mampu milik melebihi kemampuan sekurang-kurangnya 50% penduduk. Sekurang-kurangnya sebanyak 60 kali ganda jumlah pendapatan bulanan ini diperlukan untuk memiliki tempat tinggal yang memuaskan. Penyediaan perumahan yang mencukupi adalah hak asasi di bawah Deklarasi Hak Asasi Manusia Sejagat 1948.

6. Ambil langkah ke arah perumahan kolaboratif, mampu milik, berasaskan komuniti.

- i. Mengguna pakai Sistem Binaan Perindustrian (istilah Malaysia untuk menerangkan penggunaan automasi, mekanisasi dan prefabrikasi komponen untuk industri binaan) dan kaedah percetakan 3-D, dan menggunakan bahan perumahan lestari alam sekitar.
- ii. Mewujudkan projek perumahan belia negara berdasarkan konsep sewa-untuk-miliki.
- iii. Meningkatkan pembiayaan perumahan komuniti melalui penggunaan dividen Petronas, sumbangan pelaburan Permodalan Nasional Berhad dan bon kerajaan.

(CS Loh & Dr. Tai Tuck Leong, Monsoon Malaysia, Cadangan 3E-6)

7. Amalkan dasar perumahan awam yang cekap.

Untuk membendung kenaikan kos perumahan bandar yang terjejas oleh spekulasi hartanah dalam ekonomi pasaran bebas:

- i. menurunkan kuasa kepada kerajaan negeri dan pihak berkuasa tempatan untuk membekalkan perumahan awam.
- ii. mengubah pangsapuri/kondominium yang tidak boleh dijual kepada unit boleh sewa perumahan awam. Tetapkan kriteria sejagat untuk kelayakan sewa mengikut kedekatan dengan lokasi kerja, tanpa mengira kumpulan pendapatan.
- iii. memberi subsidi kepada graduan baru untuk penyewaan perumahan awam dan memberi keutamaan yang lebih tinggi kepada kumpulan ini apabila melibatkan kelulusan penyewaan tersebut.

(Wong Tsu Soon, Agora Society Malaysia, Cadangan 3E-7)

8. Isytiharkan Akta Perumahan Pekerja Ladang.

Permintaan untuk jaminan perumahan bagi pekerja ladang berpunca daripada penafian turun-temurun ke atas hak pemilikan perumahan asas selama lebih tiga dekad. Sebaik sahaja tempoh kontrak mereka tamat, pekerja ladang terdedah kepada pengusiran kerana mereka tidak memiliki pemilikan sah ke atas tempat tinggal mereka. Gaji yang rendah bermakna pekerja sering tidak mampu membeli rumah, termasuklah rumah yang dibina di bawah skim rumah mampu milik kerajaan, kerana harga sentiasa meningkat. Skim Perumahan untuk Pekerja Ladang, yang digubal oleh perdana menteri ketika itu Tun Abdul Razak Hussein pada 1970-an, adalah dasar yang patut dipuji secara teori tetapi pelaksanaan dan penguatkuasaannya masih jauh daripada realiti.

Akta Perumahan Pekerja Ladang diperlukan untuk memastikan bahawa:

- i. pemilik/majikan menerima pakai dan mematuhi dasar pemilikan Skim Perumahan untuk pekerja semasa dan bekas pekerja.
- ii. Skim Perumahan Pekerja Ladang disubsidi sepenuhnya oleh kerajaan persekutuan atau negeri.
- iii. perkhidmatan dan kemudahan semasa untuk pekerja dikekalkan di kawasan perumahan baharu.

(Karthigesu Manickam, MARHAEN, Cadangan 3E-8)

9. Berhenti mengusir peneroka bandar.

Kampung peneroka bandar telah wujud selama hampir 50 tahun. Penduduk sekarang adalah keturunan generasi ketiga dan keempat penduduk kampung atau pekerja estet yang telah berhijrah ke bandar untuk terus hidup, malah dialu-alukan oleh kerajaan, kerana tenaga kerja tambahan diperlukan untuk bandar yang semakin berkembang. Pada tahun 1970-an dan 1980-an, kerajaan memperuntukkan tanah kepada peneroka ini untuk tujuan pertanian. Bagaimanapun, kampung-kampung tersebut terletak di atas tanah milik persendirian dan tanah rizab kerajaan, dan penduduk kini sentiasa diancam dengan pengusiran. Sumbangan peneroka bandar kepada pembangunan bandar kita adalah tidak ternilai dan perlu diiktiraf dengan sewajarnya, dengan:

- i. Mengiktiraf kampung sedia ada sebagai kampung tradisional dan memberi penduduk kampung geran tanah yang diperlukan.
- ii. Menyediakan komuniti yang dikenal pasti untuk penempatan semula dengan perumahan alternatif sebelum sebarang pengusiran atau perobohan. Sebagai

alternatif, perumahan transit sementara dengan sewa yang berpatutan mesti disediakan sehingga perumahan alternatif siap.

- iii. Memastikan perumahan alternatif berdekatan dengan kampung asal bagi mengurangkan gangguan kepada kehidupan peneroka bandar.
- iv. Mengisytiharkan Akta Anti Pengusiran untuk memastikan hak asasi peneroka ke atas tanah/perumahan alternatif dan pampasan yang mencukupi.

(Parameswary Elumalai, MARHAEN, Cadangan 3E-9)

10. Majlis tempatan mesti bertanggungjawab ke atas penyelenggaraan rumah pangsa kos rendah.

Keadaan fizikal rumah pangsa kos rendah di negara ini secara amnya mengerikan, mengakibatkan persekitaran hidup yang tidak kondusif untuk keluarga penghuni, sekaligus menjejaskan kesihatan fizikal dan mental mereka. Di bawah undang-undang berkanun, Badan Pengurusan Bersama (JMB) bagi setiap pembangunan kos rendah bertanggungjawab untuk mengawasi penyelenggaraan dan kebersihan. Walau bagaimanapun, yuran bulanan yang dikenakan oleh JMB selalunya melebihi kemampuan majoriti penyewa, selain perlu membayar cukai taksiran dan tanah/petak.

Tambahan pula, terdapat banyak kes yang dilaporkan mengenai penduduk rumah pangsa kos rendah yang dikenakan layanan tidak adil oleh pihak berkuasa tempatan, seperti perlu membayar pihak berkuasa tempatan dua kali ganda jumlah yang dikenakan kepada penduduk rumah teres kos rendah untuk perkhidmatan yang lebih sedikit.

Oleh itu, untuk meringankan beban penghuni rumah pangsa kos rendah, semua majlis tempatan harus bertanggungjawab ke atas perkhidmatan penyelenggaraan rumah pangsa kos rendah, dengan sistem semak dan imbang yang sesuai untuk memastikan integriti dalam proses tersebut.

(Madhavi Sahatuan, MARHAEN, Cadangan 3E-10)

IV: Hak Saksama untuk Pasangan Dwinasional

Visa Pas Lawatan Sosial Jangka Panjang (LTSVP) pasangan melarang sama sekali sebarang bentuk pekerjaan bagi pemegang visa. Apabila pengecualian diberikan, ia masih sangat terhad. Lesen profesional hanya boleh diperolehi selepas Pemastautin

Tetap diberikan. Majikan enggan mengupah kerana sekatan ini. Ini telah menyebabkan pasangan bukan warganegara bergantung dari segi ekonomi kepada pasangan warga Malaysia mereka, yang menjadi pencari nafkah tunggal. Pergantungan ini boleh meningkatkan risiko keganasan rumah tangga kerana pasangan bukan warganegara tidak mempunyai pilihan selain bergantung kepada pasangan warganegara Malaysia mereka untuk status undang-undang dan keselamatan ekonomi di negara ini.

Hak pasangan bukan warganegara untuk mendapatkan autonomi kewangan dan keselamatan mesti ditegakkan.

11. Beri pasangan bukan warganegara hak yang sama kepada pekerjaan dan perkhidmatan sosial.

- i. Hapuskan larangan untuk bekerja daripada visa mereka.
- ii. Berikan mereka hak untuk bekerja selepas perkahwinan didaftarkan.
- iii. Benarkan mereka membuka akaun bank individu.
- iv. Memperluaskan perlindungan undang-undang buruh termasuk Kumpulan Wang Simpanan Pekerja mandatori dan kelayakan untuk pakej pemberhentian kepada mereka.

(Bina Ramanand, *Family Frontiers*, Cadangan 3E-11)

Kata-kata Penutup

11 tindakan itu terdiri daripada seruan untuk mengguna pakai lensa konsep baharu bagi penggubalan dan pelaksanaan dasar sosio-ekonomi negara, untuk menangani isu kemiskinan, ketidaksamaan dan perlindungan sosial, dan keperluan untuk melindungi dan mempromosikan hak semua rakyat dan penduduk dalam sebuah negara yang benar-benar adil dan inklusif.

3f: Pendidikan

Pengenalan

Sedekad yang lalu, Malaysia secara konsisten berada di kedudukan hampir satu pertiga terbawah daripada Program Antarabangsa untuk Penilaian Pelajar Antarabangsa (PISA), tinjauan tiga tahun sekali yang menilai pengetahuan utama dan kemahiran penting pelajar dalam bidang seperti kecekapan membaca, matematik dan sains. Trend ini telah diramalkan dalam laporan Bank Dunia 2013, yang menyatakan jurang antara kemahiran kognitif pelajar Malaysia dan aspirasi negara untuk menjadi ekonomi berpendapatan tinggi. Walaupun sistem pendidikan negara sudah tentunya kompleks, dan kejayaan atau kegagalan Malaysia dalam PISA tidak seharusnya dianggap sebagai satu-satunya petunjuk kejayaan pendidikan, keputusannya seharusnya mendorong kerajaan untuk melihat isu dan faktor yang menyumbang kepada piawaian prestasi pelajar kita yang berprestasi rendah dan semakin merosot, yang secara umum juga begitu jelas.

I: Pengaruh Politik Partisan

Punca masalah datang daripada visi yang kurang konsisten untuk pembaharuan pendidikan, terutamanya mengambil kira dasar pendidikan berubah setiap beberapa tahun berikutan pertukaran menteri pendidikan. Masalah ini semakin bertambah dengan pengabsahan diskriminasi dalam dasar pendidikan kita. Selama bertahun-tahun, Perkara 153 Perlembagaan Persekutuan, mengenai hak dan keistimewaan bumiputera, sering ditafsirkan untuk mewajarkan ketuanan Melayu. Ideologi perkauman ini telah meresap dalam ruang awam, termasuk kandungan kurikulum di sekolah dan komposisi pemimpin dalam sektor pendidikan awam dan guru. Melainkan ia digantikan dengan penekanan terhadap profesionalisme, integriti dan akauntabiliti, adalah sukar untuk memulihkan mana-mana piawaian yang bermakna dalam pendidikan di Malaysia.

1. Wujudkan sistem akauntabiliti yang menyeluruh dan padu.

Sistem akauntabiliti hendaklah terdiri daripada komponen bebas berikut yang bertanggungjawab kepada Parlimen dan pembiayaan yang diperuntukkan supaya

mereka boleh bertindak secara saksama dan adil, serta bebas daripada pengaruh dan intimidasi politik:

- i. Sebuah jawatankuasa penyelia semak dan imbang terhadap Kementerian Pendidikan. Perwakilannya mestilah termasuk wakil dari ahli akademik, pendidik, sektor korporat, majlis profesional dan wakil ibu bapa. Jawatankuasa itu mesti meneliti penyelewengan dana, termasuk aktiviti mencari sewa (*rent-seeking*) dan penipuan, serta memantau pelaksanaan strategi yang dikenal pasti dalam Pelan Pembangunan Pendidikan Malaysia (MEB) 2013-2025

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-1)

- ii. Majlis perundingan pendidikan profesional yang tidak berpolitik untuk memastikan kandungan dan pelaksanaan kurikulum sejajar dengan perkembangan semasa dalam pendidikan. Reka bentuk, penilaian dan pelaksanaan kurikulum mestilah menjadi tanggungjawab pakar, cendekiawan dan pendidik sepenuhnya, dan harus merangkumi mekanisme maklum balas daripada pelajar, alumni dan wakil ibu bapa. Majlis sedemikian juga mesti memastikan kredibiliti keputusan penilaian awam dengan menyediakan perlindungan terhadap manipulasi. Matlamat majlis perundingan adalah untuk memastikan pendidikan di Malaysia setanding atau jika tidak lebih baik daripada piawaian pendidikan antarabangsa semasa.

(Megat Mohamed Amin Megat Mohamed Nor, IKRAM, Cadangan 3F-2)

- iii. Sistem ombudsman untuk menyiasat aduan mengenai penyelewengan dan salah guna kuasa dan amanah oleh birokrat dan pegawai yang memegang jawatan kanan di Kementerian Pendidikan (KPM).

(Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, Cadangan 3F-3; Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-4)

- iv. Perlindungan yang menyeluruh dan sejati mesti diberikan kepada pemberi maklumat dikalangan guru dan pelajar.

(Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3F-5)

- v. Jawatankuasa Pemilihan Bebas (Pelantikan) (ISC) yang terdiri daripada profesional yang berkelayakan untuk mentadbir pelantikan berdasarkan merit pegawai kanan, pengetua, guru pakar dan pegawai Pejabat Pendidikan Daerah. Calon hendaklah dilantik atas dasar memiliki keupayaan dan kemahiran yang diperlukan, dan bukan semata-mata untuk mengisi kekosongan jawatan. ISC juga mesti menangani pertanyaan dan keputusan mengenai pegawai, guru termasuk pengetua sekolah yang tidak berprestasi, melalui panel penyiasatan dan temu duga di lokasi.
- vi. Badan pengauditan bebas untuk menjalankan audit tahunan akaun kewangan KPM, termasuk ganti rugi ekonomi (tort, pelanggaran kontrak), penipuan kontrak, pengubahan wang haram dan penyelewengan aset, pemalsuan rekod, penipuan perolehan dan penetapan harga.

(Fiqah Roslan, *Tiada.Guru, Cadangan 3F-6*)

2. Mansuhkan AUKU.

(Lee Hao Jie, *Cadangan 3F- 7*)

Merumuskan semula undang-undang pendidikan tinggi untuk memenuhi keperluan masyarakat yang berubah-ubah. Mengembalikan semula hak pelajar universiti untuk menubuhkan kesatuan pelajar.

3. Kembalikan pendidikan sivik dan kewarganegaraan di sekolah kebangsaan.

Generasi muda mesti mengetahui hak dan peranan mereka dalam masyarakat, tempatan dan global, boleh berbincang dan berdebat secara rasional, dan mencari penyelesaian kepada perbezaan melalui dialog. Kesedaran dan kecekapan sivik sedemikian penting untuk membangun minda yang wujud bersama dan makmur bersama dalam masyarakat berbilang kaum.

(Kluster Pendidikan, *CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-8; Fiqah Roslan, Tiada Guru, Cadangan 3F-9*)

II: Pendidikan Inklusif

Keterangkuman dan ekuiti adalah elemen kunci yang harus diberi keutamaan dalam sistem pendidikan Malaysia bagi memastikan penghargaan dan penghormatan terhadap kepelbagaian sebagai jalan menuju kemampunan, kemakmuran dan keamanan, yang merupakan tujuan akhir peranan pendidikan. Penekanan yang berlebihan terhadap nilai satu etnik, bahasa dan agama semakin homogen, pandangan konformis dan pemikiran konservatif di sekolah kebangsaan, dengan mengorbankan penerimaan pelbagai budaya. Toleransi dan pengekal nilai patriarki di sekolah, seperti yang ditunjukkan dalam diskriminasi gender dan gangguan seksual yang tidak ditangani, mewujudkan persekitaran yang tidak selamat untuk pembelajaran.

4. Laksanakan dasar dan undang-undang pelbagai budaya yang menunjukkan rasa hormat, dan menghargai kepelbagaian dalam budaya, bahasa dan gender di sekolah dan institusi pembelajaran.

(Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, Cadangan 3F-10)

5. Lindungi dan kuatkuasakan hak perlembagaan rakyat Malaysia untuk mengakses pendidikan bahasa pertama.

Seperti yang dianjurkan oleh Pertubuhan Pendidikan, Saintifik dan Kebudayaan PBB (UNESCO), bahasa pertama kanak-kanak adalah medium optimum untuk mencapai celik huruf dan pembelajaran di sekolah rendah. Tindakan yang menyokong pendidikan bahasa pertama hendaklah memasukkan perkara yang berikut:

- i. Menghormati pilihan ibu bapa untuk memilih sistem sekolah vernakular.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, 3F-11).

- ii. Sistem sekolah rendah jenis kebangsaan Cina (SJKC) digemari oleh 95% ibu bapa Cina dan 20% ibu bapa Melayu, India, Orang Asal dan Orang Asli, menurut data KPM 2019–2020, manakala golongan profesional dan ibu bapa yang pernah menghadiri Sekolah mubaligh berasaskan Inggeris pada masa lalu berpendapat bahawa kurikulum dan pendekatannya lebih baik berbanding masa kini. Alumni yang cepak bertutur dalam dwibahasa daripada sekolah tersebut lebih cenderung untuk menerima etos pelbagai budaya dan mengamalkan keterbukaan dan penerimaan terhadap orang lain, aspirasi utama yang dinyatakan dalam MEB, dan dicari-cari oleh kedua-dua industri tempatan dan antarabangsa.

- iii. Mengembalikan semula sekolah bahasa Inggeris sebagai aliran bahasa alternatif dalam kalangan sekolah yang dibiayai awam untuk melahirkan guru Bahasa Inggeris yang terlatih dan cekap ke arah mempersiapkan generasi akan datang dengan penguasaan bahasa yang baik, yang akan meningkatkan daya saing pelajar Malaysia di peringkat antarabangsa serta perdagangan negara yang berdaya saing.

(G25 Malaysia, Cadangan 3F-12)

6. Sokong dasar kesaksamaan gender yang melarang diskriminasi gender.

(Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, Cadangan 3F-13)

- i. Menyediakan pendidikan berasaskan bukti mengenai gender atau hal kesihatan seksual kepada pelajar, untuk mencegah dan menghentikan budaya rogol dan gangguan seksual di institusi pendidikan.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 3F-14)

- ii. Guru dan pengetua sekolah juga perlu menjalani program pemekaan gender, termasuk diajar tentang ketidaksesuaian menjalankan pemeriksaan mengejut yang mengganggu ke atas pelajar perempuan kerana tidak bersolat.

7. Sediakan akses kepada pendidikan untuk semua kanak-kanak tanpa kerakyatan dan tidak berdokumen.

(Bina Ramanand, Family Frontiers, Cadangan 3F-15; Maalini Ramalo, DHRRA, Cadangan 3F-16)

Hak kepada pendidikan untuk semua kanak-kanak, termasuk mereka yang tidak mempunyai kewarganegaraan dan tidak berdokumen, dilindungi dalam UNCRC, yang telah diratifikasi oleh Malaysia, dan juga diiktiraf dalam Akta Kanak-Kanak 2001. Kanak-kanak ini hanya perlu menjalani proses pendaftaran sekolah sekali sahaja, bukannya permohonan tahunan, dan setelah didaftarkan, mereka harus diberi akses penuh kepada semua bentuk peluang pendidikan yang ditawarkan oleh sekolah, termasuk mengambil bahagian dalam kedua-dua aktiviti di dalam dan di luar sekolah.

Jika tidak dikawal, prasangka berterusan dan diskriminasi sosial yang dihadapi oleh pelajar ini membawa kepada bukan sahaja kehilangan pendidikan tetapi juga kesan sosioekonomi yang buruk sepanjang hayat, seperti ketidakupayaan untuk mencari rezeki, dan peningkatan risiko terjerumus ke dalam kancah jenayah dan keganasan.

III: Autonomi Sekolah & Penyahpusatan Pendidikan

Malaysia boleh dikatakan mempunyai salah satu pusat pentadbiran pendidikan terbesar di dunia, berbanding bilangan sekolah, menurut data UNESCO 2013. Sebagai teras dasar, pemusatan pendidikan di peringkat persekutuan berguna semasa pembentukan negara untuk memastikan kecekapan dalam penyampaian perkhidmatan, tetapi lima dekad kemudian, penumpuan kuasa yang berlebihan dalam KPM telah membawa kepada banyak masalah, termasuk penciptaan berlebihan struktur atas ke bawah yang terlalu birokratik, hierarki, pembaziran berganda dan pertindihan kepentingan yang kompleks di kalangan pihak berkepentingan dalam sistem pendidikan. MEB secara khusus memperuntukkan bahawa, sebagai sebahagian daripada tahap ketiga (2021–2025) transformasi pendidikan, KPM harus menunjukkan ketelusan dan akauntabiliti dengan menstruktur semula dan menyahpusatkan kuasanya.

8. Kembalikan autonomi dalam pelbagai peringkat—negeri, daerah, sekolah.

Untuk menangani jurang geografi dalam pendidikan, pembuat keputusan di peringkat negeri, daerah dan sekolah harus diberi kuasa dan kelonggaran untuk melaksanakan dasar pendidikan melalui penyelesaian berasaskan data tempatan untuk memenuhi keperluan pelajar dan masyarakat setempat.

(Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, Cadangan 3F-17)

Di peringkat sekolah, pengetua juga harus diberi kelonggaran untuk membuat perubahan di sekolah mereka bagi menangani isu kehilangan pendidikan yang tertentu, berdasarkan keperluan setempat dan status sosioekonomi pelajar. Langkah sedemikian termasuklah memasukkan program kemahiran bahasa Inggeris atau Melayu khas ke dalam kurikulum sedia ada atau menyediakan program pendidikan ibu bapa tersuai untuk membantu ibu bapa menjadi lebih berkesan dalam menyokong anak-anak mereka.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-18)

9. Jalankan inisiatif pendidikan ternyahpusat perintis untuk memulihkan autonomi sekolah.

Sekolah akademi di United Kingdom boleh menjadi rujukan untuk inisiatif progresif ini, khususnya untuk memperkasakan kedua-dua sekolah dan guru yang berprestasi tinggi dan berprestasi rendah.

(Dr. Tan Ai Mei, Cadangan 3F-19)

10. Wujudkan kurikulum sekolah tahunan, kad laporan integriti dan keselamatan yang dirangka oleh sekolah.

KPM tidak seharusnya menetapkan petunjuk prestasi utama akademik (KPI) untuk sekolah, dan prestasi sekolah tidak boleh dibandingkan sama ada di peringkat daerah atau negeri. Sekolah seharusnya boleh menetapkan KPI mereka sendiri berhubung kesejahteraan pelajar berkaitan dengan keselamatan, integriti, penyampaian pendidikan dan sumber manusia.

(Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3F-20)

11. Dedahkan data statistik dalam talian tentang profil sekolah dan laporan penyelidikan tentang pendidikan di negara ini.

Ketelusan diperlukan untuk memastikan semua keputusan berkaitan dasar pendidikan dan tindakan seterusnya yang diambil dilakukan mengikut penggubalan dan semakan.

(Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, Cadangan 3F-21)

Ini harus merangkumi kesahihan dan keterwakilan perundingan dengan pihak berkepentingan secara *geo-granular*.

12. Jadikan data yang dikumpul daripada guru boleh diakses merentas semua agensi.

Kekurangan pengumpulan data dan sistem perumahan yang padu telah mengakibatkan pertindihan permintaan yang tidak terkira banyaknya untuk data yang sama oleh bahagian pendidikan yang berbeza di seluruh peringkat persekutuan, negeri dan daerah. Ini merupakan satu pembaziran masa guru dan gangguan terhadap sesi pengajaran. Ini menjejaskan prestasi sekolah, guru dan juga pelajar.

(Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, Cadangan 3F-21)

13. Maksimumkan penyertaan awam dalam penggubalan dasar.

Ini termasuk mewujudkan perundingan kecerunan geografi dengan komuniti sekolah dan pihak berkepentingan yang pelbagai dalam pendidikan. Tetapkan proses penyertaan yang jelas dan berkesan dengan kos minimum.

(Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, Cadangan 3F-22)

14. Perkasakan persatuan ibu bapa dan guru untuk melaksanakan peranan mereka dalam menjaga kesejahteraan pelajar dan memeriksa amalan tidak teratur di sekolah.

Pinda Peraturan-Peraturan Pendidikan (Persatuan Ibu Bapa-Guru) 1998 dan Akta Pendidikan untuk membuka jalan kepada sekolah membangunkan perkongsian dengan ibu bapa, komuniti, NGO, dan menerajui transformasi sekolah seperti yang dikenal pasti dalam MEB.

(Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3F-23)

15. Baik pulih dan perbaharui sistem pembayaran KPM.

Menyahpusatkan pengeluaran kewangan untuk penyelenggaraan, pembaikan dan perolehan bangunan sekolah, dengan keperluan piawaian akauntabiliti dimulakan secara tempatan untuk menghapuskan amalan rasuah, amalan mencari sewa (*rent-seeking*) yang kini berakar dalam sistem; seperti yang diperhatikan dalam projek sekolah yang dianugerahkan kepada kontraktor yang disenaraikan dalam saluran paip Jabatan Kerja Raya.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F- 24)

16. Kaji semula kuasa eksekutif dan kecekapan profesional Pejabat Pendidikan Daerah untuk menerajui perubahan di peringkat sekolah.

Kepimpinan Pejabat Pendidikan Daerah perlu mematuhi 3C—komitmen (*commitment*), penyelarasan (*coordination*) dan komunikasi (*communication*)—untuk memastikan pembaharuan dari awal hingga selesai. Pejabat itu tidak boleh dianggap sebagai batu loncatan untuk kenaikan pantas ke jawatan kanan di KPM, satu amalan yang tampaknya telah berlaku di Jabatan Pendidikan Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-25)

IV: Pendidikan Holistik

Pendidikan dan penyampaian kurikulum mesti ditadbir sebagai satu proses pembelajaran kemanusiaan bersepadu, disokong oleh profesionalisme.

(Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3F-9)

Pengaruh politik dan ortodoks untuk mengukuhkan status quo dan kawalan politik, seperti yang diperhatikan dalam pengajaran mata pelajaran seperti sejarah, pengajian moral dan pengajian agama, mesti dihentikan.

Penilaian diperlukan untuk memberi maklum balas kepada pelajar tentang pencapaian mereka dalam kemahiran celik huruf dan sistem pengiraan, serta pengetahuan tentang kehidupan seharian, yang memerlukan pendekatan holistik terhadap pendidikan. Namun KPM terlalu memberi tumpuan kepada gred dan peperiksaan sehingga mengorbankan usaha menyemai budaya pembelajaran yang tulen di sekolah. Manakala Ujian Pencapaian Sekolah Rendah, telah dimansuhkan—bukan dengan sengaja tetapi disebabkan halangan pembelajaran yang timbul akibat wabak COVID-19— dan Pentaksiran Tingkatan Tiga (PT3), juga dibatalkan, KPM masih perlu mengubah pendekatannya secara radikal.

17. Laksanakan penilaian kompetensi piawai bagi menggantikan UPSR.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F- 25)

Pemansuhan UPSR pada 2021 memberi peluang kepada guru dan sekolah untuk menumpukan pada memulihkan autonomi dan pemilikan pembelajaran kepada pelajar, dan pengajaran kepada guru. Sebagai pengganti UPSR, kami mencadangkan KPM memperkenalkan pentaksiran peringkat kebangsaan yang dikendalikan oleh lembaga peperiksaan profesional pada tahun 5 dan 6 sekolah rendah sebagai satu cara untuk memastikan guru dan sekolah menjalankan tugas mereka dengan sewajarnya. Pelajar harus dibenarkan membuat keputusan sendiri bila hendak mengambil ujian dalam rangka masa, tanpa had diletakkan pada bilangan mengulang. Objektif utama pentaksiran bukanlah untuk mengukur kedudukan sekolah atau penggedan pelajar, tetapi untuk memastikan pelajar mencapai kecekapan asas minimum dalam bahasa, matematik dan sains untuk menjalankan aktiviti harian mereka dan membuka jalan kepada pembelajaran sepanjang hayat.

18. Bebaskan guru daripada mentaliti yang taksu gred dan galakkan mereka memainkan peranan sebagai fasilitator pembelajaran.

Daripada menekan pelajar untuk mencapai gred yang baik dan cemerlang dalam peperiksaan, guru harus berusaha untuk menjadikan pendidikan sebagai proses yang

lebih seimbang, pemupukan yang membina sahsiah dan nilai-nilai murni, di samping menyemarakkan semangat dan rasa ingin tahu dalam diri pelajar.

(*Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3F- 9*)

Menggunakan pendekatan holistik dan bersepadu dalam pembangunan sahsiah pelajar (tarbiah). Ini penting untuk menggalakkan minat, mengembangkan bakat dan merealisasikan potensi pelajar. Pelbagai teori boleh dimanfaatkan seperti pendekatan 3H (kepala, hati, tangan), melibatkan renungan kritis, mengetahui hubungan dan penglibatan fizikal, atau konsep insan rabbani (individu yang mulia dan bertakwa).

(*Megat Mohamed Amin Megat Mohamed Nor, IKRAM, Cadangan 3F- 26*)

19. Mengenai pengajaran bahasa, tumpukan kepada kemahiran dan kecekapan dan bukannya untuk lulus peperiksaan.

Majoriti pelajar SJKC tidak dapat memahami perbualan asas dalam bahasa Melayu; 60% penguasaan Bahasa Inggeris pelajar sekolah menengah adalah pada peringkat sekolah rendah; dan 30% guru Bahasa Inggeris sekolah awam hanya berjaya memperoleh minimum C3 dalam peperiksaan kelayakan guru Bahasa Inggeris 2012-13. Angka-angka suram ini menonjolkan keperluan mendesak untuk menyelaraskan semula cara bahasa diajar dalam pendidikan arus perdana. Pendidikan bahasa yang berkesan haruslah berasaskan falsafah bahasa yang diajar sebagai kemahiran hidup sepanjang hayat, dan bukannya subjek yang memerlukan kelulusan dalam peperiksaan.

(*Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F- 27*)

20. Pulihkan kurikulum sejarah, dengan penekanan kepada fakta dan penghayatan kepelbagaian.

Ini penting untuk penyembuhan, pertumbuhan dan perpaduan negara, serta meletakkan asas bagi perspektif holistik dunia dan penghargaan terhadap tamadun manusia. Manipulasi kurikulum mewujudkan ketidakpercayaan, menghalang integrasi sosial, dan menjejaskan daya saing negara. Sebagai contoh, naratif sejarah Malaysia Timur yang digariskan dalam kurikulum semasa tidak mencerminkan perjuangan rakyat sejak Persekutuan Malaysia ditubuhkan; begitu juga, sumbangan etnik Cina dan India terhadap pembangunan negara semakin terpadam daripada kurikulum sejarah.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-27)

21. Jalankan pendidikan hak asasi manusia melalui bengkel dan kerja projek di sekolah rendah sehingga ke universiti.

Ini boleh dimasukkan ke dalam kurikulum sivik dan kewarganegaraan. Selain meningkatkan kemanusiaan secara umum, ia penting untuk membendung kekejaman polis dalam masyarakat...

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 3F-28)

... dan gangguan seksual dan rogol di sekolah.

(Rusni Tajari, WAO, Cadangan 3F-29)

22. Siasat kehilangan pembelajaran dan keciciran akibat penutupan sekolah.

(Chan Yit Fei, Agora Society Malaysia, Cadangan 3F-30)

- i. Keutamaan KPM semasa dan selepas wabak adalah untuk:
 - a) Mengurangkan kesan penutupan sekolah terhadap peningkatan yang dijangka dalam kadar keciciran dan ponteng sekolah.
 - b) Mengurangkan jurang pembelajaran akibat jurang digital.
 - c) Memastikan rancangan pengajaran yang direka untuk pembelajaran dalam talian melibatkan metodologi seperti pengajaran dengan berkongsi video dan membenarkan kanak-kanak berinteraksi dengan rakan sekelas mereka dalam talian. Guru perlu disokong dengan lebih baik dalam metodologi pengajaran dalam talian.

(Srividhya Ganapathy, CRIB (Child Rights Innovation & Betterment) Foundation, Cadangan 2E-7)

- d) Mengurangkan kemudaratan kepada kesejahteraan mental pelajar akibat kehilangan pembelajaran dan pengasingan sosial.
- e) Memperkasakan sekolah untuk menjalankan kurikulum berasaskan sekolah ke arah memenuhi keperluan pembelajaran pelajar dan aspirasi masyarakat secara berkesan.
- ii. Sediakan pasukan petugas untuk menilai kesan kehilangan pembelajaran di seluruh negara, khususnya kesan terhadap kemahiran celik huruf dan sistem pengiraan pelajar. KPM boleh menggunakan strategi kurikulum berikut:

- a) Kurangkan kandungan bahan pelajaran dengan menekankan idea teras dan kandungan yang dianggap penting untuk pembelajaran masa depan.
- b) Memperkenalkan kurikulum baharu untuk membina kemahiran yang lebih baik bagi menghadapi ketidakpastian dan menggalakkan pembelajaran sepanjang hayat untuk membina daya tahan.
- c) Mentadbir program sekolah untuk membendung keciciran.
- d) Menyesuaikan kelas pemulihan mengikut kurikulum yang diselaraskan dan keperluan peribadi pelajar.

V: Guru Tidak Berprestasi & Profesionalisme Guru

Guru adalah pelopor pembaharuan pendidikan. Malangnya, ramai guru yang berkhidmat dalam sektor pendidikan awam kekurangan motivasi, kerana jaminan kenaikan pangkat automatik, hanya kerana menyandang jawatan tersebut. Ini, di samping sistem ganjaran imbuhan tahunan yang tetap, adalah sebab utama yang menyumbang kepada prestasi rendah guru dan pendidik sekolah awam. Penyingkiran guru tidak berprestasi boleh mengambil masa sehingga tiga tahun, disebabkan kerenah birokrasi yang berlebihan. Dasar Penempatan Semula Guru yang dilaksanakan sejak sedekad lalu, yang memindah-mindahkan guru kanan, penolong dan pengetua, telah menurunkan tahap sekolah ke tahap yang bermutu rendah.

Dalam tempoh empat tahun yang lalu sahaja, setiap tahun hampir 4,000 guru memilih untuk bersara awal, di mana sebilangan besar adalah guru kanan, pentadbir dan pengetua yang kecewa (data KPM 2017-2020). Untuk memulihkan taraf pendidikan dan profesion keguruan, perlu ada rombakan, daripada titik permulaan kemasukan guru dan pegawai pendidikan, kepada pelantikan dan kenaikan pangkat pemimpin pendidikan dan, yang lebih penting, penubuhan sistem ombudsman untuk menangani masalah guru-guru yang berprestasi rendah.

23. KPM dan Jabatan Perkhidmatan Awam mesti menunjukkan akauntabiliti dalam mengendalikan guru bermasalah.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-31)

Sistem pendidikan hierarki kita adalah batu penghalang utama kepada pemecatan guru yang bermasalah di sekolah. Terlalu ramai pengetua yang berhemat telah kecewa sehingga memilih untuk bersara awal, manakala yang lain tidak mempunyai pilihan

selain terus bertolak ansur dengan guru dan penolong kanan yang kurang bermotivasi untuk bekerja.

24. Kaji kuasa mutlak yang dipegang oleh Suruhanjaya Perkhidmatan Pendidikan dalam melaksanakan pengambilan, pelantikan dan kenaikan pangkat pegawai pendidikan.

(*Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3F-32*)

Guru-guru yang mempunyai rekod prestasi rendah dan tidak bermotivasi harus dikenalpasti dan dipecat dari awal. Begitu juga dengan pelantikan dan kenaikan pangkat pegawai pendidikan tidak seharusnya dipengaruhi oleh nepotisme dan naungan politik.

25. Alihkan kuasa penyiasatan yang diberikan kepada Kementerian Pendidikan kepada Ombudsman atau Panel Bebas.

(*Fiqah Roslan, Tiada.Guru, Cadangan 3F-5*)

Pelbagai kes siasatan salah laku guru telah didiamkan hanya kerana KPM mendakwa "tiada bukti." Tinjauan pemberi maklumat yang dijalankan oleh Tiada.Guru, sebuah kempen mangsa akar umbi, pemberi maklumat dan aktivis yang berpusat di Sabah, mendedahkan contoh ugutan politik dan bukti rekaan dalam beberapa siasatan ini. Mekanisme pengambilan dan pemecatan guru yang tepat pada masanya perlu digunakan demi menyelamatkan hilangnya pendidikan pelajar.

26. Pastikan guru dalam perkhidmatan mengikuti pembangunan pembelajaran profesional bulanan.

Ini mesti dilakukan melalui komuniti pembelajaran profesional di kedua-dua peringkat mata pelajaran dan profesional di sekolah, seperti yang dinyatakan dalam MEB, untuk membentuk asas pembaharuan berterusan sebagai suatu amalan.

27. Kembalikan semula dasar pembaharuan tiga tahun lesen mengajar.

Ini bagi memastikan semua guru, walaupun setelah disahkan dalam sistem kenaikan pangkat berasaskan masa automatik yang ditetapkan pada maksimum tiga tahun, kekal bermotivasi untuk terlibat dalam pembangunan pembelajaran profesional secara tetap. Ini harus digunakan untuk semua peringkat guru pendidik—baru

(DG41), kompeten (DG44), profesional (DG48) dan perunding pakar (DG52-DG54).

28. Tubuhkan badan profesional yang tidak berat sebelah untuk menilai kecekapan guru sebelum sebarang kenaikan pangkat.

Ini amat penting apabila menilai peringkat pertengahan dan kanan–DG48, DG52 dan DG54.

29. Keluarkan guru daripada perkhidmatan awam dan letakkan mereka di bawah bidang kuasa pihak berkuasa sekolah.

Memperkasakan pihak berkuasa sekolah, iaitu lembaga pengelola sekolah, untuk membuat keputusan tentang dasar pengambilan pekerja yang sesuai untuk guru, termasuk pengetua. Selain mengurangkan birokrasi kerajaan dalam perkara ini, ia juga selaras dengan visi untuk menyahpusatkan pendidikan. Lembaga mesti diketuai oleh profesional yang bereputasi, seperti yang diamalkan di Hong Kong dan EU. Pembiayaan negeri untuk sekolah mesti termasuk peruntukan untuk gaji guru, di samping pembangunan dan penyelenggaraan sekolah.

VI: Kesihatan Fizikal & Mental Pelajar

Kurikulum kesihatan sekolah rendah dan menengah dirangka untuk memberi manfaat kepada pelajar dengan kemahiran hidup sepanjang hayat dan kecekapan kesihatan yang baik. Walaupun kurikulum ini agak luas dan merangkumi topik seperti perkembangan fizikal, sosio-emosi, mental dan rohani, isu keselamatan kanak-kanak, serta pemakanan, penyakit dan pertolongan cemas, gaya hidup pelajar dan belia serta profil morbiditi telah mencatatkan trend yang membimbangkan, sebagaimana yang ditunjukkan dalam Tinjauan Kesihatan & Morbiditi Kebangsaan (NHMS) 2017. Kadar bunuh diri dalam kalangan belia juga membimbangkan. Dari Januari 2019 hingga Mei 2021, terdapat 872 kes kematian bunuh diri orang muda, dengan mereka yang berusia 15-18 tahun terdiri daripada 51% daripada jumlah 1,708 kes, menurut data polis.

30. Jadikan sistem sekolah sebagai bahagian penting dalam sistem kesihatan mental negara.

(Chan Yit Fei, Agora Society Malaysia, Cadangan 3F- 33)

- i. Wujudkan sistem kesihatan mental yang berfungsi dalam setiap sekolah atau dalam daerah yang menyelia sekolah, yang termasuk kemudahan kaunseling yang selamat.
- ii. Kaunselor awam, termasuk guru, mesti terlatih dalam mengenal pasti gejala masalah mental dan mesti menjalin rangkaian dengan kaunselor profesional, ahli psikologi klinikal dan psikiatri.
- iii. Menjalankan program di sekolah untuk mendidik pelajar, ibu bapa dan masyarakat.
- iv. Berikan sokongan yang sewajarnya kepada kumpulan yang kurang bernasib baik, termasuk kanak-kanak migran tanpa dokumen atau tanpa kerakyatan, dan wujudkan platform yang mudah diakses untuk melaporkan rungutan.

31. Sekolah hendaklah menubuhkan Jawatankuasa Program Kesihatan Pelajar.

(Chan Yit Fei, *Agora Society Malaysia*, Cadangans 3F-33 & 34)

Kementerian kesihatan, belia dan pendidikan mesti bekerjasama mewujudkan sistem pemantauan dan sokongan kesihatan untuk pelajar. Menugaskan pegawai kesihatan untuk bekerjasama dengan sekolah dan klinik kerajaan daerah dalam program kesihatan untuk melengkapkan pelajar dengan kecelikan dan amalan kesihatan yang baik untuk memerangi obesiti, pembantutan, kekurangan zat makanan dan masalah mental.

32. Ambil guru terlatih profesional untuk mengajar mata pelajaran pendidikan jasmani dan kesihatan.

Hentikan amalan *ad hoc* menggantikan waktu pelajaran pendidikan kesihatan atau jasmani dengan mata pelajaran lain, atau menugaskan guru bukan opsyen (iaitu guru yang belum menjalani latihan formal dalam mata pelajaran tertentu) untuk mengajar mata pelajaran ini.

33. Ambil pendekatan proses sistemik untuk menangani kekurangan ketahanan diri pelajar, termasuk isu kesihatan mental.

Langkah sedemikian boleh termasuk kelas dalam talian, persekitaran sekolah yang penyayang dan melengkapkan ibu bapa dengan pengetahuan tentang perkembangan kanak-kanak dan remaja.

VII: Penjagaan Awal Kanak-Kanak

Sebelum wabak COVID-19, terdapat hanya 4,812 pusat jagaan kanak-kanak berdaftar, kadar pendaftaran hampir 10%, yang terendah di ASEAN. Pendidikan awal penjagaan kanak-kanak (ECCE) berkualiti rendah menyebabkan kanak-kanak berisiko mengalami tekanan toksik, penderaan, pengabaian dan kelemahan pendidikan.

34. Wujudkan Sistem Pendidikan Asuhan Kanak-Kanak Awal yang bersepadu dan menyeluruh.

Kanak-kanak di bawah umur lima tahun merangkumi 8% (2.6 juta) daripada jumlah penduduk di Malaysia. Untuk membolehkan negara yang stabil dan maju dari segi ekonomi, Malaysia mesti melabur dalam membina infrastruktur sistem ECCE yang berkualiti tinggi, berpatutan dan boleh diakses, kerana asas awal yang kukuh dalam pembangunan fizikal, sosio-emosi, bahasa dan kognitif, serta pemakanan dan kesihatan dibentuk semasa tahun awal kanak-kanak.

(Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, Cadangan 3F-35)

- i. Letakkan semua jenis institusi ECCE, termasuk institusi swasta, di bawah satu agensi.
- ii. Semak semula kurikulum agar menjadi holistik. Libatkan kanak-kanak melalui permainan, mainan, alam semula jadi atau projek dan bukannya pendekatan akademik berformula, dan pastikan dasar pendidikan bebas daripada indoktrinasi agama.
- iii. Utamakan pembangunan alternatif, model penjagaan kanak-kanak berasaskan komuniti, seperti kumpulan permainan keluarga, perpustakaan mainan komuniti, rumah dan pusat jagaan kanak-kanak berasaskan keluarga dalam kawasan kejiranan, terutamanya flat Projek Perumahan Rakyat.
- iv. Merangka Polisi Perlindungan Kanak-Kanak Wajib.
- v. Menggubal undang-undang Profesion ECCE yang menetapkan kelayakan minimum untuk guru prasekolah dan penyedia penjagaan. Menubuhkan badan kawal selia profesional ECCE yang bebas untuk mengawasi pembangunan penyedia penjagaan dan guru prasekolah.
- vi. Bina perkongsian dengan NGO dan sektor korporat untuk menjangkau komuniti terpinggir dan terpencil.

Kata-kata Penutup

Untuk merombak sistem pendidikan negara, kita memerlukan profesionalisme, akauntabiliti dan integriti dalam kepimpinan. Ini memerlukan ketelusan, penyertaan maksimum pihak berkepentingan, dan penyahpusatan kuasa dan pendidikan di peringkat struktur dan sistemik. Perkara yang paling mendesak adalah menghapuskan politik kepartian daripada pendidikan.

3g: Demokrasi Tempatan

Pengenalan

Daripada tiga peringkat kerajaan—kerajaan persekutuan, negeri dan tempatan—kerajaan tempatan (bandar raya, majlis perbandaran dan daerah) mempunyai pengaruh dan kesan paling langsung ke atas kehidupan seharian masyarakat umum. Pihak berkuasa tempatan memainkan peranan penting dalam mengurus proses pembangunan di peringkat tempatan sambil berpegang kepada prinsip asas demokrasi dan kecekapan pentadbiran, dan memastikan pembangunan sosial dan ekonomi rakyat dan kawasan dalam bidang kuasanya. Kerajaan tempatan merupakan penjaga pintu terakhir untuk projek-projek yang sama ada akan meningkatkan kehidupan orang ramai atau membawa akibat yang buruk. Oleh itu, maklum balas yang berterusan dan penglibatan awam penting untuk memastikan tindakan mereka mendapat persetujuan masyarakat setempat. Malangnya, ketiadaan pilihan raya kerajaan tempatan menjadikan ini satu cabaran, setidak-tidaknya mustahil untuk prinsip-prinsip seperti penyertaan awam, ketelusan dan perwakilan tempatan menjadi hak prerogatif.

I: Perwakilan Tempatan

Sepatutnya "tiada cukai tanpa perwakilan". Pada masa ini, ahli majlis tempatan dilantik oleh parti politik yang memerintah dan mewakili kepentingan ahli politik dan parti yang melantik mereka. Kepentingan ini mungkin bercanggah dengan penduduk, yang sepatutnya menerima perkhidmatan ahli majlis yang dilantik ini. Pelantikan datuk bandar dan ketua majlis juga berdasarkan naungan politik.

1. Kembalikan semula pilihan raya majlis tempatan.

(Wong Tsu Soon, *Agora Society Malaysia*, Cadangan 3G-1; Fork Yow Leong, *Cadangan 3G-2*)

- i. Kembalikan semula pilihan raya majlis tempatan, yang telah dimansuhkan secara rasmi di bawah Akta Kerajaan Tempatan 1976 (LGA).
- ii. Sehingga perundangan itu dikembalikan secara rasmi, adakan pilihan raya sementara, dengan calon yang menang dilantik sebagai ahli majlis dengan kuasa Menteri Besar.

- iii. Sertakan pemilihan Datuk Bandar sebagai sebahagian daripada pilihan raya tempatan.

II: Kebebasan Maklumat & Penyertaan Awam

Penyertaan orang ramai dalam hal ehwal tempatan bermula dengan ketersediaan maklumat. Demokrasi tempatan hanya boleh terjadi apabila rakyat diberi maklumat yang mencukupi untuk memberikan maklum balas kepada pembuat dasar. Kerajaan tempatan di Malaysia lambat menerima budaya data terbuka dan inisiatif data terbuka. Selain itu, undang-undang kerahsiaan seperti Akta Rahsia Rasmi 1972 tidak menyokong persekitaran yang selamat untuk data terbuka dan perkongsian data yang telus. Sebaliknya, undang-undang sebegini membolehkan pihak korup tertentu menahan maklumat daripada orang ramai yang sebaliknya boleh membantu memastikan kerajaan yang telus dan bertanggungjawab.

2. Sediakan maklumat kepada orang ramai melalui perubahan dasar dan perundangan.

(Jaslin Nadia, DHRRA Malaysia, Cadangan 3G-3; Danesh Prakash Chacko, Tindak Malaysia, Cadangan 3G-4)

- i. Mewujudkan dasar data terbuka, mewajibkan semua peringkat kerajaan untuk menerbitkan maklumat penting secara sukarela. Majlis tempatan mesti menerbitkan senarai maklumat data terbuka secara berkala dalam format yang boleh diakses oleh semua.
- ii. Menggubal undang-undang Kebebasan Maklumat (FOI) di peringkat persekutuan untuk mengekalkan hak individu awam untuk meminta maklumat yang berkepentingan awam, dan mengurangkan kesamaran dan cara sewenang-wenang dalam kriteria untuk penyiaran data terbuka.
- iii. Langgan Perkongsian Kerajaan Terbuka dan guna pakai rangka kerja prinsip dan amalan mereka.
- iv. Menggalakkan penyertaan awam dalam belanjawan tahunan majlis tempatan melalui belanjawan penyertaan, dan mematuhi prinsip yang ditetapkan oleh Perkongsian Belanjawan Antarabangsa.

Kata-kata Penutup

Dua item tindakan utama mengenai demokrasi tempatan ini akan meningkatkan penyertaan awam dan memupuk penglibatan masyarakat yang lebih besar dalam usaha penyampaian perkhidmatan majlis tempatan. Perkongsian data terbuka dalam ekosistem kerajaan tempatan menggalakkan ketelusan, di samping menggalakkan pemakaian amalan kerja yang lebih holistik dan inklusif. Pendekatan pelbagai disiplin dan pelbagai pihak diperlukan untuk menyelesaikan masalah pelbagai dimensi semasa merangkumi perubahan iklim, Revolusi Perindustrian Keempat dan wabak. Kerajaan tempatan tidak lagi boleh bekerja untuk rakyat sahaja—mereka perlu bekerjasama dengan rakyat.

3h: Buruh

Pengenalan

Undang-undang buruh Malaysia adalah hasil daripada usaha bekas kerajaan kolonial British untuk menghapuskan komunis militan semasa era gerakan buruh selepas perang. Ordinan Kesatuan Sekerja 1940, khususnya, telah disemak beberapa kali (sehingga 1950) untuk mewajibkan pendaftaran kesatuan sekerja dan pengasingan mereka ke dalam kategori perdagangan, perindustrian dan pekerjaan, dengan tujuan memecahbelahkan dan melemahkan kesatuan sekerja am yang disokong oleh rakyat.

Selepas merdeka, kerajaan Malaya menggantikan Ordinan tersebut dengan Akta Kesatuan Sekerja 1959 tetapi mengekalkan keterbatasan peruntukan tersebut. Penindasan perundangan berterusan selepas pembentukan Malaysia dengan penggubalan Akta Perhubungan Perusahaan 1967, yang diluluskan berdasarkan ciri-ciri terbatasi Akta Kesatuan Sekerja. Satu lagi undang-undang, Akta Pekerjaan 1955, yang digubal sebelum merdeka, mengandungi banyak ciri-ciri diskriminasi dan tidak mempunyai perlindungan yang mencukupi untuk melindungi pekerja daripada kerja paksa.

Di samping sekatan perundangan terhadap hak mereka, pekerja di Malaysia berdepan dengan masalah ekonomi. Penswastaan perkhidmatan awam yang berlaku pada tahun 1990-an menyebabkan sistem kontrak dikenakan ke atas pekerja yang bekerja di peringkat terendah perkhidmatan ini. Sistem kontrak untuk perkhidmatan sokongan (cth. pekerja pembersihan dan pengawal) di premis awam (cth. sekolah dan hospital) memberi manfaat kepada kontraktor, dan selama bertahun-tahun, telah mengakibatkan kemerosotan dari segi layanan dan keadaan kerja untuk pekerja perkhidmatan yang bekerja di bawah sistem tersebut —sebagai contoh, mereka telah kehilangan faedah dan hak asasi buruh seperti kenaikan tahunan dan jaminan pekerjaan, kerana mereka diambil bekerja oleh entiti swasta dengan tiga tahun tempoh pusing ganti.

Mereka juga tidak mempunyai cuti sakit atau cuti tahunan—sekiranya mereka ingin mengambil cuti, mereka mesti menanggung sendiri kos kewangan untuk membayar pampasan gaji pekerja gantian sepanjang tempoh mereka bercuti. Penyelewengan berleluasa di seluruh negara; tidak terkira banyaknya kes majikan yang tidak mencarum kepada Kumpulan Wang Simpanan Pekerja dan Pertubuhan Keselamatan

Sosial, tidak membayar kadar bekerja lebih masa dengan secukupnya, memotong gaji secara tidak sah, dan mengambil pekerja melebihi umur persaraan, antara lainnya. Wabak COVID-19 telah mendedahkan sistem yang rapuh ini, kerana bukan sahaja pekerja perkhidmatan ini tidak diiktiraf sebagai barisan hadapan dan diberi faedah dan perlindungan seperti peralatan perlindungan diri, mereka juga dikenakan beban kerja yang lebih berat. Sistem semasa juga memihak kepada kronisme dan dimanipulasi oleh elit politik korup tertentu untuk menghargai kesetiaan politik. Proses perolehan tidak telus dan tiada akauntabiliti. Kebergantungan kepada kontraktor kononnya diwajibkan atas nama penjimatan kos, kecekapan dan peningkatan kualiti perkhidmatan.

I: Hak Kebebasan untuk Berpersatuan

Akta Kesatuan Sekerja mestilah sebuah undang-undang yang menggalakkan dan melindungi hak semua pekerja dalam semua perdagangan, tanpa mengira kewarganegaraan, gender atau pekerjaan, untuk mempertahankan hak mereka membentuk kesatuan sekerja pilihan mereka. Pada masa ini undang-undang ini menyekat pembentukan kesatuan sekerja dan mengecualikan ramai pekerja daripada membentuk dan menyertai kesatuan sekerja.

1. Pinda Akta Kesatuan Sekerja 1959 untuk menghapuskan halangan kepada penubuhan organisasi dan mengukuhkan peranan Badan Kehakiman ke atas Eksekutif.

- i. Hapuskan sekatan bahawa kesatuan sekerja hanya boleh mendaftar mengikut perdagangan, industri dan pekerjaan mereka, dan menurunkan ambang penggabungan kesatuan sekerja.
- ii. Kuasa Ketua Pengarah Kesatuan Sekerja hendaklah dihadkan kepada pendaftaran kesatuan sekerja dan tugas pentadbiran lain.
- iii. Pendaftaran kesatuan hendaklah dilakukan dalam tempoh 30 hari.
- iv. Penggantungan kesatuan sekerja hendaklah dirujuk kepada mahkamah.
- v. Peruntukan undang-undang untuk mogok hendaklah mengikut piawaian buruh antarabangsa.
- vi. Bukan warganegara harus diberi hak untuk menjadi pegawai kesatuan sekerja selepas mereka bekerja secara sah selama satu tahun.
- vii. Kesatuan mesti boleh bergabung melalui mesyuarat agung tanpa perlu terlebih dahulu mendapatkan kelulusan kerajaan.

(Ng Yap Hwa, Labour Law Reform Coalition, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 3 Oktober 2021)

2. Pinda IRA untuk menghapuskan semua halangan kepada kebebasan berserikat dan berhimpun pekerja.

- i. Hapuskan sekatan di bawah Seksyen 9(1) Akta Perhubungan Perusahaan 1967 bahawa kesatuan sekerja hanya boleh mendapatkan pengiktirafan daripada majikan mengikut kategori pekerja, seperti eksekutif, pengurusan, sulit dan profesional.
- ii. Pinda Seksyen 9(4A) (b) Akta Perhubungan Perusahaan 1967, yang meliputi kuasa Ketua Pengarah untuk mengesahkan peratusan sokongan pekerja untuk kesatuan sekerja, untuk memastikan bahawa keputusan ditentukan oleh bilangan undi yang dibuang, sama ada untuk atau terhadap kesatuan sekerja, bukannya dengan memfaktorkan jumlah pekerja, iaitu dengan mengira bilangan undi tidak dibuang sebagai 'undi' terhadap kesatuan.
- iii. Pinda seksyen dalam Akta yang mengawal mogok dan amalan piket supaya diselaraskan dengan piawaian buruh antarabangsa.

(Ng Yap Hwa, Labour Law Reform Coalition, Mesyuarat Dasar Dialog Awam, 3 Oktober 2021)

II: Hak untuk Bekerja, Mendapat Faedah & Tempat Kerja Lebih Selamat

“Kerja yang layak untuk semua” merupakan prinsip panduan ILO yang terutama mementingkan ketersediaan dan penyediaan pekerjaan dengan syarat kebebasan, kesaksamaan, keselamatan dan maruah manusia. Prinsip tersebut menetapkan piawaian amalan buruh dan memastikan kepentingan semua pekerja dilindungi, tanpa mengira kewarganegaraan mereka. Kerja yang layak ditakrifkan oleh ILO sebagai "kerja yang produktif, memberikan pendapatan yang adil dengan keselamatan dan perlindungan sosial, melindungi hak asasi, menawarkan kesaksamaan peluang dan layanan, prospek untuk pembangunan peribadi dan peluang untuk pengiktirafan dan suara anda didengari.”. Jika pekerjaan layak untuk semua, tidak akan ada masalah pekerja tempatan menolak jenis kerja tertentu, yang pekerja asing sangat bersedia untuk melakukannya sehingga mereka dieksploitasi.

3. Pinda Akta Pekerjaan 1955 untuk mendorong tempat kerja mematuhi piawaian kerja yang baik, seperti yang ditakrifkan oleh ILO.

- i. Meliputi semua pekerja, baik tempatan dan migran, serta pasangan warga Malaysia yang berwarganegara asing dan pelarian yang bekerja, tanpa mengira tahap gaji mereka.
- ii. Pinda takrif undang-undang semasa tentang minggu kerja; mengurangkannya daripada 48 jam kepada 40.
- iii. Menyediakan 98 hari cuti bersalin bergaji dan 7 hari cuti paterniti bergaji.
- iv. Melarang semua bentuk diskriminasi, seperti gender, etnik, seksualiti dan umur.
- v. Melaksanakan dan menguatkuasakan sepenuhnya kod kelakuan tempat kerja untuk membendung gangguan seksual. Kod ini harus merangkumi mekanisme pembetulan yang betul dan jelas untuk mangsa, dan menguatkuasakan hukuman yang tegas ke atas pelaku.
- vi. Mansuhkan peruntukan untuk kontraktor buruh.
- vii. Pinda istilah diskriminasi yang terkandung dalam klausa dalam Jadual Pertama Akta dan gantikan "pembantu rumah" dengan "pekerja domestik".

(Irene Xavier, Persatuan Sahabat Wanita Selangor, Cadangan 3H-1)

4. Mansuhkan buruh kontrak dalam perkhidmatan awam.

- i. Menyerap sepenuhnya pekerja perkhidmatan sokongan di premis awam sebagai kakitangan kerajaan sepenuh masa. Pekerjaan langsung akan menjamin hak pekerja ini dan memastikan mereka menerima faedah yang sama seperti penjawat awam lain di bawah pekerjaan langsung, seperti doktor dan guru.
- ii. Kawal selia proses perolehan, termasuk pelantikan ahli lembaga pengarah, untuk memastikan ketelusan.
- iii. Haramkan semua subkontrak.
- iv. Mulakan pembaharuan undang-undang, seperti penghapusan undang-undang kerahsiaan dan merekrut pihak luar sebagai pemantau.
- v. Mulakan pembaharuan operasi, seperti menyenarai hitamkan kontraktor yang melanggar hak pekerja dan menguatkuasakan pembatalan wang bon daripada kontraktor sebagai bayaran keselamatan untuk pekerja.

(Danial Hakeem, Jaringan Pekerja Kontrak Kerajaan, Cadangan 3H-2)

5. Pastikan masa depan yang lebih baik untuk warga Malaysia yang bekerja dalam kategori pendapatan rendah melalui perundangan yang mengutamakan pekerja warga Malaysia.

(The Tamil Foundation/Group of Concerned Citizens, Cadangan 3H-3)

- i. Isi kekurangan buruh di negara ini melalui undang-undang yang mengawal pengambilan warga tempatan Malaysia dalam semua kategori pekerjaan, sama ada mahir, separuh mahir atau tidak mahir.
- ii. Hadkan pengambilan pekerja asing kepada sektor yang mengalami kekurangan buruh yang teruk tanpa menjejaskan gaji pekerja tempatan.
- iii. Menubuhkan jabatan kerajaan yang bertindak balas terhadap kekurangan buruh dengan memahirkan semula dan melatih semula pekerja tempatan, terutamanya warga India Malaysia, untuk memenuhi tuntutan ini. Mengelola pergerakan pekerja ladang yang berpindah dari luar bandar ke bandar dengan melatih dan melengkapkan mereka dengan kemahiran baharu yang relevan untuk pekerjaan di bandar.

(Workers Union; The Tamil Foundation/EWRF, Cadangan 3H-4)

6. Kuatkuasa undang-undang buruh untuk melindungi pekerja asing daripada eksploitasi.

(Irene Xavier, Persatuan Sahabat Wanita Selangor, Cadangan 3H-1)

3i: Kesihatan

Pengenalan

KKM memikul tanggungjawab terbesar ke atas prestasi dan fungsi penyampaian kesihatan awam. KKM memenuhi tanggungjawab ini dengan menjalankan pelbagai strategi dan perkhidmatan intervensi yang berpusat pada penjagaan pencegahan (iaitu program imunisasi) dan kawalan penyakit, daripada penjagaan primer hingga ke peringkat tinggi. Perancangan dan penyelarasan jangka pendek, sederhana dan panjang diperlukan untuk menghasilkan kesihatan yang lebih baik untuk penduduk.

Wabak COVID-19 telah mendedahkan dan menguji daya tahan sistem kesihatan, terutamanya sektor penjagaan kesihatan awam. Pembiayaan dan pelaburan yang tidak mencukupi dalam pembangunan infrastruktur sejak dua dekad yang lalu, ditambah dengan kekurangan perancangan untuk sumber manusia dalam sektor awam, dizahirkan dalam kadar penghunian katil yang tinggi di hospital awam utama – masalah yang telah wujud sebelum wabak, dan malahan diburukkan lagi ketika wabak melanda – serta insiden Hartal Doktor Kontrak,, iaitu mogok pekerja di seluruh negara yang dianjurkan oleh pegawai perubatan muda sebagai protes terhadap pelantikan sistem kontrak kerajaan.

Kesihatan penduduk Malaysia juga berisiko disebabkan peningkatan trend dan beban penyakit tidak berjangkit. Sekiranya kerajaan dan masyarakat meneruskan pendekatan segalanya seperti biasa, keadaan akan merosot dan, lebih teruk, bahkan beransur teruk ditambah dengan sokongan yang sedikit atau tidak mencukupi. Status quo jelas tidak mampan, dan rancangan untuk menambah baik dan mengukuhkan sistem kesihatan mesti dilaksanakan mulai sekarang. Terdapat jurang yang besar untuk dirapatkan, terutamanya dalam menjalankan aspek penjagaan kesihatan primer.

I: Pelaburan dalam Kesihatan Awam & Penjagaan Kesihatan Awam

Dari 2009 hingga 2019, pembiayaan kesihatan awam untuk KKM terbantut pada sekitar 2% daripada KDNK. Kesihatan merangkumi hanya 8.5% daripada jumlah perbelanjaan kerajaan pada 2018, lebih sedikit daripada separuh kadar negara berpendapatan sederhana atas yang serupa seperti Thailand dan Afrika Selatan, yang

berkisar antara 13% hingga 15%. Kadar yang rendah ini tidak bermakna rakyat Malaysia lebih sihat, oleh itu memerlukan lebih sedikit sumber kesihatan; Sebaliknya, peruntukan kesihatan yang rendah secara langsung menyumbang kepada tekanan keterlaluan terhadap sistem kesihatan awam. Seperti yang diakui oleh Ketua Pengarah Kesihatan, Dr. Noor Hisham Abdullah, dalam laporan berita 2019: “Kami pada masa ini kekurangan dana, kekurangan kakitangan, kurang gaji, terlalu banyak bekerja, terlalu sibuk dan terlalu sesak dengan pesakit.” Dalam manifesto pilihan raya umum 2018, gabungan Pakatan Harapan telah menjanjikan peruntukan 4% daripada KDNK untuk KKM; ini adalah titik permulaan yang baik untuk menangani situasi pembiayaan kronik dalam sektor kesihatan awam.

1. Utamakan kesihatan dengan menyalurkan belanjawan melebihi 4% daripada keluaran dalam negara kasar.

- i. Tingkatkan dengan bermakna belanjawan untuk KKM dengan serta-merta. Pembiayaan daripada belanjawan ini hendaklah berasingan daripada dana COVID-19.
- ii. Sasarkan perbelanjaan kesihatan awam KDNK sebanyak 4% dalam tempoh lima tahun, dan tingkatkannya selepas itu.

(Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia/People’s Health Forum, Cadangan 3I-1)

2. Pastikan ekuiti dalam pembiayaan penjagaan kesihatan dengan melaksanakan mekanisme subsidi silang berdasarkan prinsip percukaian progresif.

“Upah sosial” dalam bentuk penjagaan kesihatan bersubsidi mesti dinaikkan kerana gaji purata pekerja di Malaysia adalah rendah--hanya kira-kira satu perenam daripada gaji di negara barat. Sebarang skim yang memerlukan mereka membayar lebih untuk kesihatan adalah tidak adil.

(Dr. Jeyakumar Devaraj, People’s Health Forum, Cadangan 3I-2)

- i. Menolak skim pembiayaan kesihatan yang bergantung kepada dana daripada orang awam melalui caruman mandatori yang serupa dengan Kumpulan Wang Simpanan Pekerja, atau skim insurans kesihatan mandatori.
- ii. Meningkatkan pendapatan cukai daripada golongan terkaya dalam masyarakat dan syarikat untuk meningkatkan dana yang tersedia untuk pembiayaan penjagaan kesihatan.

II: Kapasiti & Pembangunan Penjagaan Kesihatan dalam Sektor Awam

Keadaan yang sangat sesak dan tempoh menunggu yang lama untuk perkhidmatan penjagaan kesihatan di hospital kerajaan dan klinik kesihatan masih menjadi perkara biasa, seperti yang ditunjukkan dalam kadar penghunian katil yang meningkat melebihi 70% di semua hospital negeri pada 2019, walaupun sebelum wabak COVID-19. Selain tenaga kerja penjagaan kesihatan, kemudahan penjagaan kesihatan dan kapasiti fizikal mesti diperluaskan untuk menampung dan memenuhi permintaan tempatan, terutamanya di kawasan bandar di mana lebih tiga perempat penduduk bermastautin. Dalam beberapa tahun kebelakangan ini, bilangan hospital di sektor swasta telah berkembang pesat sebagai tindak balas kepada permintaan penjagaan kesihatan yang melonjak ini. Sehingga 2019, terdapat lebih banyak hospital swasta (208) berbanding hospital awam (154). Namun begitu, penjagaan kesihatan swasta bukanlah penyelesaian yang mampan kerana ramai golongan kelas menengah rendah dan berpendapatan rendah tidak mampu membayar yuran hospital swasta. Justeru, adalah menjadi tanggungjawab kerajaan untuk memikul beban menyediakan jaringan keselamatan sosial untuk masyarakat bandar. Selain itu, penubuhan lebih banyak hospital swasta berfungsi untuk menggalakkan lebih ramai pakar berhijrah daripada sektor awam untuk bekerja di hospital-hospital ini, sehingga menjejaskan latihan dan penjagaan kesihatan di hospital awam.

3. Kenakan moratorium ke atas hospital swasta baharu.

Ini termasuk larangan pembesaran katil di hospital swasta sedia ada.

(Dr. Jeyakumar Devaraj, People's Health Forum, Cadangan 3I-3)

4. Bina lebih banyak hospital di kawasan bandar.

Membina lebih banyak hospital atau mengembangkan yang sedia ada di kawasan bandar, di mana terdapat permintaan yang lebih besar untuk penjagaan kesihatan.

(Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia/People's Health Forum, Cadangan 3I-4)

III: Kelestarian Tenaga Kerja Kesihatan

Salah satu matlamat terpenting dalam membina semula pasca-wabak adalah untuk menjaga kesihatan kolektif dan kesejahteraan Rakyat. Ini tidak boleh dicapai tanpa mengukuhkan asas sistem penjagaan kesihatan awam, iaitu tenaga kerjanya, yang kini mengalami tekanan yang luar biasa akibat krisis kesihatan. Ringkasnya, kita perlu

memberi tumpuan kepada dua perkara: meningkatkan bekalan kakitangan kesihatan awam untuk mengisi kekosongan yang ada, dan menambah baik pengekalan mereka dalam sistem awam, dengan matlamat utama untuk mewujudkan tenaga kerja yang bermoral tinggi yang boleh menyumbang ke arah penjagaan kesihatan perkhidmatan yang tekal.

5. Pengecualian pengambilan kakitangan kesihatan daripada Dasar Pengoptimuman Sumber Manusia.

Semua pelantikan kakitangan penjagaan kesihatan awam pada masa ini diuruskan oleh Jabatan Perkhidmatan Awam, dan oleh itu terikat dengan Dasar Pengoptimuman Sumber Manusia oleh Jabatan tersebut, yang mengandungi arahan untuk mengurangkan bilangan penjawat awam sebanyak 1%. Di bawah dasar ini, pelantikan baharu hanya boleh dilaksanakan secara bergilir-gilir. Rayuan telah dibuat oleh KKM kepada Jabatan Perkhidmatan Awam pada 2019 agar kakitangan penjagaan kesihatan dikecualikan daripada dasar pengambilan ini. Ini harus dilaksanakan segera untuk membolehkan lebih ramai pengambilan kakitangan penjagaan kesihatan, untuk mengatasi kekurangan pekerja penjagaan kesihatan dan menghentikan kemerosotan kualiti dalam penyampaian perkhidmatan kesihatan awam.

(Dr. Chee Heng Leng, Citizens' Health Initiative/People's Health Forum, Cadangan 3I-5)

6. Tubuhkan Suruhanjaya Perkhidmatan Kesihatan Awam untuk memperkenalkan sistem kenaikan pangkat yang telus.

Pengekalan kakitangan yang lemah dan kadar peralihan yang tinggi daripada sektor awam kepada sektor swasta terus memacu krisis tenaga kerja lebih jauh, menyebabkan kerencatan dalam perkhidmatan yang memberi kesan kepada kebanyakan rakyat Malaysia.

(Dr. Chee Heng Leng, Citizens' Health Initiative/People's Health Forum, Cadangan 3I-6)

IV: Penjagaan Kesihatan Utama

Pada 2019, Tinjauan Kesihatan dan Morbiditi Kebangsaan melaporkan trend penyakit tidak berjangkit (NCD) yang semakin teruk, mencerminkan kadar obesiti, kencing manis, darah tinggi dan kolesterol tinggi yang memuncak. Berdasarkan sejarah lampau, kemasukan hospital berkaitan NCD adalah beban yang ketara ke atas perkhidmatan penjagaan tertuari, dan trend ini diunjurkan bertambah buruk dengan perkembangan populasi warga emas. Akibatnya, kerajaan perlu menangani

persaingan permintaan terhadap perkhidmatan awam, walaupun kos penjagaan meningkat secara mendadak. Pada masa ini, kira-kira separuh daripada belanjawan KKM digunakan untuk penjagaan tertuari, yang pada asasnya merupakan kategori belanjawan terbesar, dianggarkan menelan belanja RM14.4 bilion pada 2019. Krisis ini memberi peluang untuk meningkatkan peranan penjagaan primer sebagai asas penjagaan kesihatan masyarakat, dengan memberikan nasihat dan pemeriksaan kesihatan yang tepat pada masanya melalui hubungan kepercayaan yang terjalin antara pesakit dan pengamal am (GP) mereka. Apabila populasi bertambah dan beban penyakit kronik meningkat, menggalakkan amalan melawat doktor yang sama, adalah amat penting dalam merangkum faedah kesinambungan penjagaan dalam masyarakat.

7. Laksanakan Sistem Doktor Keluarga.

KKM harus melaksanakan sistem doktor keluarga dengan rangka kerja dasar yang menyokong penyelarasan yang lebih baik dalam promosi kesihatan, advokasi pesakit, pencegahan penyakit dan penjagaan akhir hayat. Pada masa ini, 70% daripada GP berada dalam sektor swasta, tetapi sebahagian besar juga telah mendaftar untuk program ProtectHealth PeKaB40, satu inisiatif penjagaan kesihatan yang memberi tumpuan kepada pengesanan awal dan pencegahan penyakit tidak berjangkit dalam kalangan masyarakat berpendapatan rendah, yang melengkapkan klinik kerajaan pesakit luar yang sering terbeban. Belanjawan untuk program penjagaan primer awam tersebut harus ditingkatkan dengan sewajarnya.

(Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia/People's Health Forum, Cadangan 3I-7)

8. Integrasikan perkhidmatan penjagaan primer swasta dan awam.

Memperkenalkan sistem pembiayaan kapitasi untuk perkhidmatan penjagaan primer, di mana GP swasta dikontrak dan dibiayai oleh KKM untuk menampung dan merawat sebilangan pesakit dalam tempoh masa dan dalam lokasi geografi yang ditentukan, mengikut tempat amalan mereka. Dengan cara ini, GP mempunyai "pesakit yang terjamin", membolehkan mereka meluangkan masa yang mencukupi untuk strategi pencegahan kesihatan serta memacu kecemerlangan dalam pengurusan penyakit kronik penduduk.

(Dr. Chee Heng Leng, Citizens' Health Initiative/People's Health Forum, Cadangan 3I-8)

V: Penjagaan Sosial & Inklusif

Negara ini telah menyaksikan peningkatan kes bunuh diri terutamanya semasa wabak, dengan 83.5% daripada 1,708 kes bunuh diri yang dilaporkan antara 2019 dan Mei 2021 terdiri daripada wanita. Lebih separuh daripada kematian bunuh diri adalah individu berumur antara 15 dan 18 tahun. Ini adalah sebahagian daripada trend jangka panjang kerana komuniti terus berdepan dengan kesan berganda daripada kesan psikososial dan ekonomi.

9. Rangka pelan tindakan menyeluruh untuk kesihatan mental dan sokongan psikososial untuk wanita.

Wabak COVID-19 telah memberi kesan yang mendalam kepada wanita, yang kebanyakannya telah terbeban dan terjejas teruk, baik di tempat kerja (terutamanya dalam sektor kesihatan dan sosial) serta di rumah. Peningkatan beban kerja akibat langkah sekatan perjalanan dan kuarantin, di samping perlu mengimbangi pelbagai peranan, telah memburukkan lagi masalah kesihatan mental wanita. Dalam memetakan tindak balas krisis terhadap wabak ini, Kerajaan mesti memastikan bahawa akses yang mencukupi kepada sumber sokongan psikososial yang disasarkan kepada wanita disediakan dan diperkukuh, selain menunjukkan kebolehsuaian dan tindak balas pantas, dan bahawa dasar kesihatan semasa dan masa depan termasuk kebimbangan wanita sebagai satu pertimbangan utama.

- i. Tingkatkan bilangan pakar psikiatri, kaunselor bertauliah dan ahli psikologi klinikal.
- ii. Tingkatkan akses kepada perkhidmatan dan rawatan kesihatan mental yang menyasarkan wanita yang rentan.

(Dr. Roohaida Othman, IKRAM, Cadangan 3I-9)

10. Gunakan pendekatan sejagat dalam kesihatan yang menumpukan migran.

Penjagaan yang bersifat inklusif juga bermakna menekankan kesihatan migran.

- i. Gantikan pendekatan keselamatan yang berlebihan dengan penglibatan sejagat dalam menguruskan penjagaan kesihatan tertumpu kepada migran. Ini harus datang daripada niat untuk mengimbangi antara kawalan penyakit, kebimbangan ekonomi dan kesejahteraan sosial dalam keadaan yang sering berubah-ubah.

- ii. Bekerjasama dengan masyarakat sivil dan organisasi berasaskan komuniti dalam proses pemeriksaan kesihatan dan pengesanan kontak untuk memastikan keselamatan budaya terjamin dalam perkhidmatan penjagaan kesihatan.
- iii. Sediakan data kesihatan migran, terutamanya kepada kumpulan berkaitan yang menangani isu ini.

(Dr. Sharuna Verghis, Health Equity Initiatives/People's Health Forum, Cadangan 3I-10)

11. Beri individu tanpa kerakyatan akses universal kepada perkhidmatan asas penjagaan kesihatan dan hapuskan halangan kos untuk kanak-kanak bukan warganegara.

Untuk menggalakkan penjagaan inklusif dengan lebih baik, kerajaan mesti menyediakan akses secepat untuk individu tanpa kerakyatan kepada perkhidmatan penjagaan kesihatan asas, seperti program imunisasi kanak-kanak dan susulan kesihatan ibu dan kanak-kanak seterusnya, dengan halangan pentadbiran dan kewangan yang minimum.

(Maalini Ramalo, Development of Human Resources for Rural Areas Malaysia, Cadangan 3I-11)

Benarkan semua kanak-kanak bukan warganegara (sehingga umur 18 tahun) dengan sekurang-kurangnya seorang ibu bapa warganegara Malaysia untuk mengakses penjagaan kesihatan awam pada kadar yang sama seperti warganegara Malaysia, setelah kad pengenalan ibu bapa Malaysia dikemukakan. Kanak-kanak bukan warganegara juga harus didaftarkan dalam Program Imunisasi Kebangsaan secara percuma, dan dibenarkan mengambil bahagian dalam program kesihatan berkaitan sekolah awam seperti pemeriksaan pergigian dan inisiatif lain.

(Bina Ramanand, Family Frontiers, Cadangan 3I-12)

12. Rangka pelan persediaan wabak.

Ini termasuk usaha kerjasama yang dipertingkatkan antara kapasiti pengeluaran vaksin tempatan dan serantau, serta sistem perlindungan sosial yang inklusif dalam negara.

(Dr. Chan Chee Khoon, People's Health Forum, Cadangan 3I-13)

Kata-kata Penutup

Walaupun wujud penjagaan kesihatan sejagat yang sepenuhnya disubsidi untuk rakyat, masih terdapat keretakan teruk dalam sistem, seperti yang didedahkan dan diburukkan lagi oleh wabak COVID-19. Cadangan-cadangan utama ini adalah sebahagian daripada usaha membina sistem perkhidmatan yang lebih baik untuk rakyat bagi menangani krisis masa kini dan sebagai persiapan bagi dekad yang mendatang.

3j: Alam Sekitar

Pengenalan

Rangka kerja menyeluruh tentang perubahan iklim diperlukan untuk menangani secara bermakna isu alam sekitar yang merentas bidang disiplin dan meluas, seperti ketelusan, penilaian kesan alam sekitar dan hak asasi manusia, pembangunan mampan dan sumber asli.

I: Tindakan Perubahan Iklim

Perubahan iklim perlu ditangani sebagai isu keutamaan tertinggi memandangkan kesannya khususnya terhadap ekonomi dan keselamatan makanan. Kesedaran awam mesti dibangkitkan tentang bagaimana perubahan iklim boleh menjejaskan pelbagai pihak, terutamanya kumpulan rentan, dan keperluan mendesak untuk persiapan menangani kesan-kesan ini. Kita telah pun menyaksikan akibat daripada corak cuaca melampau dengan hujan lebat yang luar biasa dan banjir yang tidak pernah berlaku sebelum ini di beberapa negeri pada penghujung tahun 2021 yang kita tidak bersedia untuk hadapi. Kerajaan, melalui penggubalan dasar yang berkesan, perlu membangunkan rancangan untuk meringankan dan mengurangkan pelepasan gas rumah hijau sambil bertindak dan menyesuaikan kepada perubahan iklim, seperti meningkatkan sistem tebatan banjir dan menangani hakisan pantai akibat kenaikan paras laut, dan memperuntukkan kewangan untuk kerugian dan kerosakan yang dialami oleh masyarakat.

1. Isytiharkan kecemasan iklim negara dan arus perdanakan tindakan perubahan iklim dalam perancangan pembangunan negara.

(Evelyn Teh, Jaringan Ekologi dan Iklim, Cadangan 3J-1; Faris Ahmad Fadzil, Cadangan 3J-2)

- i. Arus perdanakan kecemasan iklim dalam semua peringkat dasar, tadbir urus dan di peringkat institusi merentas agensi.
- ii. Menggubal undang-undang dan peraturan yang mengenakan pembangunan dan pengangkutan rendah karbon, mencegah penebangan hutan selanjutnya dan memastikan jaminan keselamatan makanan.

- iii. Meningkatkan peruntukan belanjawan negara untuk pelaksanaan dan penguatkuasaan tindakan berkaitan iklim yang berkesan.
- iv. Memudahkan penyertaan dan perwakilan pelbagai pemegang taruh secara inklusif, terutamanya daripada komuniti orang asli/asal, rentan dan terpinggir.
- v. Mengguna pakai pendekatan holistik ke arah meningkatkan kesedaran orang awam, termasuk pendidikan alam sekitar sebagai komponen teras dalam kurikulum sekolah dan meningkatkan liputan oleh media arus perdana dan melalui saluran-saluran media sosial.

II: Ketelusan dalam Proses Membuat Keputusan

Prinsip penting keadilan iklim ialah suara mereka yang paling rentan mesti didengari dan diambil kira. Ini memerlukan proses membuat keputusan yang terbuka dan serta sama, dan kebertanggungjawaban ke atas keputusan yang dibuat, dengan penekanan diberikan kepada kesejahteraan masyarakat setempat dan alam sekitar. Contoh jelas kekaburan dalam proses membuat keputusan kerajaan terletak pada penyahwartaan tanah hutan untuk pengekstrakan sumber atau pembangunan. Pada masa ini, perkara ini sering dilakukan oleh exco kerajaan negeri yang dipengerusikan oleh Menteri Besar atau Ketua Menteri, tanpa ketelusan dan proses semak imbang sewajarnya oleh dewan undangan negeri, apatah lagi orang awam.

2. Libatkan orang awam sebagai pembuat keputusan dalam proses perancangan pembangunan.

(Siti Fatimah bt. Jafar, Environment Cluster (Treat Every Environment Special (TrEES)), CSO Platform for Reform, Cadangan 3J-3)

- i. Memberi maklumat lengkap mengenai projek perancangan pembangunan kepada orang ramai supaya mereka dimaklumkan sepenuhnya dan berpeluang menyemak, menyatakan, mencadangkan dan membantah rancangan pembangunan.
- ii. Gunakan platform media sosial terkemuka sebagai saluran publisiti untuk mengumumkan rancangan pembangunan.
- iii. Edarkan dokumentasi penuh dalam talian secara percuma dan bukannya bergantung pada dokumen bercetak.

- iv. Jadikan pemaju projek bertanggungjawab ke atas semua kos publisiti dan pengedaran yang berkaitan dengan pengumuman awam sebagai sebahagian daripada tanggungjawab sosial korporat mereka.
- v. Menggalakkan komunikasi dua hala yang selamat, terbuka dan mesra di semua peringkat bermula daripada komunikasi antara perorangan kepada komunikasi massa.

3. Institusikan proses penglibatan orang awam dan wajibkan kelulusan dewan undangan negeri untuk penyahwartaan hutan simpan.

(Dr. Lim Chee Han, *Agora Society Malaysia, Cadangan 3J-4*)

- i. Jadikan proses membuat keputusan untuk penyahwartaan hutan simpan telus dengan memastikan orang awam dimaklumkan tentang cadangan-cadangan semasa dan menjadikannya satu keperluan bagi pemaju projek untuk memastikan mereka mendapat sokongan majoriti daripada warga awam tempatan untuk meneruskan rancangan ini, semasa sesi perundingan awam dan melalui tinjauan tempatan.
- ii. Wajibkan exco kerajaan negeri menyediakan rang undang-undang di dewan undangan negeri sebelum kerajaan negeri membuat sebarang keputusan mengenai perkara ini. Exco kerajaan negeri seharusnya dapat mewajarkan, menjelaskan dan mempertahankan keputusan mereka untuk menyahwarta rezab hutan simpan kepada kerajaan negeri dengan memuaskan.

III: Pemuliharaan Sumber Asli

Belanjawan hijau menyumbang kepada perbahasan dan perbincangan berasaskan bukti yang bermaklumat tentang pertumbuhan yang mampan. Ia menggunakan panduan penggubalan dasar belanjawan untuk membantu mencapai matlamat alam sekitar dan iklim.

4. Gabungkan belanjawan dan perancangan hijau.

(Dr. Lim Chee Han, *Agora Society Malaysia, Cadangan 3J-5*)

- i. Menjalankan perancangan tahunan tentang pengurusan hutan dan sumber asli.
- ii. Menilai kesan alam sekitar daripada dasar belanjawan dan fiskal dan menilai keselarasannya terhadap pencapaian komitmen alam sekitar nasional dan antarabangsa.

- iii. Membentangkan belanjawan hijau dalam sesi yang sama dengan belanjawan negeri untuk kelulusan dewan undangan negeri setiap tahun.
- iv. Tetapkan sasaran hijau tahunan seperti liputan kanopi pokok, pelepasan karbon dioksida dan pengurangan pencemaran.
- v. Menjalankan semakan inventori dan melibatkan diri dalam perancangan lanjutan untuk penggunaan tanah dan sumber asli, yang mesti diperuntukkan, dibahaskan dan diluluskan.
- vi. Memastikan ahli Dewan Undangan Negeri (ADUN) dan orang awam menjejaki, memantau dan mempersoalkan proses dan tujuan penggunaan sumber ini.

5. Lindungi hutan tadahan air.

(Rexy Prakash Chacko & Dr. Kam Suan Pheng, Penang Hills Watch, Cadangan 3J-6)

- i. Mewartakan seluruh kawasan tadahan air semula jadi dalam hutan simpan kekal sebagai hutan tadahan air di bawah Akta Perhutanan Negara 1984 untuk melindunginya daripada pembalakan dan penggunaan lain yang tidak dibenarkan.
- i. Menggubal undang-undang kecil negeri untuk membolehkan penguatkuasaan undang-undang terhadap pengambilan air yang tidak dibenarkan, pembalakan dan pencemaran sungai akibat penggunaan agrokimia yang tidak terkawal.

6. Tingkatkan kesalinghubungan hutan dalam landskap yang berpecah-pecah.

(Aisling Usun Bagly, Save Rivers, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, Cadangan 3J-7)

Hubungkan kawasan-kawasan hutan simpan dan taman negara untuk meningkatkan saiz kawasan yang dilindungi sepenuhnya, di samping mengiktiraf hak masyarakat tempatan yang bergantung kepada hutan sebagai mata pencarian mereka.

7. Takrif semula perlindungan hutan.

(Ken Lee, Agora Society Malaysia, Cadangan 3J-8)

- i. Mempromosikan pengurusan pemuliharaan habitat sebagai profesion berpendapatan tinggi dengan imbuhan yang besar.

- ii. Ubah paradigma pemuliharaan daripada pengekstrakan sumber konvensional kepada yang menekankan pengekstrakan data yang berkaitan dengan spesies biologi, habitat, sumber air dan kemunculan penyakit.
- iii. Menggalakkan penyertaan penduduk luar bandar, terutamanya masyarakat Orang Asli/Asal, supaya mereka terlepas daripada kemiskinan melalui transformasi amalan sara hidup, dan samping menciptakan jenis modal perusahaan yang unik menggunakan pengetahuan hutan tradisional mereka.
- iv. Pinda Perlembagaan Persekutuan untuk menyelesaikan masalah-masalah berkaitan dasar perhutanan dan undang-undang tanah, yang kini berada di bawah kawalan mutlak kerajaan negeri.
- v. Meningkatkan kesedaran orang ramai tentang kepentingan memulihara hutan.
- vi. Mempelawa kumpulan-kumpulan sosial yang pelbagai untuk menyertai dalam proses membuat keputusan untuk meningkatkan perlindungan ekosistem.
- vii. Menghadkan pengeluaran kayu di kawasan luar hutan dan patuhi persempadanan yang ketat antara ladang ladang dan kawasan hutan.

8. Membolehkan pemuliharaan hutan yang mampan.

(Faris Ahmad Fadzil, Cadangan 3J-9; Muhammad Sha'ani b. Abdullah, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, Cadangan 3J-10)

- i. Mengkelaskan hutan mengikut fungsi persekitarannya dalam Akta Perhutanan Negara untuk menentukan amalan pengurusan terbaik bagi setiap komposisi.
- ii. Meminda Kanun Tanah Negara untuk mengukuhkan tadbir urus semua pengurusan tanah dan penggunaan tanah oleh pihak berkuasa negeri dengan memasukkan prosedur perundingan awam yang bermakna.
- iii. Meminda undang-undang yang berkaitan untuk menjadikan penyahwartaan hutan kekal dan rizab hidupan liar menjadi bidang kuasa dewan undangan negeri.

IV: Penilaian Kesan Alam Sekitar

Jurang dan kelemahan dalam peraturan-peraturan Penilaian Kesan Alam Sekitar (EIA) menghalang penggunaan pendekatan holistik dan menyeluruh semasa menilai projek yang dicadangkan. Terdapat keperluan untuk memberi pewajaran kepada

impak sosial dan komponen hak asasi manusia, perundingan pihak pemegang taruh yang betul, akses kepada maklumat dan pelantikan bebas perunding.

Tambahan pula, amalan pencadang projek yang melantik perunding EIA membawa kepada konflik kepentingan yang cenderung memihak kepada pemaju projek. Selalunya terdapat kekurangan pengawasan projek, pemantauan pematuhan dan langkah-langkah mitigasi, serta susulan selepas laporan EIA diluluskan. Keadaan lebih teruk di Sarawak di mana EIA tidak diperlukan untuk pembalakan hutan dara atau primer, sekali gus menyebabkan hutan-hujan primer terdedah kepada kaedah pembalakan yang tidak beretika dan merosakkan tanpa pengawalan.

9. Semak semula proses kelulusan dan penilaian untuk EIA.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 3J-11; Celine Lim, Save Rivers, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, Cadangan 3J-12; Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia, Cadangan 3J-13)

- i. Membekalkan orang awam dan pemegang taruh lain akses percuma dan mudah kepada semua dokumen yang dihasilkan termasuk EIA dan penilaian impak sosial ke atas sebarang pembangunan yang dirancang.
- ii. Membenarkan orang awam dan pemegang taruh lain membentangkan pandangan dan input mereka sebelum keputusan dibuat untuk meluluskan projek.
- iii. Memastikan pihak berkuasa atau pemaju memberi jawapan kepada bantahan atau maklumbalas dalam masa yang ditetapkan dan sebelum projek diluluskan.
- iv. Menghadkan kuasa menteri untuk "menetapkan sebarang aktiviti" yang memerlukan kajian EIA dengan merumus semula kriteria yang telus dan jelas untuk kajian EIA.
- v. Memerlukan pencadang projek untuk memperuntuk dan menyumbang sejumlah dana untuk tujuan EIA ke akaun pusat, disatukan kepada Jabatan Alam Sekitar untuk bertindak bagi pihak pencadang projek dan memilih calon yang paling sesuai sebagai perunding EIA bebas, dengan laporan EIA digunakan sebagai sumber rujukan utama untuk penilaian projek.
- vi. Menyemak semula prosedur dan keperluan EIA berasaskan kepada piawaian antarabangsa pembalakan dan pengurusan hutan. Ini harus digubal untuk seluruh Malaysia bagi menggalakkan piawaian pembalakan yang seragam dan memastikan amalan mampan dan pengurusan hutan hujan negara yang lebih

baik. Melibatkan bantuan organisasi masyarakat sivil nasional, serantau dan antarabangsa sebagai jawatankuasa untuk menghasilkan penyelesaian bagi mengurangkan kelemahan dan perkara yang samar-samar.

10. Semak semula piawaian pembalakan EIA Sarawak.

(Zarris, Environment Cluster (TrEES), CSO Platform for Reform, Cadangan 3J-14)

- i. Meminda Ordinan Sumber Asli dan Alam Sekitar 1958 untuk menetapkan keperluan EIA untuk pembalakan yang ketat dan jelas untuk hutan primer dan sekunder dengan saiz yang munasabah.
- ii. Meningkatkan penekanan terhadap pemuliharaan dan keperluan pengurusan yang teliti bagi sumber hutan.
- iii. Menggubal undang-undang nasional untuk mengawal selia pelaksanaan dalam bidangkuasa negeri.

11. Gantikan EIA dengan sistem penilaian kesan alam sekitar dan hak asasi manusia.

(Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, Cadangan 3J-11)

Merombak Akta Kualiti Alam Sekeliling 1974 untuk menguatkuasakan penilaian impak hak asasi manusia.

V: Pembangunan Lestari

Apabila populasi Malaysia bertambah, permintaan manusia terhadap sumber sosial, budaya, ekonomi dan alam sekitar meningkat, dan ini boleh menjejaskan kualiti hidup. Pendekatan hijau yang melibatkan pengurusan sisa pepejal, menghadkan penyelarakkan perbandaran dan memulihara ruang hijau awam, antara lain, diperlukan.

12. Menambah baik pengurusan sisa pepejal.

(Aisling Usun Bagly, Save Rivers, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, Cadangan 3J-15)

- i. Meningkatkan kesedaran orang awam tentang keperluan untuk menjadikan pengurusan sisa pepejal sebagai amalan gaya hidup, seperti '*go green*' dan '*mesra-sisa-sifar*'.
- ii. Mendidik syarikat pembungkusan, pasar raya, restoran dan penjual makanan untuk melancarkan program untuk menggalakkan sisa sifar.
- iii. Membangunkan sistem pengurusan sisa yang betul, terutamanya untuk komuniti di kawasan luar bandar.

13. Menghadkan penyelerakkan kawasan perbandaran untuk melindungi hutan.

(Wong Tsu Soon, Agora Society Malaysia, Cadangan 3J-16)

- i. Menetapkan sempadan pertumbuhan perbandaran dalam rancangan tempatan.
- ii. Melonggarkan sekatan pengezonan di bandar untuk menggalakkan pembangunan bercampur; memperkenalkan dasar yang menganggap zon tersebut sebagai kediaman, cth. dengan menggunakan kadar kediaman untuk bil utiliti dan cukai yang berkaitan, dan memulihkan rumah kedai sebagai perumahan kediaman.
- iii. Menyediakan subsidi sewa rumah dan pembelian yang menggalakkan orang awam untuk tinggal dalam lingkungan yang lebih dekat dengan tempat kerja, bukannya tinggal lebih jauh dan perlu berulang-alik jarak jauh ke tempat kerja, yang seterusnya menyumbang kepada penyelerakkan kawasan bandar.

14. Meningkatkan infrastruktur laluan pejalan kaki dan usaha untuk memulihara kawasan hijau terbuka awam.

(Siti Fatimah bt. Jafar, Environment Cluster (TrEES), CSO Platform for Reform, Cadangan 3J-17)

- i. Membangunkan laluan pejalan kaki yang disepadukan dengan infrastruktur hijau di dalam dan di antara bandar atau pekan.
- ii. Menggalakkan penyertaan awam daripada komuniti tempatan dan pemilik perniagaan tempatan, dalam bidang kuasa pihak berkuasa tempatan, untuk menyumbang dan mencapai kawasan kejiranan yang berdaya tahan dan mampan.

3k: Pengangkutan

Pengenalan

Bidang dasar ini merangkumi aspirasi Rakyat untuk infrastruktur pengangkutan yang memudahkan mobiliti fizikal dan sosial dalam semua persekitaran, sama ada di bandar atau luar bandar.

Pengangkutan awam yang cekap, mudah diakses dan mampu milik—dan juga pengangkutan aktif, iaitu semua bentuk perjalanan yang menggunakan tenaga manusia—adalah penting untuk memastikan pertumbuhan ekonomi dan ketersambungan di seluruh Malaysia. Perancangan bandar, bagaimanapun, telah dipengaruhi oleh pergantungan yang kuat kepada kereta—86.8% isi rumah memiliki kereta, menurut Laporan Survei Pendapatan Isi Rumah dan Kemudahan Asas 2019 oleh Jabatan Perangkaan Malaysia—dengan minoriti besar memiliki beberapa kereta bagi setiap isi rumah, berbanding dengan penggunaan pengangkutan awam sekitar 25%. Tumpuan kepada infrastruktur berpusatkan kereta telah membawa kepada kesan negatif terhadap kualiti udara di kawasan bandar dan kemudatan kesampingan kepada kesihatan penduduk, di samping membantutkan pembangunan ekonomi kawasan separa bandar dan luar bandar. Ini bukan cara yang bertanggungjawab dari segi ekonomi, alam sekitar dan sosial untuk membawa perkembangan kepada bandar, wilayah dan negara kita. Memandangkan populasi Malaysia dijangka memuncak pada 2068, dengan anggaran pertumbuhan tahunan sebanyak 1.3%, pengangkutan alternatif tanpa kereta merupakan faktor penting dalam mewujudkan kawasan kejiranan yang boleh didiami dan mudah diakses untuk semua peringkat umur, kebolehan dan latar belakang ekonomi.

I: Penyahpusatan Perancangan Pengangkutan

Perkhidmatan pengangkutan dan infrastruktur sangat peka terhadap lokasi. Setiap wilayah di Malaysia mempunyai dinamik dan keperluan yang berbeza berdasarkan aktiviti ekonomi dan struktur sosial yang ada. Perancangan pengangkutan selama beberapa dekad di bawah agensi persekutuan, bagaimanapun, telah merendahkan kualiti hidup, terutamanya di bandar-bandar—penduduk Lembah Klang, sebagai contoh, membazirkan sehingga RM20 bilion setiap tahun akibat kesesakan lalu lintas, menurut laporan Bank Dunia 2015. Oleh itu, penyahpusatan perancangan pengangkutan diperlukan untuk menangani isu pengangkutan tempatan ini.

1. Turunkan pengurusan perkhidmatan pengangkutan daripada kerajaan persekutuan kepada kerajaan negeri dan/atau pihak berkuasa tempatan.

Membenarkan institusi yang terkemudian mencipta sistem pengangkutan bersepadu dan perkhidmatan yang memenuhi keperluan tempatan, dibantu oleh Agensi Pengangkutan Awam Darat dan kakitangan pakar.

(Chong Yong Wai, Transit Malaysia, Cadangan 3K-1)

2. Kaji semula Dasar Pengangkutan Negara ke arah memenuhi matlamat bandar yang lebih luas iaitu kejiranan dalam jarak 20 minit untuk mengurangkan pergantungan kepada kereta di bandar dan wilayah.

Matlamat ini untuk memastikan kawasan kejiranan sara diri yang keperluan hidup dan bekerjanya dipenuhi dalam masa 20 minit berjalan kaki mesti dimasukkan ke dalam Rancangan Fizikal Negara, garis panduan dan piawaian perancangan negeri, serta pelan struktur tempatan.

(Chong Yong Wai, Transit Malaysia, Cadangan 3K-1)

3. Tingkatkan kemahiran kakitangan awam yang bekerja dalam perancangan pengangkutan bandar dengan latihan berterusan dan profesional.

Beri insentif untuk kakitangan bekerja di kawasan serantau dan tawarkan geran kepada majlis tempatan untuk menambah baik rangkaian pengangkutan awam dan aktif di kawasan mereka.

(Chong Yong Wai, Transit Malaysia, Cadangan 3K-1)

II: Pembangunan Saksama

Pembangunan infrastruktur pengangkutan, terutamanya infrastruktur awam, telah tertumpu di '*Greater Klang Valley*', mengakibatkan ketidaksaksamaan besar dalam kapasiti pengangkutan di kalangan ibu kota, bandar sekunder dan bandar tertuari. Kerajaan mesti memperbetulkan ketidakadilan pembangunan ini kepada rakyat Malaysia yang tinggal dan bekerja di luar '*Greater Klang Valley*', yang terpaksa berbelanja lebih tinggi untuk pengangkutan berbanding dengan mereka yang tinggal di ibu kota negara.

4. Wujudkan rangka kerja pembiayaan pengangkutan nasional untuk memastikan pembangunan wilayah yang saksama.

- i. Menubuhkan kumpulan kerja antara parlimen dengan satu tujuan iaitu mewujudkan mekanisme pembiayaan pengangkutan berdasarkan populasi kawasan setempat, daerah dan negeri ke arah menyamakan harga bagi setiap penduduk di semua kawasan. Mekanisme pembiayaan harus mempertimbangkan infrastruktur sedia ada, kepadatan kawasan dan penggunaan tanah berekonomi.
- ii. Mekanisme pembiayaan baharu itu akan diselaraskan untuk membiayai pihak berkuasa perancangan pengangkutan wilayah yang dicadangkan, berdasarkan prinsip yang ditetapkan oleh Dasar Pengangkutan Negara yang dikemas kini.

(Ir. Dr. Tai Tuck Leong, Monsoon Malaysia, Cadangan 3K-2)

III: Dasar Progresif untuk Kelestarian

Banyak amalan dan dasar, garis panduan, peraturan dan undang-undang lapuk yang berkaitan dengan perancangan telah menyumbang kepada perancangan dan reka bentuk bandar yang lapuk dan memudaratkan, meninggalkan kesan negatif terhadap kebolehdiaman dan kebolehcapaian kediaman. Dasar dan amalan tidak progresif ini juga menghalang pertumbuhan pengangkutan awam umum dan aktif kerana kereta diutamakan dalam perancangan. Dasar sedemikian harus disemak untuk memasukkan pengangkutan mampan dalam dokumen perancangan.

5. Integrasikan garis panduan dan dasar perancangan negeri dan tempatan ke dalam Dasar Pengangkutan Negara yang disemak dan Rancangan Fizikal Negara yang menggalakkan pertumbuhan pilihan pengangkutan yang mampan.

6. Tanamkan amalan terbaik perancangan bandar baharu dalam dasar perancangan negeri dan tempatan kita.

Berikut adalah beberapa cadangan:

- i. Percepatkan pembangunan skim-skim pembangunan yang kurang bergantung kepada penggunaan kereta yang menepati matlamat yang disemak semula dalam Dasar Pengangkutan Negara dan Rancangan Fizikal Negara. Ini boleh dilakukan melalui proses penilaian Aplikasi Pembangunan yang diperkemas.
(Cameron Kang, Penang Public Transport Users Association, Cadangan 3K-3)
- ii. Menetapkan tempat letak kereta maksimum untuk menghadkan pembinaan tempat letak kereta di luar jalan di kawasan yang kaya dengan pengangkutan awam/aktif.
(Cameron Kang, Penang Public Transport Users Association, Cadangan 3K-3)
- iii. Tingkatkan kepadatan kediaman dan bina rumah mampu milik berhampiran koridor pengangkutan awam.
- iv. Meningkatkan hak laluan untuk kenderaan pengangkutan awam bagi memastikan kualiti perkhidmatan, dan mewujudkan rangkaian selamat untuk penunggang basikal dan pejalan kaki.
- v. Cipta '*superblock*' bagi jalan yang dikongsi, jalan dengan had laju yang dikurangkan, atau jalan tempatan pejalan kaki untuk mewujudkan lebih banyak ruang terbuka yang boleh diakses.
- vi. Tetapkan garis panduan akses universal untuk memastikan laluan pejalan kaki, perhentian pengangkutan awam dan kawasan lapang boleh diakses oleh semua.
- vii. Membangunkan prinsip reka bentuk bandar yang mampan untuk kawasan kejiranan, untuk menggalakkan kebolehtelapan, akses kepada perniagaan, pengangkutan, perkhidmatan dan jalan yang lebih selamat melalui pengawasan pasif.
- viii. Berikan insentif pembangunan yang mengurangkan penggunaan kereta dengan pengecualian yuran pembangunan sebagai pengiktirafan manfaat awam kepada mod pengangkutan awam dan aktif.

3I: Pertanian

Pengenalan

Terdapat dua kategori pengeluaran pertanian di Malaysia: komoditi dan makanan. Kategori pertama terletak di bawah Kementerian Perusahaan Perladangan dan Komoditi (KPPK); kategori yang kemudian, Kementerian Pertanian dan Industri Makanan (KPIM). Pengeluaran komoditi sebahagian besarnya dikendalikan oleh syarikat besar—sebagai contoh, hanya 40% kelapa sawit diusahakan oleh petani kecil. Sebaliknya, kira-kira 90% pengeluar dalam sektor makanan adalah petani dan pekebun kecil.

Walaupun ada peningkatan dalam pengeluaran makanan, Malaysia terus menjadi pengimport bersih makanan, memandangkan kemandirian diri 100% masih lagi mustahil disebabkan oleh dasar dan pelaksanaan yang lemah. Sebahagian daripada import adalah untuk industri tempatan menambah nilai dan eksport kemudian. Import makanan utama ialah buah-buahan dan sayur-sayuran beriklim sederhana, gandum, gula, garam, daging lembu dan kambing.

Di peringkat tempatan, permintaan dan keperluan terhadap hasil pertanian semakin meningkat apabila corak penggunaan berubah, terutamanya dalam kalangan penduduk bandar. Apabila wabak COVID-19 terdeteksi, pengeluaran dan pengedaran makanan tempatan terganggu disebabkan oleh bekalan bahan mentah dan input yang terhad, kekurangan dalam perburuhan dan akses pasaran, halangan dalam rantaian bekalan dan eksport global, serta kelembapan keseluruhan dalam perkhidmatan pertanian kerana sekatan perjalanan dan sekatan pengangkutan. Pada 2020, kita mengimport produk makanan bernilai RM55.5 bilion berbanding eksport bernilai RM33.8 bilion. Ini mengakibatkan peningkatan defisit perdagangan dalam produk makanan berjumlah RM21.7 bilion, perbezaan sebanyak 24.9% daripada tahun sebelumnya.

I. Keselamatan dan Kedaulatan Makanan

Banyak laporan menyimpulkan bahawa punca kemunduran pertanian negara yang rendah datang daripada kekurangan penggunaan teknologi moden dan petani kecil yang tidak produktif kerana saiz ladang yang tidak ekonomik. Jarang sekali dibincangkan masalah utama petani, seperti ketirisan subsidi yang sebahagian

besarnya dinikmati oleh syarikat pembekal dan kontraktor (bukan petani), eksploitasi pasaran input dan harga hasil, monopoli korporat yang menindas, perangkap hutang, dan kemasukan produk asing berkualiti rendah yang murah, tidak dikawal dan mengeksploitasi pihak berkepentingan. Kegagalan kita untuk mengenal pasti masalah sebenar di lapangan hanya akan memburukkan lagi keadaan apabila teknologi dan sistem kawalan baharu diperkenalkan.

1. Beri kebebasan petani ke atas input benih, pertanian dan pilihan pasaran.

- i. Longgarkan kawalan yang terlalu formal dalam ekosistem pertanian kita.
- ii. Mansuhkan undang-undang yang mengawal kebebasan petani, seperti Akta Kualiti Benih dan Pindaan kepada Akta Perlindungan Varieti Baru Tumbuhan 2004.
- iii. Memecahkan monopoli bekalan input pertanian dan pasaran hasil pertanian, sama ada oleh agensi atau sektor swasta.

(NurFitri Amir Muhammad, Forum Kedaulatan Makanan Malaysia, Cadangan 3L-1)

2. Jangan menandatangani sebarang perjanjian perdagangan bebas (FTA).

FTA akan menghapuskan kawalan import ke atas produk pertanian, yang membawa kepada kebanjiran produk murah dan berkualiti rendah dari negara pembekal, yang akan menjejaskan pasaran tempatan.

(NurFitri Amir Muhammad, Forum Kedaulatan Makanan Malaysia, Cadangan 3L-1)

3. Nyahpusat ekosistem pertanian—iaitu mewujudkan ekosistem baharu berasaskan alam semula jadi tempatan.

Penyahpusatan akan mengurangkan kos dan risiko kegagalan logistik, lebih-lebih lagi sekiranya krisis berlaku.

(NurFitri Amir Muhammad, Forum Kedaulatan Makanan Malaysia, Cadangan 3L-1)

4. Perkasakan Lembaga Pemasaran Pertanian Persekutuan (FAMA) untuk membeli produk petani melalui sistem penyimpanan sejuk di setiap lokaliti.

Melalui sistem ini, FAMA juga boleh membantu petani tempatan menjual hasil mereka pada harga berpatutan untuk pasaran tempatan dan eksport.

(Ku Nurasyiqin Ku Amir, Aktivis/Ph.D. student, Cadangan 3L-2)

5. Laksanakan skala ekonomi yang sederhana melalui penubuhan koperasi atau syarikat tempatan yang terhad di kawasan tersebut.

(Bawani K.S., Jaringan MARHAEN, Cadangan 3L-3; NurFitri Amir Muhammad, Forum Kedaulatan Makanan Malaysia, Cadangan 3L-1)

6. Hadkan kawasan ladang.

Mencegah pertanian estet berskala besar yang membawa kepada monopoli dan lebih memudaratkan alam sekitar dan kebajikan petani.

(Bawani K.S., Jaringan MARHAEN, Cadangan 3L-3)

7. Tukar sistem subsidi semasa kepada bantuan terus kepada petani.

Sistem subsidi semasa telah dieksploitasi oleh vendor dan tidak memberi manfaat kepada petani. Bantuan langsung adalah lebih baik, seperti sistem kupon atau kad metrik untuk membeli input pertanian.

(NurFitri Amir Muhammad, Forum Kedaulatan Makanan Malaysia, Cadangan 3L-1)

8. Bantu usahawan pertanian kecil dan sederhana bersaing di peringkat yang lebih tinggi tanpa melibatkan syarikat korporat yang telah bertapak.

Bantuan kerajaan dalam bentuk kewangan atau sokongan kepada syarikat yang telah bertapak hanya akan membantu mereka mengembangkan monopoli mereka, sehingga merugikan petani kecil dan pengguna dalam jangka masa panjang.

(Bawani K.S., Jaringan MARHAEN, Cadangan 3L-3)

II. Hak Petani

Petani pekebun kecil berdepan dengan risiko yang lebih besar untuk jatuh miskin apabila pendapatan mereka tidak stabil, yang seterusnya menjejaskan dimensi kesejahteraan seperti kesihatan dan keselamatan makanan. Perubahan alam sekitar seperti ketidaktentuan cuaca dan serangan penyakit, wabak COVID-19 dan peningkatan kos sara hidup telah mewujudkan ketidakpastian yang lebih besar kepada petani, menjadikan pekerjaan mereka lebih mencabar. Walaupun Dasar Agro-Makanan Negara bertujuan meningkatkan pengeluaran setiap tahun, hal ini sukar dicapai sekiranya hak petani tidak dipertahankan.

9. Naik taraf komponen hak petani sebagai sebahagian daripada dasar Kementerian Pertanian dan Industri Makanan (KPIM).

(Ku Nurasyiqin Ku Amir, Aktivist/Ph.D. student, Cadangan 3L-2)

Petani pekebun kecil memerlukan beberapa sistem sokongan seperti jaringan keselamatan sosial yang akan menjamin pendapatan mereka semasa tempoh cuaca buruk atau serangan penyakit. Mereka juga memerlukan bantuan daripada pegawai lanjutan, yang mungkin menawarkan nasihat dan bimbingan untuk menambah baik amalan pertanian untuk mendapatkan hasil atau pendapatan yang lebih baik. Pada masa yang sama, perlu ada penilaian kemiskinan antara generasi dalam keluarga petani. Kesan langsung wabak COVID-19 terhadap kehidupan petani ini juga perlu diambil kira, terutamanya berkaitan pemakanan, pendidikan dan kesihatan mental. Secara kolektif, petani kecil perlu memahami hak mereka dan dibenarkan mengambil bahagian dalam proses membuat keputusan di peringkat kerajaan.

III: Akses kepada Tanah

Tanah adalah nadi kepada pertanian. Pertanian adalah tulang belakang negara, kerana ia menyediakan makanan dan menjana peluang pekerjaan, khususnya di kawasan luar bandar, dan menjadi batu asas kepada pembangunan negara. Oleh itu, kerajaan harus melaksanakan kemahuan politik yang kuat dalam menyediakan tanah ladang kepada petani pekebun kecil dan memastikan keselamatan tanah untuk mereka. Nilai dan syarat sebenar tanah untuk pertanian harus dikekalkan dan dipelihara, dan keutamaan harus diberikan kepada pekebun kecil dan petani sebelum sebidang tanah dipecahkan kepada pihak ketiga untuk pembangunan.

10. Selenggara kawasan pertanian untuk penanaman makanan.

(Vijayagandi Ramasamy, Gabungan Penternak/Jaringan MARHAEN, Cadangan 3L-4; Bawani K.S., Jaringan MARHAEN, Cadangan 3L-3; Tan Tean Chee, Persatuan Pertanian Moden Chemor, Cadangan 3L-5)

Hanya kira-kira 10% daripada kawasan tanah yang ada yang ditetapkan untuk tujuan pertanian digunakan untuk menanam sayur-sayuran dan buah-buahan. Ini jauh tidak seimbang, berbanding dengan jumlah tanah (lebih 80%) yang digunakan untuk kelapa sawit, getah dan komoditi lain. Jika benar-benar perlu untuk membangunkan semula tanah yang sebelum ini dijamin untuk tujuan pertanian, kerajaan mesti memastikan bahawa penyewa pekebun kecil dan penternak haiwan ternakan diberi pampasan

sewajarnya dengan kawasan ladang yang sesuai sebelum diusir, untuk membolehkan mereka meneruskan aktiviti pertanian mereka.

11. Beri petani kecil pajakan selama 20 tahun.

(John Ku, Aktivis, Cadangan 3L-6; Tan Tean Chee, Persatuan Pertanian Moden Chemor, Cadangan 3L-5)

Dengan masa yang mencukupi, petani akan berkeyakinan bahawa pelaburan mereka dalam membangunkan tanah akan membuahkan hasil. Pajakan ke atas tanah pertanian hendaklah disertakan dengan syarat tanah itu hanya boleh digunakan untuk membekalkan makanan.

12. Ubah suai prosedur operasi standard kerajaan negeri yang berkaitan dengan pelupusan tanah (bermilik tanah) untuk mencerminkan pendekatan hak petani untuk mendapatkan akses kepada tanah.

(Vijayagandi Ramasamy, Gabungan Penternak/Jaringan MARHAEN, Cadangan 3L-4; (Bawani K.S., Jaringan MARHAEN, Cadangan 3L-3)

Menambah baik peraturan tanah negeri dengan mewujudkan jawatankuasa untuk memantau pengendalian tanah pajakan kerajaan yang digunakan oleh petani kecil. Tanah yang didapati telah ditukar untuk tujuan bukan berkaitan pertanian hendaklah ditebus dan diberikan kepada petani lain.

Kata-kata Penutup

Nilai potensi sektor pertanian tidak seharusnya diukur semata-mata daripada segi perniagaan dan komoditi; harus juga diambil kira sumbangannya kepada keselamatan makanan, meningkatkan taraf hidup di kawasan luar bandar, kebajikan petani, dan potensinya untuk menjana hasil serta melepaskan sumber ke sektor strategik lain untuk memacu pembangunan sosioekonomi negara. Kerajaan perlu mengakui bahawa sektor ini tidak akan dapat bertahan tanpa melaksanakan pembaharuan penting tanah yang berfungsi untuk mengawal selia isu persaingan penggunaan tanah yang timbul daripada pembangunan tanah, dan membendung tindakan tidak bertanggungjawab pemaju tanah tertentu, terutamanya dari sektor perumahan dan pembuatan, yang telah memberi tekanan yang hebat kepada komuniti petani kecil. Tanpa jaminan makanan, masa depan negara tidak akan terjamin.

Lampiran: Tajuk & kod penyerahan Manifesto

Tonggak 1: Perpaduan dalam Kepelbagaian/ Bangsa Malaysia

Identiti Budaya (1A) & Keharmonian Agama (1B)

Cadangan 1A-1: Dato' Stanley Issacs, Individu, "Konsep Bangsa Malaysia memerlukan transformasi minda"

Cadangan 1A-2: Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, "Semak Pelan Tindakan Perpaduan Nasional untuk menjadikannya sebuah dokumen substantif yang bertujuan untuk mempromosikan Perpaduan Nasional dan bukan hanya menumpukan kepada simbolisme"

Cadangan 1A-3: Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, "Rombak JPNIN - Jabatan Perpaduan Negara Dan Integrasi Nasional dan Kementerian Perpaduan"

Cadangan 1A-4: Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, "Menetapkan Suruhanjaya Kesaksamaan Peluang / Penyesuaian Harmoni"

Cadangan 1A-5: Goh You Ping, Individu, "Bangsa Malaysia bangsa majmuk"

Cadangan 1A-6: Dave, Individu, "Tiada lagi Bumiputera melainkan Bangsa Malaysia"

Cadangan 1A-7: Fanks, Individu, "Bangsa Malaysia /Identiti Budaya"

Cadangan 1A-8: Kluster Harmoni, CSO Platform for Reform, "Memperkenalkan dan Melaksanakan dasar tanpa diskriminasi melalui penghapusan diskriminasi kaum dan agama"

Cadangan 1A-9: Sharmacheng, Individu, "Mewujudkan hanya satu kategori warganegara, Bangsa Malaysia."

Cadangan 1A-10: L, Individu, "Keadilan Ekonomi"

Cadangan 1A-11: Anusha Arumugam, Yayasan Tamil/Yayasan Pendidikan, Kebajikan & Penyelidikan Malaysia, "Tuntutan Komuniti India Malaysia demi Masa Depan yang Lebih Baik"

Cadangan 1A-12: Sabah Reform Initiatives (SARI), “Membentuk Semula Bangsa Malaysia”

Cadangan 1B-1: G25 Malaysia, “Semak undang-undang Kesalahan Jenayah Syariah di Malaysia”

Cadangan 1B-2: Badlishah Sham Baharin, GBM/IKRAM, “Menubuhkan suruhanjaya atau majlis pengantaraan di peringkat Persekutuan dan negeri”

Tonggak 2: Mempromosikan, Memperbaiki & Mempertahankan Hak & Kebebasan Sipil

Kebebasan Berekspresi (2A)

Cadangan 2A-1: Lew Guan Xi, Individu, “Pinda/Mansuhkan Undang-undang yang Menindas untuk Memperkasakan Kebebasan Bersuara”

Cadangan 2A-2: Bilqis Hijjas, ReformARTsi, “Satira Bukan Jenayah”

Cadangan 2A-3: Bilqis Hijjas, ReformARTsi, “Wacana Universiti Harus Bebas dan Telus”

Cadangan 2A-4: Bilqis Hijjas, ReformARTsi, “Penonton di Malaysia Harus Diperkasakan Untuk Membuat Pilihan”

Cadangan 2A-5: Bilqis Hijjas, ReformARTsi, “Seni Persembahan Tidak Harus Ditapis oleh Majlis Bandaraya”

Cadangan 2A-6: June Tan, ReformARTsi, “Seni sebagai Keutamaan dalam Agenda Negara”

Hak Asasi Manusia (2B)

Cadangan 2B-1: Uli Jon Rock, Individu, “Keadilan Sosial dan Asasi”

Cadangan 2B-2: Kenneth Cheng, SUARAM, “Mencegah Kematian dalam Tahanan di Malaysia”

Cadangan 2B-3: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Menggubal Akta Anti-Penyeksaan”

Cadangan 2B-4: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Menubuhkan Suruhanjaya Bebas Aduan Salah Laku Polis (IPCMC)”

Cadangan 2B-5: Rule of Law (ROL) Cluster, CSO Platform for Reform & Yayasan Tamil/Yayasan Pendidikan, Kebajikan & Penyelidikan Malaysia, “Tuntutan Komuniti India Malaysia demi Masa Depan yang Lebih Baik”

Cadangan 2B-6: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Ratifikasi Konvensyen Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu menentang Penyeksaan dan Layanan atau Hukuman Lain yang Kejam, Tidak Berperikemanusiaan atau Menjatuhkan Martabat (UNCAT)”

Cadangan 2B-7: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Memperbaharui Kaedah-Kaedah Lokap 1953”

Cadangan 2B-8: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Pindaan seksyen 30(3)(a) Akta Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia”

Cadangan 2B-9: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Mewajibkan Latihan Hak Asasi Manusia untuk agensi penguatkuasa dan pegawai yang terlibat dalam perancangan pembangunan”

Cadangan 2B-10: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Menggantikan sistem penilaian kesan alam sekitar dengan penilaian kesan hak asasi manusia”

Cadangan 2B-11: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Menggubal Akta Keadilan Peralihan”

Cadangan 2B-12: Penganut Kristian Progresif, “Komuniti Kristian Malaysia yang Progresif demi Keadilan”

Cadangan 2B-13: Kluster ROL (Amnesty International Malaysia), CSO Platform for Reform, “Mansuhkan Hukuman Mati”

Cadangan 2B-14: Kluster ROL (SUARAM), CSO Platform for Reform, “Mansuhkan Undang-undang Yang Menindas”

Cadangan 2B-15: Kluster ROL (Malaysian CARE), CSO Platform for Reform, “Akta Penagih Dadah (Rawatan dan Pemulihan) 1983”

Cadangan 2B-16: Kluster ROL (Malaysian CARE), CSO Platform for Reform, “Pembaharuan Dasar Penjara”

Cadangan 2B-17: Firdaus Husni, Malaysian Centre for Constitutionalism and Human Rights (MCCHR), “Akta Perhimpunan Aman 2012”

Wanita (2C)

Cadangan 2C-1: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), “Memperkenalkan undang-undang anti-menghendap”

Cadangan 2C-2: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), “Menggubal pindaan kepada Akta Pekerjaan”

Cadangan 2C-3: Badlishah Sham Baharin, GBM/IKRAM, “Perkongsian Tanggungjawab dalam Mengasuh Keluarga”

Cadangan 2C-4: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), “Menggubal Akta Gangguan Seksual”

Cadangan 2C-5: Roohaida Othman, IKRAM, “Pembentangan segera rang undang-undang gangguan seksual di parlimen”

Cadangan 2C-6: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), “Menggubal Akta Kesaksamaan Gender”

Cadangan 2C-7: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), “Pindaan Akta Keganasan Rumah Tangga”

Cadangan 2C-8: Karen Lai, Women’s Centre for Change (WCC), “Keganasan seksual dan berasaskan gender”

Cadangan 2C-9: Badlishah Sham Baharin, GBM/IKRAM, “Pendekatan dan Bantuan yang Lebih Bersepadu untuk Wanita yang Mengalami Keganasan Rumah Tangga”

Cadangan 2C-10: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), “Tindak balas penjagaan kesihatan terhadap keganasan rumahtangga (DV)/ keganasan berasaskan gender (GBV)”

Cadangan 2C-11: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), "Penyertaan wanita dalam politik dan kehidupan awam"

Cadangan 2C-12: Rusni Tajari, Women’s Aid Organisation (WAO), “Jentera dan dasar nasional untuk memajukan wanita”

Cadangan 2C-13: Melinda Anne Sharlini, Family Frontiers, “Kesan kepada wanita warga Malaysia dalam perkahwinan dwinasional”

Cadangan 2C-14: Bina Ramanand, Family Frontiers, “Undang-undang dan amalan diskriminasi terhadap wanita warga Malaysia dalam perkahwinan dwinasional”

Belia (2D)

Cadangan 2D-1: Liao Pin Chun, University of Malaya New Youth (UMANY), “Kebangkitan Semula Autonomi Mahasiswa”

Cadangan 2D-2: Lew Guan Xi, Individu, “Pemeriksaan Hak dan Penglibatan Belia dalam Politik”

Kanak-kanak (2E)

Cadangan 2E-1: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Memastikan Penglibatan Kanak-kanak lebih Tinggi dalam Semua Ruang”

Cadangan 2E-2: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Perkahwinan kanak-kanak dan Sunat Perempuan di Malaysia”

Cadangan 2E-3: Sallawahiu Mohd Salleh, IKRAM, “Pelaporan tahunan Pesuruhjaya Kanak-Kanak (SUHAKAM) di Malaysia kepada Jawatankuasa Pilihan Khas Parlimen”

Cadangan 2E-4: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Penderaan Seksual Kanak-kanak”

Cadangan 2E-5: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Pemerdagangan Kanak-kanak”

Cadangan 2E-6: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Halangan pendaftaran di Sekolah Kebangsaan untuk kanak-kanak bukan warganegara Malaysia”

Cadangan 2E-7: Srividhya Ganapathy, CRIB (Child Rights Innovation & Betterment) Foundation, “Hak kanak-kanak untuk pendidikan semasa wabak COVID-19”

Cadangan 2E-8: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Halangan Penjagaan Kesihatan pada kadar berpatutan bagi kanak-kanak bukan warganegara yang salah seorang ibu atau bapa berwarganegara Malaysia”

Cadangan 2E-9: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Halangan dalam memperolehi kewarganegaraan Malaysia”

Cadangan 2E-10: Bina Ramanand, Family Frontiers, “Halangan dalam memperolehi kewarganegaraan Malaysia”

Cadangan 2E-11: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Halangan untuk tinggal di Malaysia bagi pasangan warga asing yang bercerai untuk mengakses lawatan dan penjagaan bersama anak-anak mereka”

Cadangan 2E-12: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Menjamin Hak Kanak-kanak Pelarian”

Cadangan 2E-13: Kluster Kanak-kanak, CSO Platform for Reform, “Kanak-kanak Yang Tinggal di Kawasan Terpencil”

Orang Kurang Upaya (2F)

Cadangan 2F-1: Harapan OKU Law Reform Group & Association of Women Lawyers (AWL), “Pengharmonian Perundangan Domestik dengan Konvensyen Mengenai Hak Orang Kurang Upaya (CRPD Artikel 33)”

Cadangan 2F-2: Harapan OKU Law Reform Group & Association of Women Lawyers (AWL), “Isu pekerjaan bagi OKU (CRPD Artikel 27)”

Cadangan 2F-3: Rapelson Richard Hamit, Persatuan Anak Istimewa Sarawak (PERAIS), “Layanan Lebih Baik kepada Orang Kekurangan Upaya (OKU) di Seluruh Negara”

Orang Asli (2G1)

Cadangan 2G1-1: Tijah Yok Chopil, Jaringan Kampung Orang Asli Semenanjung Malaysia (JKOASM), “Orang Asli Menentu Hala Tuju Sendiri”

Pekerja Migran (2G2)

Cadangan 2G2-1: Firdaus Husni, MCCHR, “Akta Antipemerdagangan Orang dan Anti Penyeludupan Migran dan Perhambaan Moden 2020”

Cadangan 2G2-2: Adrian Pereira, North-South Initiative, “Hak Pekerja Migran Untuk Membentuk Gabungan”

Cadangan 2G2-3: John Ku, Individu, “Hak majikan, migran, pelarian dan pekerja tanpa dokumen harus dilindungi oleh undang-undang dan sebuah sistem”

Individu tanpa Dokumen (2G3)

Cadangan 2G3-1: Firdaus Husni, MCCHR, “(Pindaan) Perlembagaan Persekutuan”

Cadangan 2G3-2: Maalini Ramalo, Kluster Right2Citizenship , CSO Platform for Reform, “Memastikan hak kewarganegaraan kepada setiap orang dan pencegahan ketiadaan kewarganegaraan”

Cadangan 2G3-3: Rahayu, Buku Jalan, “Dasar & arahan yang jelas mengenai integrasi dan kemasukan kanak-kanak tanpa kewarganegaraan & tidak berdokumen dan tersisih ke dalam sistem pendidikan negara”

Cadangan 2G3-4: Rosita MH Khan, Kelab Amal Prihatin Wanita Tapah, “Wujudkan nombor dan kad pengenalan khas bagi individu-individu tanpa kewarganegaraan di Malaysia”

Pelarian & Pencari Suaka (2G4)

Cadangan 2G4-1: Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, “Hentikan Penahanan Imigresen Terhadap Pelarian dan Pencari Suaka”

Cadangan 2G4-2: Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, “Rangka kerja undang-undang dan dasar yang menyeluruh bagi Pelarian dan Pencari Suaka”

Cadangan 2G4-3: Kluster ROL, CSO Platform for Reform, “Akses kepada perlindungan”

Cadangan 2G4-4: Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, “Akses penjagaan kesihatan yang saksama bagi pelarian dan pencari suaka”

Cadangan 2G4-5: Tham Hui Ying, Asylum Access Malaysia, “Memantapkan Perlindungan Buruh bagi Pelarian dan Pencari Suaka”

Gender (2G5)

Cadangan 2G5-1: Arabelle Yong, L-INC Foundation, “Komuniti LGBT+”

Cadangan 2G5-2: Melinda Anne Sharlini, Family Frontiers, “Hak kewarganegaraan yang tidak sama rata bagi wanita Malaysia dalam pemberian kewarganegaraan”

Sabah (2H1)

Cadangan 2H1-1: Maalini Ramalo, DHRRA Malaysia, “Menangani isu akses kepada kewarganegaraan bagi Komuniti Bajau Laut”

Cadangan 2H1-2: Elihanis, Individu, “Isu undang-undang Imigresen di Sabah”

Cadangan 2H1-3: Esther Sinerisan Chong, Agora Society Malaysia, “Sukatan pelajaran juga harus mempunyai kandungan tempatan (terutama budaya Orang Asal Sabah dan Sarawak supaya anak muda Sabah dan Sarawak dapat memahami budaya tempatan mereka.)”

Sarawak (2H2)

Cadangan 2H2-1: Rining Peter, Keep Green Movement, “Hentikan Pembalakan Haram”

Cadangan 2H2-2: Ann Teo, Persatuan Pemangkin Daya Masyarakat (ROSE), “Pengenalan Undi Pos di PRN Sarawak”

Cadangan 2H2-3: Rapelson Richard Hamit, PERAIS, “Layanan Lebih Baik untuk Orang Kurang Upaya (OKU) Seluruh Negara”

Tonggak 3: Ke arah Masyarakat Adil, Saksama dan Demokrasi

Pembaharuan Pilihan Raya (3A)

Cadangan 3A-1: drshamkk, Individu, “anti-lompat”

Cadangan 3A-2: Danesh Prakash Chacko, Tindak Malaysia, “Pembiayaan bagi Perwakilan Wanita”

Cadangan 3A-3: Jusni Yusoff, IKRAM, “Pembaharuan pilihan raya melalui perwakilan yang lebih baik”

Cadangan 3A-4: Danesh Prakash Chacko, Tindak Malaysia, “Kesetaraan Bilangan Pengundi di kawasan pilihan raya (pembalikan semula had di era Merdeka)”

Cadangan 3A-5: Jhasinta, Individu, “Kad Laporan & Undang-undang anti-lompat parti politik”

Cadangan 3A-6: John Ku, Individu, “Hindarkan penglibatan ahli parlimen dan Adun wakil rakyat dalam perniagaan dan tender projek kerajaan”

Pembaharuan Parlimen (3B)

Cadangan 3B-1: Noh, Individu, “Pembaharuan Pelantikan Ketua Institusi Awam”

Cadangan 3B-2: G25 Malaysia, “Peranan Jawatankuasa Parlimen yang lebih luas”

Cadangan 3B-3: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Memastikan Jawatankuasa Pilihan Khas Parlimen menapis pelantikan para pegawai awam utama yang berkekeluargaan termasuk Ketua Pesuruhjaya SPRM.”

Cadangan 3B-4: Uli Jon Rock, Individu, “Mekanisme yang Teguh Untuk Menjadikan Kerajaan Bertanggungjawab dan Berakauntabiliti”

Pembaharuan Badan Kehakiman (3C)

Cadangan 3C-1: G25 Malaysia, “Ketelusan Proses dan Pembaharuan dalam Pelantikan dan Kenaikan Pangkat Hakim”

Cadangan 3C-2: G25 Malaysia, “Pelantikan Pejabat Peguam Negara dan Pengarah Pendakwa Raya (PP)”

Cadangan 3C-3: G25 Malaysia, “Pemisahan Kuasa Peguam Negara dan Pengarah Pendakwa Raya (PP)”

Anti-Rasuah (3D)

Cadangan 3D-1: John Ku, Individu, “Rasuah B40: Memperbaiki Sebilangan Pemacu Rasuah menggunakan Strategi Pendapatan Asas”

Cadangan 3D-2: John Ku & Len Hew, “Pembaharuan Politik: Elakkan Pemilihan Ahli Politik yang Terlibat dalam Rasuah dan Salahguna Kuasa”

Cadangan 3D-3: John Ku, Len Hew & Rashid Ahmad, “Pembaharuan Politik: Politik Wang”

Cadangan 3D-4: Selina Chean, John Ku & Zulkifli Hilmi, “Masyarakat Holistik: Wujudkan Sistem Integriti Nasional untuk Malaysia”

Cadangan 3D-5: Janice Kwok, John Ku, David T.H. Tan, Jeff Wei, Adila Azhar & Ahmad Shafiee, “Memantapkan Penyampaian Perkhidmatan Awam: Memperkemas Pelesenan/Kelulusan untuk PKS”

Cadangan 3D-6: May Leong, Selina Chean & David Tan, “Memantapkan Penyampaian Perkhidmatan Awam: Langkah-langkah Pembaharuan yang Berfungsi”

Cadangan 3D-7: John Ku, Janice Kwok, Aida Rahman, Hayley Lee & Ahmad Shafiee, “Memantapkan Penyampaian Perkhidmatan Awam: Meningkatkan Kecekapan dan Ketelusan Perolehan Awam”

Cadangan 3D-8: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Memantapkan Penyampaian Perkhidmatan Awam: Menubuhkan Ombudsman Awam Bebas, sebuah “IPCMC” untuk semua Penjawat Awam dan semua Ahli Politik”

Cadangan 3D-9: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Mewujudkan Peruntukan Liabiliti Vikarius dalam Perkhidmatan Awam melalui Ombudsman Awam”

Cadangan 3D-10: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Memperkukuh Penyampaian Perkhidmatan Awam: Perlindungan Lebih Teguh + Lebih Luas + Terjamin untuk Semua Pemberi Maklumat (cth., di Sekolah)”

Keadilan Ekonomi (3E)

Cadangan 3E-1: Dr Lee Hwok Aun, Individu, “Konsep Baharu Masyarakat Malaysia yang Bersepadu berteraskan Kesaksamaan dan Keadilan”

Cadangan 3E-2: Anusha Arumugam, Individu, “Cadangan untuk mengatasi isu-isu berhubung diskriminasi kaum”

Cadangan 3E-3: Saya Anak Bangsa Malaysia, “Akta Keterangkuman Sosial & Penubuhan Suruhanjaya Keterangkuman Sosial”

Cadangan 3E-4: Lim Su Lin, Forum Kesihatan Rakyat, “Menangani kesan COVID-19 ke atas wanita dan kanak-kanak berpendapatan rendah”

Cadangan 3E-5: Dr. Nurul Kauthar, Pertubuhan Ikram Malaysia Negeri Pulau Pinang, “Kerajaan bersetuju untuk menjalankan projek perintis ke atas UBI bagi menilai kesesuaian pelaksanaan penuh di Malaysia menjelang 2025”

Cadangan 3E-6: CS Loh, Dr. Tai Tuck Leong, Monsoon Malaysia, “Projek Perumahan Berasaskan Komuniti Kolaboratif-Koperasi”

Cadangan 3E-7: Wong Tsu Soon, Agora Society Malaysia, “Dasar Perumahan Awam yang Cepak”

Cadangan 3E-8: Karthigesu Manickam, MARHAEN, “Melaksanakan Akta Skim Perumahan Pekerja Ladang”

Cadangan 3E-9: Parameswary Elumalai, MARHAEN, “Hentikan Pengusiran Paksa, Berikan Perumahan Alternatif”

Cadangan 3E-10: Madhavi Sahatuan, MARHAEN, “Majlis Perbandaran harus mengambil alih penyelenggaraan di rumah pangsa kos rendah”

Cadangan 3E-11: Bina Ramanand, Family Frontiers, “Kebergantungan ekonomi dan ketidakstabilan kewangan pasangan bukan warganegara dalam perkahwinan dwinasional Malaysia”

Pendidikan (3F)

Cadangan 3F-1: Education Cluster, CSO Platform for Reform, “Pemisahan Segera Politik Daripada Institusi Sekolah sebelum terlambat”

Cadangan 3F-2: Megat Mohamed Amin Megat Mohamed Nor, IKRAM, "Menubuhkan Majlis Perundingan Pendidikan yang Bebas Politik dan Profesional."

Cadangan 3F-3: Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, “Untuk membentuk Ombudsman Pendidikan”

Cadangan 3F-4: Education Cluster, CSO Platform for Reform, “Pola Fikir Penjawat Awam dan Keluarkan Guru yang tidak berprestasi”

Cadangan 3F-5: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Perlindungan luar yang lebih kuat + lebih luas untuk semua pemberi maklumat (cth., sekolah)”

Cadangan 3F-6: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Audit bebas pihak ketiga terhadap kewangan KPM”

Cadangan 3F-7: Lee Hao Jie, Individu, “Mansuhkan AUKU 1971 dan Pindaan Akta 262”

Cadangan 3F-8: Education Cluster, CSO Platform for Reform, “Pemutarbelitan Kurikulum Sejarah Dan Kesan Limpahannya Terhadap Integrasi Sosial”

Cadangan 3F-9: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Pendidikan emansipasi melalui kurikulum baharu”

Cadangan 3F-10: Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, “Menggubal dasar pendidikan mengenai kepelbagaian budaya dan bahasa dalam sistem pendidikan negara”

Cadangan 3F-11: Education Cluster, CSO Platform for Reform, “Manfaatkan Kepelbagaian Sistem Sekolah Vernakular untuk Memajukan Daya Saing Kebangsaan”

Cadangan 3F-12: G25 Malaysia, “Menubuhkan Sekolah Berbahasa Inggeris”

Cadangan 3F-13: Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, “Memasukkan kepekaan gender dalam pendidikan”

Cadangan 3F-14: Rusni Tajari, WAO, “Menjadikan institusi pendidikan lebih selamat untuk pelajar”

Cadangan 3F-15: Bina Ramanand, Family Frontiers, “Halangan pendaftaran di sekolah kebangsaan bagi anak-anak warga Malaysia yang bukan warganegara”

Cadangan 3F-16: Maalini Ramalo, DHRRA, “Akses terhad kepada pendidikan bagi individu tanpa kewarganegaraan”

Cadangan 3F-17: Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, “Pengagihan kuasa Persekutuan dalam sistem pendidikan”

Cadangan 3F-18: Education Cluster, CSO Platform for Reform, “Penyahpusatan Pendidikan untuk Memastikan Transformasi Pendidikan Malaysia yang Lebih Baik.”

Cadangan 3F-19: Dr. Tan Ai Mei, Individu, “Penyahpusatan Pendidikan Malaysia demi Menyelamatkan sistem pendidikan yang terganggu”

Cadangan 3F-20: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Wujudkan Kad Laporan Kurikulum, Integriti & Keselamatan Sekolah Tahunan”

Cadangan 3F-21: Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, “Memastikan Ketelusan Data dan Maklumat”

Cadangan 3F-22: Kong Wee Cheng, Dong Jiao Zong, “Memperbaiki libat urus orang awam”

Cadangan 3F-23: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Hentikan campur tangan sekolah dalam PIBG dan perbaharui Perlembagaan mereka”

Cadangan 3F-24: Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, “Pencarian Sewa (naungan bersifat institusi) dan Isu Ketelusan dan Akauntabiliti KPM”

Cadangan 3F-25: Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, “Pemiawaian Penilaian dalam Kecekapan”

Cadangan 3F-26: Megat Mohamed Amin Megat Mohamed Nor, IKRAM, "Mentransformasikan sekolah sebagai tempat pembelajaran yang menyeronokkan - Tetapkan Semula."

Cadangan 3F-27: Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, “Bahasa Melayu Sebagai Bahasa Kebangsaan untuk Meningkatkan LAWAN Memecahkan Integrasi Sosial Etnik”

Cadangan 3F-28: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Melaksanakan pendidikan hak asasi manusia daripada peringkat sekolah rendah hingga ke peringkat pengajian tinggi”

Cadangan 3F-29: Rusni Tajari, WAO, “Menjadikan institusi pendidikan lebih selamat untuk pelajar”

Cadangan 3F-30: Chan Yit Fei, Agora Society Malaysia, “Mengurangkan Kehilangan Pembelajaran dan Keciciran Akibat Penutupan Sekolah”

Cadangan 3F-31: Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, “Pola Fikir Penjawat Awam dan Keluarkan Guru yang tidak berprestasi”

Cadangan 3F-32: Fiqah Roslan, Tiada.Guru, “Melarang pelantikan ahli politik sebagai Menteri Pendidikan”

Cadangan 3F-33: Chan Yit Fei, Agora Society Malaysia, “Mewujudkan Sistem Sokongan Kesihatan & Keselamatan Pelajar Di Sekolah”

Cadangan 3F-34: Chan Yit Fei, Agora Society Malaysia, “Pembaharuan Kesihatan dan Pendidikan Jasmani”

Cadangan 3F-35: Kluster Pendidikan, CSO Platform for Reform, “Cadangan Pembaharuan Penjagaan dan Pendidikan Awal Kanak-Kanak (ECCE)”

Demokrasi Tempatan (3G)

Cadangan 3G-1: Wong Tsu Soon, Agora Society Malaysia, “Memperkenalkan Semula Pilihan Raya Tempatan dengan Penyahpusatan”

Cadangan 3G-2: Fork Yow Leong, Individu, “Keperluan mengadakan pilihan raya berkuasa tempatan”

Cadangan 3G-3: Jaslin Nadia, DHRRA Malaysia, “Tingkatkan ketelusan dan penyertaan awam”

Cadangan 3G-4: Danesh Prakash Chacko, Tindak Malaysia, “Belanjawan Penyertaan”

Buruh (3H)

Cadangan 3H-1: Irene Xavier, Persatuan Sahabat Wanita Selangor, “Diskriminasi Terhadap Pekerja Domestik”

Cadangan 3H-2: Danial Hakeem, Jaringan Pekerja Kontrak Kerajaan, “Mansuhkan sistem kontrak untuk pekerja perkhidmatan sokongan di premis awam”

Cadangan 3H-3: Yayasan Tamil/Kumpulan Rakyat Prihatin, “Tuntutan Komuniti India Malaysia demi Masa Depan yang Lebih Baik”

Cadangan 3H-4: Workers Union; Yayasan Tamil/Yayasan Pendidikan, Kebajikan & Penyelidikan Malaysia, “Tuntutan Komuniti India Malaysia demi Masa Depan yang Lebih Baik”

Kesihatan (3I)

Cadangan 3I-1: Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia/People’s Health Forum, “Beri keutamaan dan laburkan lebih daripada 4% KDNK untuk belanjawan kesihatan”

Cadangan 3I-2: Dr. Jeyakumar Devaraj, People's Health Forum, "Ekuiti dalam pembiayaan penjagaan kesihatan"

Cadangan 3I-3: Dr. Jeyakumar Devaraj, People's Health Forum, "Moratorium ke atas Hospital Swasta Baharu"

Cadangan 3I-4: Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia/People's Health Forum, "Keperluan membanyakkan hospital kerajaan di kawasan bandar"

Cadangan 3I-5: Dr. Chee Heng Leng, Citizens' Health Initiative/People's Health Forum, "Memantapkan perkhidmatan kesihatan awam"

Cadangan 3I-6: Dr. Chee Heng Leng, Citizens' Health Initiative/People's Health Forum, "Menubuhkan suruhanjaya perkhidmatan kesihatan awam"

Cadangan 3I-7: Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia/People's Health Forum "Mengukuhkan penjagaan primer dengan melaksanakan sistem Doktor Keluarga"

Cadangan 3I-8: Dr. Chee Heng Leng, Citizens' Health Initiative/People's Health Forum, "Mengukuhkan penjagaan kesihatan primer dengan menghubungkan sektor swasta dan awam"

Cadangan 3I-9: Dr. Roohaida Othman, IKRAM, "Sebuah Pelan Tindakan Menyeluruh bagi Kesihatan Mental dan Sokongan Psikososial kepada Wanita"

Cadangan 3I-10: Dr. Sharuna Verghis, Health Equity Initiatives/People's Health Forum, "Penjagaan Kesihatan Migran"

Cadangan 3I-11: Maalini Ramalo, Development of Human Resources for Rural Areas Malaysia, "Kemudahan ke atas Individu Tanpa Kewarganegaraan tanpa akses kepada Penjagaan Kesihatan"

Cadangan 3I-12: Bina Ramanand, Family Frontiers, "Kadar penjagaan kesihatan yang berpatutan untuk kanak-kanak bukan warganegara"

Cadangan 3I-13: Dr. Chan Chee Khoon, People's Health Forum, "Pengajaran daripada Kesiapsiagaan Wabak di Malaysia"

Alam Sekitar (3J)

Cadangan 3J-1: Evelyn Teh, Jaringan Ekologi dan Iklim, "Keperluan Mendesak untuk Menggunakan Lensa Iklim dalam Pengurusan Alam Sekitar"

Cadangan 3J-2: Faris Ahmad Fadzil, Individu, “Pengisytiharan Darurat Iklim Negara”

Cadangan 3J-3: Siti Fatimah bt. Jafar, Environment Cluster (Treat Every Environment Special (TrEES)), CSO Platform for Reform, “Pelibatan Orang Awam sebagai Pembuat Keputusan Bersama”

Cadangan 3J-4: Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia, “Penyahwartaan Hutan Simpan memerlukan kelulusan daripada Dewan Undangan Negeri”

Cadangan 3J-5: Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia, “Belanjawan dan Perancangan Hijau bagi kerajaan negeri”

Cadangan 3J-6: Remy Prakash Chacko & Dr. Kam Suan Pheng, Penang Hills Watch, “Melindungi Tadahan Air Berharga kita”

Cadangan 3J-7: Aisling Usun Bagly, Save Rivers, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, “Kurangkan Penebangan Hutan dan Tingkatkan Kesalinghubungan dalam Landskap yang berpecah-belah”

Cadangan 3J-8: Ken Lee, Agora Society Malaysia, “Takrifkan semula perlindungan hutan”

Cadangan 3J-9: Faris Ahmad Fadzil, Individu, “Pemuliharaan Persekitaran Semula Jadi dan Pengurangan Eksploitasi Sumber Asli”

Cadangan 3J-10: Muhammad Sha’ani bin Abdullah, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, “Pemuliharaan Hutan Lestari”

Cadangan 3J-11: Ng Yap Hwa, Teoh Beng Hock Trust for Democracy, “Menggantikan EIA dengan sistem Penilaian Kesan Alam Sekitar dan Hak Asasi Manusia”

Cadangan 3J-12: Celine Lim, Save Rivers, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, “Semak semula proses kelulusan/penilaian untuk laporan Penilaian Kesan Alam Sekitar (EIA) dan Penilaian Kesan Sosial (SIA)”

Cadangan 3J-13: Dr. Lim Chee Han, Agora Society Malaysia, “Pelantikan perunding EIA bebas oleh pihak berkuasa”

Cadangan 3J-14: Zarris, Environment Cluster (TrEES), CSO Platform for Reform, “Semakan piawaian Pembalakan EIA Sarawak”

Cadangan 3J-15: Aisling Usun Bagly, Save Rivers, Environment Cluster, CSO Platform for Reform, “Pengurusan sisa pepejal perbandaran yang tidak betul”

Cadangan 3J-16: Wong Tsu Soon, Agora Society Malaysia, “Menghalang penyelerakkan kawasan bandar untuk melindungi hutan”

Cadangan 3J-17: Siti Fatimah bt. Jafar, Environment Cluster (TrEES), CSO Platform for Reform, “Meningkatkan infrastruktur pejalan kaki dan usaha pemuliharaan kawasan hijau terbuka”

Pengangkutan (3K)

Cadangan 3K-1: Chong Yong Wai, Transit Malaysia, “Pengangkutan awam untuk Semua, Di Mana-mana, Setiap Masa”

Cadangan 3K-2: Ir. Dr. Tai Tuck Leong, Monsoon Malaysia, “Pastikan Pengangkutan Awam Tersedia dan Berpatutan untuk Semua”

Cadangan 3K-3: Cameron Kang, Penang Public Transport Users Association, “Memikirkan Semula Dasar untuk Menggalakkan Penyertaan Pemaju dalam Memudahkan Akses kepada Pengangkutan Awam”

Pertanian (3L)

Cadangan 3L-1: NurFitri Amir Muhammad, Forum Kedaulatan Makanan Malaysia, “Jaminan Bekalan Makanan Dan Kedaulatan Makanan”

Cadangan 3L-2: Ku Nurasyiqin Ku Amir, Aktivist/Ph.D. student, “Hak Petani untuk Kehidupan Lebih Baik”

Cadangan 3L-3: Bawani K.S., Jaringan MARHAEN, “Kekalkan Tanah untuk Pertanian”

Cadangan 3L-4: Vijayagandi Ramasamy, Gabungan Penternak/Jaringan MARHAEN, “Hentikan Pengusiran Petani Dan Penternak Kecil Demi Mengekalkan Pengeluaran Dan Jaminan Makanan Rakyat Malaysia”

Cadangan 3L-5: Tan Tean Chee, Persatuan Pertanian Moden Chemor, “Kekalkan kawasan pertanian yang menghasilkan makanan”

Cadangan 3L-6: John Ku, Aktivis, “Harga makanan yang meningkat, makanan tidak mencukupi, kesan kepada kesihatan, jalan penyelesaian memberi rakyat diberi tanah percuma untuk bercucuk tanam”

